

2022-02

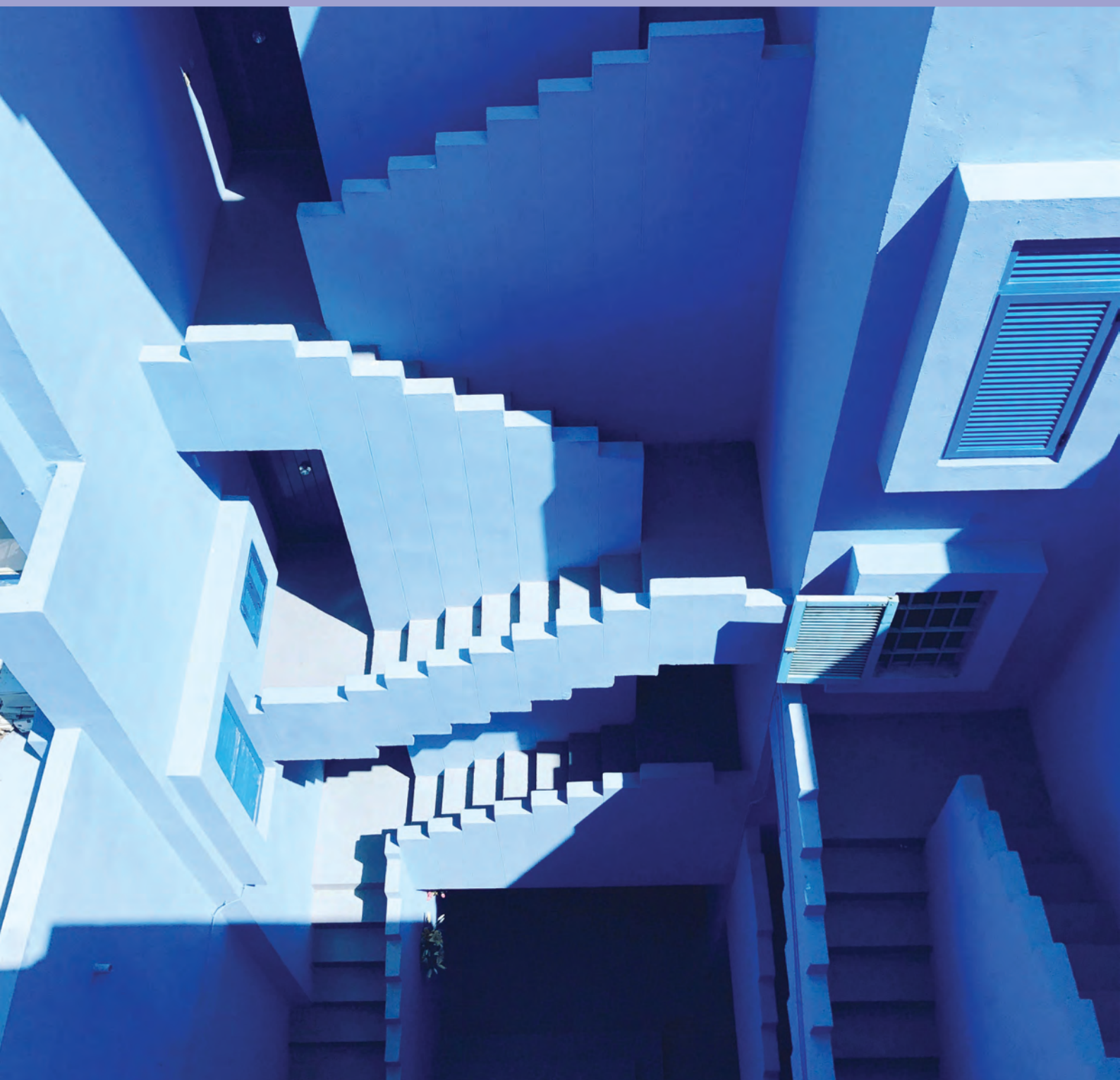

jaargang 53
nummer 2
maart 2022

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

Exodus
uit
Brooklyn

Wokies
en
wappies

Vragen
over
Epicurus

De
wedergedoopte
priester

Bezoek onze
website
devrijegedachte.nl

Bezoek onze
Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

COVER

Voorkant: Calp, Spanje, foto van 'Beasty', Unsplash

Achterkant: Winkelcentrum Sihlcity in Zürich, foto
van Ricardo Gomez Angel, Unsplash

De Vrijdenker

jaargang 53 • nummer 2 • maart 2022

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pag.
Colofon De Vrijdenker / Informatie De Vrije Gedachte	Redactie/Bestuur	2
Wat is collectief bewustzijn? Feiten en fabels	Harry Ansems	3
Wil de ware Epicurus opstaan?	Eelko de Vos en Anton van Hooff	6
Woke in de collegezaal	Floris van den Berg	9
Vaticaanse wetten	Jan Willem Nienhuys	13
Dank als sleutel van religie	Anton van Hooff	14
Dirk Verhofstadt in gesprek met Johan Braeckman	Karel D'huyvetters	15
Atheïsme en vrijdenken zijn geen levensbeschouwingen	Anton van Hooff	17
God spreekt?	Eelko de Vos	18
Vaccinatie tegen het wappievirus	Floris van den Berg	19
Ingezonden brief		22
Tom van Ewijk - <i>Zonder blad voor de mond</i>	Enno Nuy	23
Roomse 'spijt' - Rede vertaald door Jan Willem Nienhuys	Christopher Hitchens	25
Religieus vogelschouwen	Anton van Hooff	29
(Z)onder-wijs	Kenneth van Oost	30
Een goed gesprek	Gerhard Elferink	33
Blommestijn, Cliteur, Collard, Pierik - <i>Westerse schuld</i>	Enno Nuy	38
Een Uittocht uit joodse gevangenschap	Anton van Hooff	42
"Wir haben es nicht gewusst"	Maarten Gorter	43
De auteurs van dit nummer / Aanwijzingen voor auteurs	Redactie	44

Beste lezers,

Voor het vervolg van het artikel van Herman Reimes "Gewetensdwang en religieuze conditionering" (2022-01) bleek meer tijd nodig te zijn. U houdt dit van ons tegood.

De redactie.

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte is opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Bestuur:

Stanley Bakker – voorzitter
Jaap van Dijk – secretaris
Jacques Honkoop – penningmeester/vice-voorzitter
Leon Houtzager (a.i.)
Fabian van Langevelde

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: secretaris@devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl
Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
tel. 085 401 6874

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie hieronder in het Colofon van dit blad.

Internet:

- Website: devrijegedachte.nl
- YouTube-kanaal: Vereniging DeVrijeGedachte
- Facebook-pagina: De Vrije Gedachte

Van Langevelde - Bakker - Houtzager - van Dijk - Honkoop

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.

Redactie:

René van Elst – hoofdredacteur a.i. en eindredacteur
Maarten Gorter – coördinator
Anton van Hooff
Herman Reimes
Eelko de Vos

Opmaak:

Jaap van Dijk

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: redactie@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl
Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
tel. 085 401 6874

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
- Abonnement € 36,— p.j.
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar) met abonnement € 30,— p.j.
- Zie ook de aanbieding onderaan!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

Disclaimer:

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod.

Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen € 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers!

Meld je aan op de site www.devrijegedachte.nl of via info@devrijegedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te vermelden.

Wat is collectief bewustzijn?

Feiten en fabels

door **Harry Ansems**

Een ding is zeker: Het bewustzijn bestaat; we weten wanneer we bewust zijn en wanneer niet. Ook weten we dat andere levende wezens dan de mens een vorm van bewustzijn hebben, al is die kennelijk primitiever en in elk geval minder veelzijdig dan die van de mens. De vraag die gesteld kan worden, is dan waar het bewustzijn eigenlijk vandaan komt. In het verleden werd er vaak, vooral in religieuze kringen, vanuit gegaan dat het bewustzijn voortkomt uit een geest of ziel welke geheel los staat van het materiële lichaam. Het zou dan een mysterieuze of bovennatuurlijke kracht zijn. Moderne wetenschappers als de Amerikaanse hoogleraar Daniel Dennett en bijvoorbeeld ook de Nederlandse neurobiologen Dick Swaab en Victor Lamme stellen echter dat het bewustzijn volledig te verklaren is uit de structuur van de materiële hersenen. En ik sluit me graag bij hen aan. Van een buiten het lichaam bestaande geest of ziel is in elk geval nooit enig bewijs gevonden.

Bewustzijn is het kunnen waarnemen en verwerken van informatie. Informatie bestaat per definitie uit een reeks signalen en tekens die van het ene fysische systeem, bijvoorbeeld de zon, worden overgedragen naar een ander fysisch systeem, met name planten, dieren en mensen, die op hun beurt ook weer onderling informatie kunnen overdragen. Natuurlijk kun je mensen niet zomaar met planten of dieren vergelijken. Bij de mens heeft het bewustzijn door de evolutionaire uitbreiding van de hersenen een dergelijk niveau bereikt dat men ingewonnen informatie voortdurend kan terugkoppelen naar het eigen lichaam en de daarbij horende geheugenopslag. Dat zorgt ervoor dat mensen in tegenstelling tot planten en dieren veel sneller op uiteenlopende vormen van informatie kunnen reageren. Tevens zijn mensen op deze wijze in staat om een eigen identiteit op te bouwen, dat wil zeggen een min of meer gestructureerde geschiedenis van de eigen persoon. We spreken dan van het zelfgevoel of zelfbewustzijn. Het is de ervaring om je een apart individu te voelen naast of tegenover andere individuen.

Individueel en collectief bewustzijn

Gewoonlijk ervaren wij het (zelf)bewustzijn als iets dat louter gekoppeld is aan onze eigen individuele persoon. De vraag is of dat wel juist is. Laten we eens als voorbeeld nemen wat er gebeurt als wij aanwezig zijn bij indringende groepsbijeenkomsten als muziekuitvoeringen, sportwedstrijden, bij massa-hysterie en voorts ook bij overgave aan plechtige kerkelijke of spirituele bijeenkomsten. Hebben wij dan niet sterk de ervaring te ont-snappen aan het eigen individu en in gedachten en gevoelens geheel op te gaan in de collectiviteit van de

groep, die eensgezind is en waarvan de afzonderlijke individuen wel gelijkgeschakeld lijken te zijn? Het doet denken aan een kolonie van mieren of bijen die bij het bouwen van een nest of van een korf volgens een collectief patroon handelen, waarbij in zekere zin een groepsbewustzijn lijkt te ontstaan en waarbij de beweegredenen van de afzonderlijke mier of bij kennelijk geen rol meer spelen. Al moeten we natuurlijk niet vergeten dat bij een collectief van mensen de gemeenschappelijke gedachten en gevoelens zich altijd op een hoger geestelijk niveau zullen afspelen dan bij dieren. Denk maar aan emoties als blijdschap, passie, verdriet, waartoe we dieren toch echt niet in dezelfde mate in staat achten. Wel moeten we ook hier opmerken dat het collectieve bewustzijn, waarvan hier sprake is, niet beschouwd kan worden vanuit een onverklaarbare mysterieuze collectieve geest of ziel. Bij mieren bijvoorbeeld wordt het collectieve patroon opgewekt door chemische stoffen, de zogenaamde lokstoffen. Andere zwerm dieren als spreeuwen en bijen maken gebruik van zeer gespecialiseerde zintuigen om tot bijzondere en uiterst effectieve gemeenschappelijke patronen te komen. Bij mensen ontstaat het collectieve bewustzijn vooral als reactie op bepaalde gedeelde ervaringen, door massa-evenementen, door gemeenschappelijk gezang en door gemeenschappelijke rituelen als toejuichingen of handgeklap.

Naast ons individuele bewustzijn bestaat er dus ook een collectief bewustzijn, een hoeveelheid opgeslagen en

verwerkte informatie die wij kortstondig of soms ook langdurig kunnen delen met een bepaalde groep lotgenoten of zelfs met een hele natie. Het is duidelijk dat we op die manier ook kunnen spreken van een groepsidentiteit, een gestructureerde geschiedenis van de eigen groep. De gemeenschappelijke groepsidentiteit kan een krachtig middel zijn tot samenwerking, maar menigmaal ook leiden tot verstarring en vijandigheid tegenover andere groepen, zoals bij bepaalde godsdienstige culturen wel duidelijk is.

Het is echter een algemeen verbreid vooroordeel dat ons er toe brengt individueel bewustzijn en collectief bewustzijn tegenover elkaar te plaatsen als twee tegenstrijdigheden. Alsof hetgeen gewonnen wordt door de collectiviteit automatisch verloren wordt door het individu. Nu is het inderdaad zo dat individuen die opgesloten zijn in een sterk van bovenaf gedirigeerd collectief systeem, zoals indertijd in het Russische en Chinese communisme, absoluut offers zullen moeten brengen in al hun persoonlijke waarden, zoals vrijheid, zelfrealisatie, creativiteit. Maar zover hoeft het zeker niet te komen. Interessant is wat de Franse evolutiewetenschapper Pierre Teilhard de Chardin (1879-1955) eens hierover heeft opgemerkt. Volgens hem kan een onderscheid gemaakt worden tussen het individu en de persoon, waarbij met name het persoon-zijn ons typisch menselijk maakt. Een persoon is inderdaad meer dan een individu; het is in feite een relationeel gebeuren. De individuele menselijke hersenen worden voortdurend beïnvloed door impulsen van buitenaf, met name afkomstig van medemensen. Dat is ook nodig voor een goede opbouw en verdere ontwikkeling van de hersenprocessen. De persoonlijkheid kan slechts gevormd en onderhouden worden binnen een of liefst meerdere relatienetwerken. Iemand kan welbewust familieman zijn en tevens succesvol werknemer van een groot bedrijf, overtuigd Europeaan en tevens lid van een mondiale politieke of spirituele stroming. Een individuele mens op zich daarentegen die langdurig geïsoleerd raakt, verliest veel van zijn menselijke eigenschappen. Het is derhalve de roeping van de mens om zijn persoonlijkheid te ontwikkelen binnen bepaalde met de medemens gedeelde collectiviteiten. Sociale interactie en empathie bevorderen het zelfgevoel en het zelfbewustzijn positief. Het is wellicht een van de nadelen van de huidige welvaarts-maatschappij dat veel te veel nadruk gelegd wordt op de belangen van het individu, terwijl interactie en persoonlijkheidsvorming voor het welzijn van de mens juist essentieel zijn.

Gedeeld geheugen

Waar we ook niet aan voorbij kunnen gaan, is dat een duidelijke overgang naar een meer collectief gerichte samenleving onvermijdelijk voor de deur staat. Via explosief toenemende moderne communicatie-middelen breidt de reikwijdte van intermenselijke informatie zich steeds verder uit over de aardbol. En daarmee krijgt ook het collectief bewustzijn steeds meer betekenis. Bleef de nieuwsvoorziening vroeger meestal beperkt tot dorp, stad of land, tegenwoordig krijgen wij alles wat onze medemensen wereldwijd aangaat, ogenblikkelijk op het scherm. Dat is niet altijd prettig, vooral als wij met misstanden of leed worden geconfronteerd. Maar dat neemt niet weg dat er een enorm bestand van informatie wordt opgebouwd met ongekende mogelijkheden. Wat kan er

niet gebeuren indien er in de toekomst een rechtstreekse interface tot stand komt tussen de miljarden menselijke breinen op aarde en een geavanceerde supercomputer, die ogenblikkelijk al deze hersensignalen kan opslaan, onthouden, analyseren en efficiënt omzetten in de meest gewenste en doelgerichte acties?

In elk geval zullen we al in de nabije toekomst onvermijdelijk steeds meer geheugen met elkaar delen en dit geheugen omvat dan niet alleen de rauwe feiten, maar veel meer nog emoties, gezichtspunten, visies en plannen. Optimistisch beschouwd (en waarom ook niet) zal er dan wereldwijd sprake kunnen zijn van een sterk collectief bewustzijn en een krachtige gedeelde identiteit.

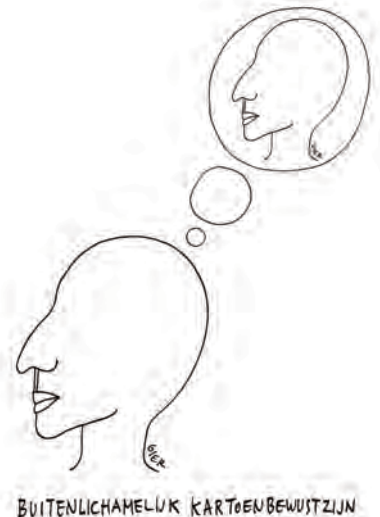
Zover is het natuurlijk nog lang niet. Vergeleken met een eeuw geleden zijn we er wel fors op vooruitgegaan. Ook binnen Europa verklaarde toen het ene land na het andere elkaar nog de oorlog om achteraf onbenullige redenen met miljoenen doden en verminkten als gevolg. De informatievoorziening was meestal gebrekkig en stond voornamelijk ten dienste van een kleine elite van machtshebbers. Een besmettelijke ziekte als de Spaanse griep veroorzaakte in korte tijd miljoenen doden door onvoldoende medische informatie-uitwisseling. Dat wil natuurlijk nog niet zeggen dat in de huidige wereld alles op rolletjes loopt en iedereen het over van alles en nog wat met elkaar eens is. Zeker op detail-niveau is er een enorme variëteit aan inzichten en meningen; maar dat heeft ook een positieve kant. In ons evolutionaire verleden was het juist die variëteit die aan de basis stond van nieuwe ontwikkelingen en vooruitgang. Die variëteit moet dan wel gewaarborgd zijn binnen een overkoepelend collectief kader van openheid, vrijheid van meningsuiting en aandacht voor ethische waarden.

Telepathie en het collectief onbewuste

Er zijn nogal wat auteurs die het eens zijn met de hypothese van het bestaan van een collectief bewustzijn, maar die dit dan weer baseren op volkomen onwetenschappelijk argumenten, zoals telepathie. Onder telepathie verstaat men het vermogen tot rechtstreekse overdracht van gedachten en gevoelens en van informatie op afstand zonder gebruik van taal of technische hulpmiddelen.

Zoals boven al aangegeven, kunnen menselijke breinen echter alleen maar met elkaar verbonden worden en informatie uitwisselen via fysieke hulpmiddelen, zoals op korte afstand spraak, mimiek en aanraking en op langere afstand bijvoorbeeld via radiogolven, lichtsignalen en internet.

De zogenaamde geestelijke telepathische vermogens, die bepaalde mensen zouden bezitten, waren vorige eeuw vooral vlak na de opkomst van de televisie nogal eens in het nieuws. Paragnosten zouden de vindplaats

van verdwenen of vermoorde personen kunnen aangeven. Een man als Uri Geller zou puur door wilskracht oude, stilstaande horloges van TV-kijkers weer kunnen laten lopen. En dan nog de sterke verhalen over bloedverwanten, die precies zouden voelen of horen wat hun medeverwanten aan de andere zijde van de wereld meemaakten. Nou ja, dit soort zaken is tegenwoordig nauwelijks nog in het nieuws. De politie maakt allang geen gebruik meer van paragnosten, omdat die teveel tijd kosten en nooit uitkomen boven de gemiddelde gokkans. Een goed opgeleide rechercheur die de recente gangen van het slachtoffer nog eens nagaat, scoort heel wat hoger. Uri Geller kon door echte deskundigen gemakkelijk als goochelaar dan wel oplichter ontmaskerd worden. Natuurlijk gaan er bij een publiek van honderdduizenden tv-kijkers altijd wel enige wat vastgeroeste horloges bij plotseling oppakken weer (korte tijd) lopen. Maar van de tienduizenden horloges die niet gaan lopen, wordt natuurlijk geen melding gemaakt.

Spiegelneuronen

Legendarisch zijn natuurlijk ook de berichten over de vrouw, die plotseling hevige barenspijn krijgt op het moment dat haar tweelingzus in Australië moet bevallen. Het zal wel, sommige mensen hebben een sterk inlevingsvermogen. Of wat te denken van de man die vlak voor het overlijden van zijn broer in Zuid-Amerika gelukkig nog een laatste telepathische gesprek met hem mocht hebben. We hoeven daar niets mysterieus achter te zoeken. Elke normale mens kan louter in zijn brein hele gesprekken voeren met medemensen met wie in het verleden ook vaak gesprekken gevoerd werden. Probeer het maar eens. Hele zinnen en ook de diverse antwoorden zijn opgeslagen in je geheugen en kunnen zo weer opgeroepen worden. Daarbij bevorderen de in ons brein aanwezige spiegelneuronen nog eens dat wij ons uitermate goed kunnen inleven in het wel en wee van andere personen, vooral als dat directe bekenden zijn. De werking van spiegelneuronen werd aangetoond door een team van onderzoekers van de universiteit van Parma in 1990. Deze neuron, gelegen in de premotorcortex, zorgen ervoor dat ons lichaam sterk reageert, als wij waarnemen dat een medemens pijn lijdt, verdrietig is of juist opgewekt is. De spiegelneuronen hebben de eigenschap het sensorische systeem in ons lichaam aan te sturen, waardoor de zenuwen en spieren op nagenoeg dezelfde wijze reageren als bij de ander. Het is juist hierdoor dat wij medegevoel kennen en wij ons ontwikkeld hebben tot een sociaal wezen. Spiegelneuronen vormen daarom een belangrijke factor bij de opbouw en instandhouding van een collectief bewustzijn. Toeschouwers bij een belangrijke sportwedstrijd ervaren collectief dezelfde euforie als de spelers van hun favoriete team. En als een geliefde sporter een zware blessure oploopt, krimpen de toeschouwers ook zelf ineen van pijn of zij wendden het hoofd af om hun pijn te verzachten. Het werkt ook op afstand. Het is dus niet zo vreemd dat de tweelingzus in Nederland praktisch dezelfde pijn kan voelen als haar zus, die in

Australië bevalt. Dit wordt eenvoudigweg aangestuurd vanuit haar eigen hersenen, mits zij zich maar sterk kan inbeelden in de toestand van die ander.

Toch hoeft het je niet te verbazen dat ook tegenwoordig nog de nodige zelfbenoemde deskundigen handig gebruik maken van veronderstelde telepathische vermogens. Zie bijvoorbeeld uit vele andere de internetsite van ene Sandra van Galen: "Wat is telepathie en hoe kan ik dit ontwikkelen?" Sandra weet natuurlijk alles van telepathie en kan daarom jou behulpzaam zijn op jouw levenspad. Hoe die telepathie dan zou werken kom je daar niet te weten. Wel wordt er door Sandra verwezen naar het grote mysterie. Iets grondvesten op mysteries is natuurlijk een uiterste zwakgebod, zoals ook regelmatig nog gebeurt bij veel godsdiensten. Je mag, wat mij betreft, best stellen dat er nog mysteries in onze wereld zijn, maar dat is iets heel anders dan veronderstelde waarheden gemakshalve verklaren vanuit mysteries.

Freud en Jung

Tot slot nog een opmerking over het collectief onbewuste, voor het eerst besproken door de psychiaters Sigmund Freud (1856-1939) en Carl Gustav Jung (1875-1961). Het collectief onbewuste wordt vaak (ten onrechte) in verband gebracht met het verschijnsel van een algemeen aanwezig collectief bewustzijn. Freud en Jung refereren aan bepaalde onbewuste gevoelens en

met name angsten die universeel zijn, en dus bij alle mensen aanwezig kunnen zijn. Voorbeelden zijn een natuurlijke angst voor spinnen en slangen en ook het Oedipus-complex, waarbij opgroeiende mannen hun vader als concurrent zien in de liefde voor hun moeder. Daarnaast wordt ook genoemd de algemene aanleg van mensen voor het herkennen van taalsymbolen.

Voor Jung heeft hierbij op veel menswetenschappers de nodige indruk gemaakt door zijn semi-mysterieuze voorbeelden en dito woordgebruik, echter met een verondersteld algemeen collectief bewustzijn heeft dit

alles toch niet te maken, kunnen we achteraf concluderen. Taalgevoel en bepaalde angsten zijn in de loop van de evolutie ingeprogrammeerd in onze hersenen. Het gaat om menselijke eigenschappen die genetisch worden overgedragen. Jung en Freud bekeken deze kwestie geheel vanuit hun psychologische inzichten. Geen van beiden noemden zij de genetische overdracht, omdat daar in hun tijd nog weinig over bekend was. Het feit dat wij praktisch van geboorte af in staat zijn een hoogstaand taalgevoel te ontwikkelen en dat apen daartoe niet in staat zijn komt door een overgeërfd fysiek vermogen van onze hersenen en niet door een of andere mysterieuze vorm van bewustzijn.

Literatuur: Wie geïnteresseerd is in meer informatie over collectief bewustzijn verwijs ik graag naar De Transhumane Mens, over een evolutionaire sprong voorwaarts, auteur Harry Ansems, zie www.boekenbestellen.nl of www.bol.com.

Wil de ware Epicurus opstaan?

door **Eelko de Vos** en **Anton van Hooff**

Redacteuren Eelko en Anton beantwoorden vragen naar aanleiding van het artikel over Epicurus van Kenneth van Oost in het decembernummer van De Vrijdenker.

Hoe heb je Epicurus leren kennen?

Anton:

Zeker niet door mijn studie klassieken in Nijmegen. Daar heerste nog de wereldwijde verheerlijking van Plato als *de* filosoof. Met instemming werd A.N. Whitehead aangehaald die schreef dat de Europese wijsgerige traditie het beste kon worden gekarakteriseerd als 'voetnoten bij Plato'. Nu had ik in de hoogste klassen van het gymnasium, toen 18 van de 35 lessen aan Grieks en Latijn werden besteed, veel Plato gelezen, nou ja, vertaald. Ik was er best goed in, maar inhoudelijk deed zijn werk me niets, anders dan Herodotos, Homeros en Tacitus.

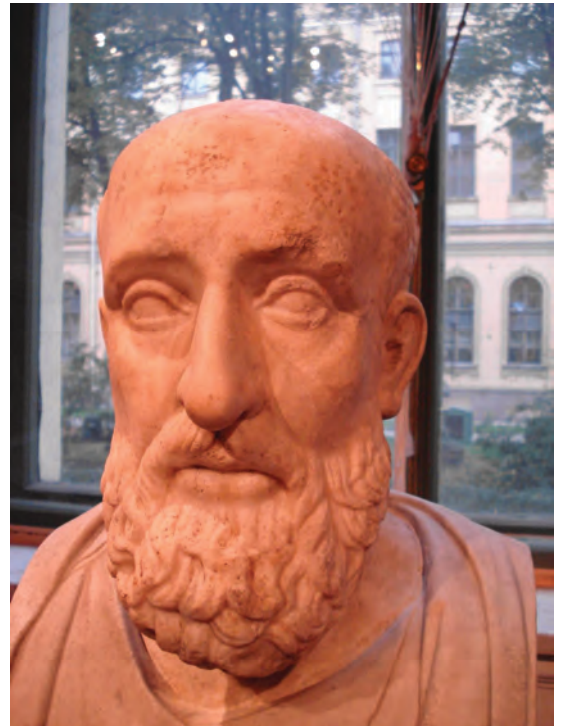
Toen las ik in mijn eerste studiejaar Popper's *The Open Society and Its Enemies*. Deel 1 heet 'The Spell of Plato' (de betovering van P.). Popper ziet Plato als de oorsprong van al het totalitaire denken, van communisme tot fascisme. Die ontmaskering was voor mij een opluchting: ik stond niet alleen in mijn ongevoeligheid voor Plato.

Ook Nietzsche, die Plato's opvatting dat de werkelijkheid metafysisch is, afwees, sterkte mijn weerzin. In veel opzichten is Plato met zijn zielenleer de wegbereider van het christendom. In elk geval zijn de zogeheten Presocratici, denkers vóór Plato's Sokrates, me gaan aanspreken, in het bijzonder Herakleitos met zijn leer dat alles in wording is: *panta rhei* (alles stroomt/vloeit) en *strijd is de vader van alles*. Zoekend naar andere alternatieven voor Plato kwam ik ook bij Epicurus (Grieks: Epikouros, -341 tot -270) terecht. Veel later ben ik zeer vertrouwd met zijn werk geworden toen mijn vrouw, classica van Letse afkomst, zijn werk in haar moedertaal omzette en ik vaak met haar meedacht.

Eelko: Mijn kennismakingsverhaal met Epicurus is wat korter dan dat van Anton! Ik heb Plato en Epicurus op de middelbare school leren kennen. Plato vond ik intrigerend maar ietwat statisch en oudbakken in zijn filosofische gedachten. Epicurus bleek nog heel erg van toepassing te zijn op onze huidige maatschappij en filosofie, wat me toen erg verbaasde. Ik had als beeld voor ogen dat de mensheid pas in de laatste twee eeuwen tot ontwaking gekomen was, maar Epicurus, Lucretius en Marcus Aurelius hadden wijsheden die nog altijd van toepassing zijn.

Later, op de universiteit, kwam Epicurus terug bij het vak wetenschapsfilosofie. Het was ook daar verrassend hoe actueel deze oude Griek was en hoe scherp zijn inzicht was. Toen ik me bewuster werd van mijn eigen atheïstische karakter kwam Epicurus natuurlijk ook langs met talloze gedachten die het theïsme zacht gezegd op losse schroeven zetten.

Nietzsche ontdekte ik vanaf de middelbare school maar vooral in mijn studententijd. Zijn fictieve gesprek met Zarathustra maakte veel indruk op me - dit boek (*Also sprach Zarathustra*) probeer ik geregeld te herlezen om beter te kunnen begrijpen wat er allemaal gezegd wordt. Het maakte ook indruk op me omdat Nietzsche een van de weinigen is die deze schitterende, zeer oude maar nog altijd levende religie serieus beschreven heeft, op deze intrigerende fictieve manier. Nietzsches nihilisme heb ik vaker beschouwd en ik heb verschillende diepgaande presentaties gevolgd die zijn gedachtegoed uitlegden. Met veel daarvan kan ik meegaan, maar ik vind het

Epicurus in het Hermitagemuseum van Sint-Petersburg (foto van Anton van Hooff). Zijn langwerpige kop stond in menige antieke studeerkamer.

Heruitgave van de oude vertaling van Epicurusfragmenten door de dichter Leopold.

geen idee waar ik pessimistisch van kan worden. Maar ik dwaal af van Epicurus, merk ik!

Welk punt vond je lastig te plaatsen in het voorgaande artikel over Epicurus?

Anton: De karakterisering van Epicurus' denken als nihilisme.

Eelko: Kenneth van Oost had liever gezien dat het epicurisme het staatsgeloof was geworden, in plaats van het christendom. Ik denk dat dat een nogal naïeve gedachte is – puur epicurisme kan in een samenleving net zo desastreus zijn als een stevig religieus staatsgeloof.

Was Epicurus mogelijk een optimistische Nietzsche?

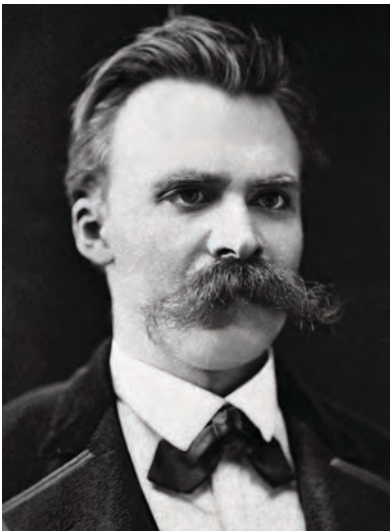
Anton:

Welnee. Nietzsche is wel vaak somber, maar toch geen pessimist, wel? Epicurus heeft zeker een blijmoedige kijk op het bestaan: lijdt niet aan godsvrees, in de letterlijke zin van 'angst voor de goden'. Hij neemt wel aan dat ze bestaan, maar ze bemoeien zich in hun heerlijkheid niet met de mensen. Daarom moeten de mensen zich ook niets van hen aantrekken. Volgens de talrijke en dominante tegenstanders waren de Epicureeërs dan ook godlozen, *atheoi*, een hatelijke betiteling die curieus genoeg ook de christenen kregen.

Eelko:

Op sommige aspecten was Epicurus dat misschien wel, maar Nietzsche was inderdaad op dit vlak geen pessimist naar mijn idee. Nietzsche was een scepticus, iemand die geen absolutismes aanvaardde. Moraal en waarheid waren zijns inziens niet volledig subjectief maar gestuurd vanuit ons mens-zijn. Daar vloeiden consequenties uit voort die een hoop mensen tegen de haren in streken, zoals dat we daardoor als mens altijd beperkt zullen zijn in ons denken. "Waarheid is een illusie waarvan we vergeten zijn dat het een illusie is." Als politici, journalisten en Facebook-bewoners dat nou eens flink ter harte zouden nemen, zou de wereld weer een stapje beter worden, naar mijn mening.

Friedrich Nietzsche

Epicurus ging ook van subjectiviteit uit maar vloog het subtiel anders aan. Zijn richting was dat de mens rust en een angstloze en pijnloze samenleving moest nastreven. Hij focuste meer op het individu waardoor iets als politiek voor hem meer stress opleverde dan dat het iets positiefs opbracht ("Leef in het verborgene"). Nietzsche

ging die kant – naar mijn weten – niet op.

Is er enkel Nietzsches nihilisme?

Anton:

Ach, ik herken in Van Oosts stuk zo weinig van de antieke wijsgeer, die het dichtst bij het moderne humanisme staat. Van Epicurus moeten de mensen zoveel mogelijk van het eenmalige leven maken. Dat bedoelt hij, als het streven naar 'genot', *hedonè*, het belangrijkste doel van het leven wordt genoemd. Daarmee wordt niet het 'epicuristisch hedonisme'

bedoeld, maar een kwalitatief goed bestaan, in een vriendenkring, met boeken en andere zaken die het bestaan veraangename. Zijn 'school' had als basis de 'Tuin van Epicurus' bij Athene. Ook vrouwen maakten deel uit van het vriendengezelschap. In het algemeen geldt het motto: 'Geniet, maar met mate.' Je mag je als wijze niet laten meeslepen door je lusten.

Als je leven definitief zijn kwaliteit heeft verloren – door ondraaglijk lijden – mag je er een einde aan maken, wat Plato en het stoïcisme verbieden. Wel moet je er zeker van zijn dat je leven inderdaad geen zin meer heeft. Het kan zijn dat het juist voor je vrienden nog van betekenis is. Dit is een allesbehalve nihilistische opvatting.

Zoals alle antieke filosofie was ook de leer van Epicurus iets van de elite. Toch raakte zijn theorie snaren bij een veel bredere massa. In mijn *Sterven in stijl. Leven met de dood in de klassieke oudheid* heb ik grafschriften opgenomen die een epicureïsche mentaliteit weerspiegelen. Bij de dode Eros wordt gespeeld met zijn naam, immers dezelfde als die van de liefdesgod:

VAST SLAAPT EROS ZIJN SLAAP; ONDER DE HEENGEGANE GESTORVENEN IS IMMERS GEEN HARTSTOCHT, IS GEEN HUNKERING, MAAR DE DODE LIGT IN DE AARDE STEVIG ALS EEN STEEN WANNEER HIJ ZIJN LICHAAM VAN DE WEKE DELEN HEEFT ONTDAAN.

DUS: ZOLANG JE NOG DAARIN VERBLIJFT, GRIJP DE EDELE GLORIE VAN HET LEVEN, BENUT ALLE GOEDE DINGEN VAN DIE TIJD, ZOLANG JE NOG EROS HEBT.

Eelko:

Nihilisme is er in verschillende versies. Het intrigerende is dat Nietzsche altijd met nihilisme wordt geassocieerd terwijl hij er juist heel sceptisch over was. Hij was ook zeker geen aanhanger van alle aspecten van wat destijds als nihilisme werd beschouwd. Nietzsches zicht op waarheid bijvoorbeeld valt niet onder het nihilisme.

De basis van nihilisme is vooral te herkennen aan het niet toekennen van waarde aan zaken als moraal en waarheid. Epicurus doet daar – mijns inziens – geen harde uitspraak over. Hij geeft aan dat zaken je niet tot onrust moeten brengen en hij maakt van relativiseren en pareren van 'onrust' in de breedste zin van het woord, een kunstvorm of zelfs levensmotto. Maar hij geeft mijns inziens niet af op de waarde van een moraal. In die vorm is hij volgens mij geen nihilist.

Aan de andere kant geeft hij ook aan dat er geen absolute of hogere moraal is waar de mens naar moet streven. God bestaat niet, dus zijn waarden en normen ook niet. Dat zou je kunnen interpreteren als “Alles is toch zinloos” waardoor Epicurus wel weer de nihilistische kant op zou gaan. Een pessimist kan daardoor Epicurus mogelijk wel als een nihilist oormerken, maar het is volgens mij een verdraaiing van waar Epicurus voor stond.

De tegenwoordige connotatie van hedonisme, en dus ook epicuristisch hedonisme zoals Anton net vertelde, heeft me trouwens ook al van jongs af aan zwaar geïrriteerd. Hedonisme wordt tegenwoordig geassocieerd met wanstaltige vrijheid van morele waarden en ongeveer doen wat je dierlijke instincten je opdragen. Pure genotsdrift met zo min mogelijk verantwoordelijkheid en aanvaarden van consequenties, bijna sociopathisch. Dat was totaal niet wat Epicurus met zijn hedonistische filosofie trachtte na te streven. Hij streefde naar een optimaal welzijn voor het individu binnen zijn sociale structuur, niet een losbandige lustbeleving. Het tegenwoordige gebruik van de term hedonisme getuigt volgens mij wel van nihilisme, maar Epicurus gebruikte het dus niet op een nihilistische maar veel meer op een humanistische wijze.

Afsluitend, wat zou je de lezer willen meegeven?

Anton:

Lees Epicurus en zijn Romeinse volgeling Lucretius. Er zijn genoeg vertalingen voorhanden. Zo zag ik met welgevallen een uitgave van Lucretius liggen in het Museum voor Atheïsme dat ik in 1990 bezocht. Het was hatelijk gevestigd in de Kathedraal van Onze Lieve Vrouwe van Kazan, aan de Nevski Prospekt in toen nog Leningrad (inmiddels weer een kerk).

Lees niet alleen die auteurs, maar neem Epicurus' levensles ter harte: heb geen angst voor de dood, want met het leven houdt het bewustzijn op. De atomen van je lichaam worden verspreid en gaan nieuwe configuraties aan. In Epicurus' woorden: 'Als het leven er is, is de dood niet, als de dood er is, zijn wij er niet.'

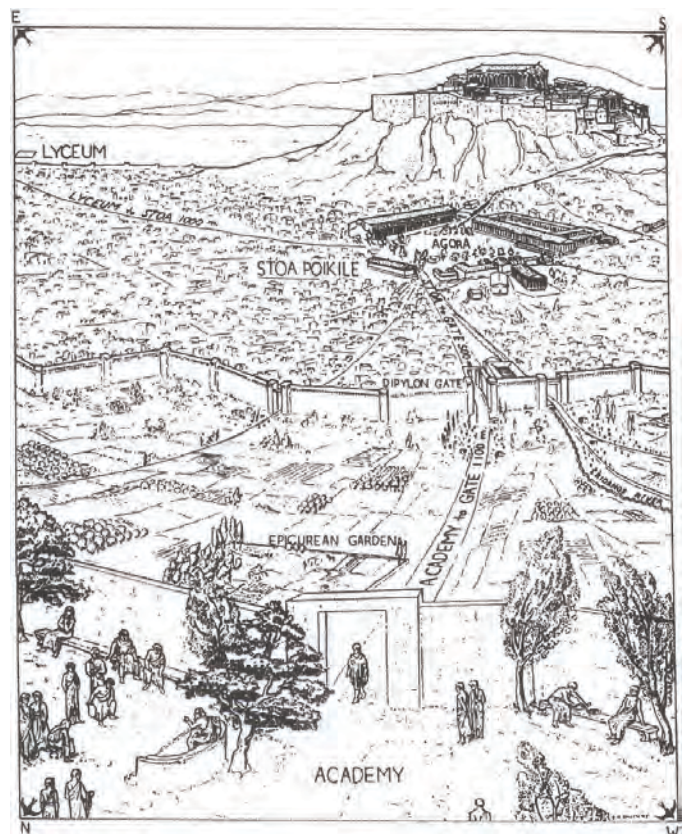
Eelko:

Anton maait eigenlijk alles al voor mijn voeten weg, hier! Maar er is ook geen ander antwoord dan: lees Epicurus en wat er over hem geschreven is door zijn leerlingen.

We hebben helaas nog maar weinig van zijn eigen geschriften (Christendom en Islam, bedankt!) maar zijn gedachtegoed is wel degelijk terug te vinden in de geschriften van zijn volgelingen. Epicurus en bijvoorbeeld ook Marcus Aurelius, een stoïcus en geen epicurist, hebben geschriften die prima in de tegenwoordige zelf-hulp afdeling van een boekwinkel zouden kunnen staan. Misschien is het wel een leuk streven om dat te gaan 'boosteren', om een actuele term te mogen gebruiken!

Filosofen in een tuin buiten de stad. Mozaïek uit Pompeii, nu in het Nationaal Archeologisch Museum van Napels.

Toen het gedaan was met de politieke grootheid van Athene werd het een universiteitsstad. Jongens uit het hele Romeinse Rijk gingen langs bij de diverse wijsgerige scholen, een soort colleges dus.

Woke in de collegezaal

“We praten alleen maar over theorieën van witte mannen, hoe kun je dan zeggen dat gender er niet toe doet?”

door **Floris van den Berg**

Bovenstaande opmerking van een student tijdens een van mijn filosofiecolleges is een voorbeeld van hoe woke zich manifesteert in de collegezaal vandaag de dag. Bij woke studenten gaat mondigheid niet zelden over in een aanvallende beschuldiging. Waar mondighe studenten vragen over het college stellen, stellen woke studenten de inhoud van het college, de collegestof, ter discussie en beschuldigen zij de docent van blindheid voor het in stand houden van het onderdrukkende paradigma van de dode witte mannen canon. Het overgrote deel van mijn studenten is gewoon mondig. Het is een klein percentage woke studenten dat desalniettemin de toon zet bij colleges en waarvan de opmerkingen in de evaluaties eruit springen en het management doen opveren, want grote woorden worden door de woke studenten niet geschuwd. Zo komen in de studentevaluaties beschuldigingen voor van racisme, kolonialisme, seksisme, eurocentrisme en arrogantie. Met dank aan de woke studenten.

Woke op de universiteit komt van twee kanten, aan de ene kant de kleine groep uitgesproken woke studenten, aan de andere kant het management van de universiteit dat het woke werk grotendeels heeft uitbesteed aan zogenaamde **diversity officers** die het woke programma over de universiteit uitrollen op allerlei manieren, zoals diversity & inclusion trainingen, het overall ophangen van regenboogvlaggen, tot het hulp bieden bij het dekolonialiseren van het curriculum. Ik beperk mij hier tot het geven van reactie op (beschuldigende) vragen en opmerkingen die ik mocht ontvangen tijdens mijn colleges ethiek en wetenschapsfilosofie.

Witte personen

Toen ik tijdens een college opmerkte dat het irrelevant is voor de door mij te berde gebrachte argumentaties dat ik een heteroseksuele witte man ben (want daar werd ik van beschuldigd: een witte man te zijn), werd mij voor de voeten geworpen: *We praten alleen maar over theorieën van witte mannen, hoe kun je dan zeggen dat gender er niet toe doet?* Deze woke opmerking bestaat uit twee delen: a) *We praten alleen maar over theorieën van witte mannen* en b) *hoe kun je dan zeggen dat gender er niet toe doet?* Opmerking a is grotendeels correct: tijdens college behandel ik grotendeels witte mannen. Er komen overigens wel degelijke (witte) vrouwen te sprake die ik voor de duidelijkheid bij dezen opsom: Si-

mone de Beauvoir, Olympe de Gouges, Mary Wollstonecraft, Ayn Rand, Martha Nussbaum, Naomi Oreskes, Vandana Shiva, Carol Gilligan, Carol Adams, Hannah Arendt, Kate Raworth, Melanie Joy en Greta Thunberg. Opmerking b volgt echter niet noodzakelijk uit premisse a: het is niet zo dat ik de relevante theorieën van vrouwen negeer ten faveure van (witte) mannen. De reden waarom er disproportioneel veel witte mannen op het curriculum staan is dat veel meer mannen filosofie beoefenden dan vrouwen. De reden daarvoor is dat vrouwen structureel werden buitengesloten en slechts bij hoge uitzondering toegang hadden tot de filosofie. Ook vandaag de dag zijn er nog steeds veel meer mannen die filosofie hebben gestudeerd en zich met filosofie bezig

houden, dan vrouwen. Een logische consequentie is dat in een overzicht van filosofische theorieën (witte) mannen domineren en dat dat in een historisch overzicht zo zal blijven. In de contemporaine filosofie zijn er al veel meer (prominente) vrouwelijke filosofen. Hetzelfde geldt ook voor het ontbreken van bipoc (woke afkorting voor: black, indigenous, people of color) omdat die ondervertegenwoordigd waren en voor een groot deel nog zijn in de filosofische traditie.

Machtsstructuren

Om deugdelijk wetenschappelijk te zijn (omdat ware wetenschap gelijk is voor iedereen), moeten we actief vrouwen en gekleurde mensen erbij betrekken om de bestaande machtsstructuren, gedomineerd door witte mannen, te doorbreken.

Het is verhelderend om een onderscheid te maken tussen enerzijds wetenschapsbeoefening (*context of discovery*) en de inhoud van wetenschappelijke (of filosofische) kennisclaims anderzijds. Wanneer we kijken naar de ethiek van wetenschapsbeoefening dan is er historisch

gezien in ieder geval veel op aan te merken, omdat allerlei groepen systematisch ervan werden buitengesloten, bijvoorbeeld door gebrek aan scholing. Vanuit sociaal liberaal perspectief (*justice as fairness*) is het rechtvaardig om de samenleving zo in te richten dat iedereen die de juiste talenten en het juiste doorzettingsvermogen bezit, de mogelijkheid heeft om deel te nemen aan wetenschapsbeoefening, ongeacht gender, huidskleur, sociale status et cetera. Wetenschapsbeoefening behoort puur meritocratisch te zijn. Veel van de formele uitsluitingsmechanismen zijn inmiddels uitgebannen, waar die er nog zijn dienen deze verder te worden weggenomen.

Dat de inhoud van wetenschap en filosofie beter wordt door een hoger percentage vrouwen en bipoc is een claim die slechts in enkele gevallen opgaat. Het is inderdaad zo dat bij (medische) experimenten het witte mannenlichaam als standaard wordt genomen. Dit is (of was) een blinde vlek in de wetenschap die gecorrigeerd moet worden en het zou kunnen dat een hogere graad van diversiteit (meer vrouwen, meer bipoc) hieraan bijdraagt, maar dat is niet noodzakelijkwijze het geval.

Er ontspoon een discussie onder studenten waarop een student opmerkte: *Zou het niet beter zijn om te kijken naar de beste theorieën, in plaats van te kijken naar wie ze heeft bedacht?* De woke student riposteerde hierop met: *Wie bepaalt wat de beste theorieën zijn?* Dit impliceert dat het *de bestaande machtsstructuren van witte mannen* zijn die bepalen wat de beste theorieën zijn, niet omdat het de beste theorieën zijn in objectieve zin, maar om hun eigen machtspositie in stand te houden. Dit is een in woke kringen populaire opvatting in lijn met de filosofie van Michel Foucault die een cynische kennistheorie ontwikkelde, namelijk dat kennis alleen een middel is van een groep machthebbers om anderen eronder te houden en hun eigen privileges (het academisch pluise in de ivoren toren) te behouden. Dat is aparte manier om naar, ik noem maar wat, de theorie van de zwaartekracht te kijken, die immers is ontwikkeld door een reeks van witte mannen, met Isaac Newton als pionier. In de wetenschapsfilosofie wordt ervan uitgegaan dat theorieën op hun merites getest kunnen worden. Op de basis van een wetenschappelijke theorie kan men een experiment opzetten met een verwachte uitkomst en dan toetsen of de uitkomst overeenkomt met de verwachting. Dat idee van experimenten empirisch testen is misschien wel bedacht door witte mannen, maar het is daarmee nog geen theorie die alleen geldt voor witte mannen. Overigens doen mensen van alle kleuren en genders de hele geschiedenis al aan empirisch testen in de praktijk van het leven, zonder dat kleur of gender iets uitmaakt voor de testresultaten en wat men daarmee kan doen. Als een vliegtuig is gebouwd door mannen wil dat niet zeggen dat vrouwen er niet mee door het luchtruim verplaatst kunnen worden.

Patronen van uitsluiting

In een perfecte wereld is er machtsgelijkheid, maar de we-

Michel Foucault

reld is shit op heel veel manieren en we kunnen niet simpelweg pretenderen om geen gender en huidskleur te zien.

Natuurlijk is het zo dat je opmerkt of iemand een man of vrouw (of iets daartussen) is, en natuurlijk zie je de huidskleur van een persoon, net zoals je ziet of die persoon een bril draagt, haar heeft of flaporen. Maar die uiterlijke kenmerken zijn irrelevant voor wetenschappelijke en filosofische kennisclaims. Omdat al lang bekend is dat er krachtige psychologische en sociologische neigingen zijn bij mensen om mensen die op jezelf lijken positiever te beoordelen en te bevoorstellen, wordt in de wetenschap veel gebruik gemaakt van blinde *peer reviews*. Dat houdt in dat een redacteur het manuscript van een wetenschappelijk paper geanonimiseerd voorlegt aan meerdere relevante wetenschappelijke experts en om hun oordeel vraagt of het paper voldoet aan de wetenschappelijke vereisten om gepubliceerd te worden. Door een dergelijke anonieme procedure wordt het risico op discriminatie of voortrekken uitgesloten. Het is dus mogelijk om door middel van dergelijke procedures vooroordelen van mensen te omzeilen.

Voor de woke student is het nog steeds niet genoeg: *We moeten actief maatregelen nemen tegen deze patronen van uitsluiting, hoe kunnen we anders de wereld veranderen en deze gelijk maken voor iedereen?* Het is natuurlijk goed om erop te wijzen dat vergeleken met vroeger, in het Westen althans, de mogelijkheden voor vrouwen

en minderheden om deel te nemen aan wetenschapsbeoefening groter zijn dan ooit tevoren. Woke activisten doen het voorkomen alsof we nog leven ten tijde van slavernij, kolonialisme of apartheid. De woke kritiek lijkt grotendeels in het verkeerde tijdsgewricht te zijn geformuleerd, zoals wanneer mensen zich aanmelden bij het Verzet nadat de oorlog is afgelopen.

Hoe kunnen we anders de wereld veranderen en deze gelijk maken voor iedereen? Uit deze frase komt de marxistische trek van het wokisme naar voren, vandaar dat tegenstanders spreken over cultuurmarxisme. In het

Susan Haack

marxisme/communisme gaat het niet zoals in een sociaal liberale democratie om gelijkheid van kansen (iedereen met het juiste talent zou moeten kunnen doorleren), maar om gelijke uitkomsten – al is er veel discussie wat die gelijke uitkomst zou moeten zijn, zoals: evenveel mannen als vrouwen in elk beroep, een afspiegeling van genderdiversiteit in elk beroep of gelijke inkomsten voor iedereen. Toegepast op de wetenschap leidt dit tot de eis dat wetenschappers een representatieve afspiegeling van de samenleving moeten zijn, dus met een gelijk percentage bipoc, vrouwen en LGBTQAI+ mensen. En wellicht mensen met een religieuze achtergrond. Het onderscheid tussen kansengelijkheid en uitkomstengelijkheid lijkt klein, maar maakt een wereld van verschil. Om uitkomstengelijkheid te bewerkstelligen wordt de vrijheid van het individu beknot: het gaat immers niet om mensen als individu, maar om mensen die, omdat zij bepaalde kenmerken hebben, worden voorgetrokken om het ideaal van gelijke uitkomsten te verwezenlijken. In het uiterste geval kan gelijke uitkomstenpolitiek leiden tot het nivelleren van schoolprestaties als sommige mensen (die niet tot de juiste minderheid behoren) niet beter mogen presenteren dan gemiddeld. Het lager leggen van de lat is juist wat de gelijke kansenidee niet voorstaat: iedereen mag zich inschrijven voor een hardlooppwedstrijd, maar niet iedereen kan tot de top tien behoren (dat kunnen er maar tien) en als blijkt dat dat tien zwarte mannen zijn, dan is dat maar zo.

Relativisme

Misschien is het nodig om naar theorieën te kijken die afkomstig zijn van een diverse set van mensen, zodat de kennis van iedereen aan bod komt en dat we niet worden beperkt door één bepaald perspectief of wereldbeeld.

Kenmerkend voor de woke ideologie is relativisme waarbij wordt gesteld dat er meerdere elkaar uitsluitende kennissystemen en wereldbeelden zijn die allemaal even waar zijn. Deze theorie is scherp geformuleerd door de dwarsdenker en wetenschapsfilosoof Paul Feyerabend die stelde dat voodoo en wetenschap twee incommensurabele (dat wil zeggen elkaar uitsluitende) wereldbeelden zijn. Voor een voodooaanhanger is voodoo waar en werkt het; voor wetenschappers is wetenschap de waarheid. En, volgens Feyerabend, wereldbeelden kunnen niet met elkaar vergeleken worden omdat bij een vergelijking de criteria van het ene wereldbeeld aan het andere worden opgedrongen. Het heeft volgens Feyerabend geen zin en het geeft geen pas om voodoo langs de maatlat van wetenschappelijke methodiek te leggen omdat deze criteria alleen binnen het eigen paradigma (wereldbeeld) gelden.

Filosofen als Karl Popper en Bertrand Russell menen (zoals ook ieder ander welkenkinds mens) dat er wel degelijk een objectieve waarheid is die door de ene theorie beter wordt verklaard dan door de andere. Vanuit antropologisch perspectief is het interessant om wereldbeelden van verschillende groepen mensen te bestuderen, maar de waarheidsclaim van die theorieën moet kritisch bevraagd worden, maar dat laten antropologen achterwege. Antropologen beschouwen het als irrelevant of waarheidsclaims van een bestudeerde groep waar zijn of niet. Net zoals zij er onverschillig tegenover staan of de morele opvattingen van een bepaalde stam nu wel of niet moreel zijn. Wie op zoek is naar manieren om betrouwbare kennis te vergaren verdoet zijn/haar tijd met het bestuderen van niet-wetenschappelijke wereldbeelden. Net zoals het tijdsverspilling is om je in theologie te verdiepen als je wilt weten hoe de wereld werkt. Theologie is, net als alle andere niet-wetenschappelijke wereldbeelden, een culturele en traditionele en daardoor hardnekkige epistemologische dwaalweg.

Wat hout snijdt

Ik denk dat we ook moeten leren over Karl Popper cum suis, maar er zijn natuurlijk ook interessante theorieën van vrouwen. Laten we deze actief opnemen in het cursusmateriaal en maak zo van ons een generatie studenten die ook vrouwelijke filosofen kan noemen.

Zoals ik al opmerkte noem ik wel degelijk vrouwelijke filosofen, maar in een overzichtscollege zal dat een minderheid blijven (om bovengenoemde redenen). Er zijn veel invloedrijke hedendaagse vrouwelijke filosofen (ik noem ter illustratie Susan Neiman, Susan Haack, Christine Korsgaard, Nel Noddings en Susan Jacoby) en ik hoop dat mijn cursus studenten ertoe aanzet om zich meer in filosofie te verdiepen en zelf op zoek te gaan naar filosofen die hen inspireren. De vraag is: ben je op zoek naar een rolmodel of ben je op zoek naar een (voor jou) interessante filosoof? Het is goed om rolmodellen te hebben (en daar actief naar te speuren), maar rolmodel zijn en filosofische relevantie hoeven niet altijd gelijk op te gaan. Ik denk dat het niet de rol van een docent is om te speuren naar relevante rolmodellen (al kun je als docent best wel eens wat vrouwelijke of bipoc rolmodellen noemen).

Toch is het cruciaal om te beseffen dat het in wetenschap en filosofie niet gaat om wie het zegt, maar om of een bewering hout snijdt. Je zou een lijst met citaten

kunnen maken zonder de auteurs te vermelden en dan studenten kunnen laten beoordelen welke zij interessant of boeiend vinden. En dan kan het best zijn dat er citaten gekozen worden van auteurs die niet politiek correct zijn volgens de woke ideologie. Neem het volgende citaat: *We kunnen geen vrijheid geven aan degenen die er misbruik van willen maken om ons te vermoorden.* Je zou wellicht denken dat dit afkomstig is van een liberaal als Karl Popper uit diens *The Open Society and its Enemies* (1945) waarin hij stelt dat absolute vrijheid suïcidaal is: de vrijheid om geweld te plegen of te moorden moet worden ingeperkt, juist om de vrijheid van het individu te beschermen. Niks mis met het citaat dus. Het citaat is echter van de fascistische dictator Benito Mussolini. Wellicht bedoelde hij er iets anders mee, maar het citaat zoals het hier staat, is een prima liberaal statement. Ik wil hiermee aangeven dat a) mensen die je verafschuwt best eens iets zinnigs kunnen beweren en b) dat mensen die je bewondert best eens iets stoms kunnen zeggen. Uitspraken dienen op inhoud en niet (nooit, nimmer) op de persoon beoordeeld te worden. De woke ideologie draait dit echter om en kijkt alleen naar de persoonskenmerken: als die persoon uit een minderheid of achtergestelde groep afkomstig is heeft die persoon per definitie meer gelijk dan de witte mannen in het bolwerk van hun geïstitutionaliseerde privileges.

Rationaliteit

Zijn er in de filosofie echt 'sterke' en 'zwakke' argumenten? Gaat het niet juist om het kijken naar gedachtes en ideeën van verschillende mensen?

Dit is relativisme pur sang. De essentie van filosofie is dat argumenten rationeel worden beoordeeld en dat filosofen elkaar bekritisieren met rationele argumenten en dat zo, langzaam maar zeker, betere argumenten en beter beargumenteerde standpunten boven komen drijven. De argumenten voor de theorie van de evolutie zijn objectief beter dan de argumenten voor creationisme. De argumenten voor vrouwenstemrecht zijn objectief beter dan de argumenten van diegenen die vrouwen rechten willen onthouden. De argumenten tegen het bestaan van een god zijn objectief en rationeel beter dan de argumenten van degenen die menen dat er wel een god is. De argumenten pro veganisme zijn objectief beter dan die voor het behoud van de bio-industrie.

Het probleem met de woke ideologie is niet dat er kritische vragen worden gesteld, maar hoe er wordt omgegaan met de antwoorden. Je kunt de beschuldigingen nog zo goed weerleggen en uitleggen hoe dingen in elkaar steken, er wordt dikwijls geen genoegen genomen met het antwoord. De woke ideologie heeft het primaat. De vragen zijn weliswaar interessant, maar wokisme lijkt alleen geïnteresseerd in de oplossing van gelijk-

Martha Nussbaum

heidsuitkomsten. Maar een ideologische focus op de kenmerken van een persoon (gender, huidskleur, etniciteit) werkt ondermijnend voor de essentie van wetenschap. Discussiëren met mensen die verblind zijn door een ideologie, is helaas weinig constructief, zoals iedereen weet die wel eens met een ideologisch verwaasde wappie heeft gediscussieerd. Beter is het om je niet door een dubieuze ideologie te laten verblinden. Kritisch denken waarbij rationaliteit de boventoon voert, is daarbij essentieel. En juist die rationaliteit is in de woke ideologie problematisch afwezig.

Volgens de rooms-katholieke leer tellen ook zij die verlangen naar de sacramentele doop (met water en formule) als gedoopt door het doopsel van begeerte. Dat impliciete verlangen wordt al geacht aanwezig te zijn als men zijn leven volgens Gods wetten inricht, zelfs zonder God te kennen. Een bijzondere vorm van het doopsel van begeerte is de bloeddoopt, dat wil zeggen dat men de marteldood sterft voor het geloof. Dit is gewone schoolstof voor diegenen die katholiek onderwijs volgen – althans dat was het toen ik op school zat. Hoe makkelijk zou het geweest zijn te stellen dat priester Matthew Hood impliciet verlangde naar de sacramentele doop, en dus het doopsel van begeerte had ontvangen.

Omdat Hood ongedoopt was, was ook zijn priesterschap ongeldig. Alle door hem gesloten huwelijken ook.

door Jan Willem Nienhuys

Titelfoto: Matthew Hood wordt opnieuw tot priester gewijd

In 2020 bleek in de VS een ongedoopte rooms-katholieke priester rond te lopen. Dat is nog eens wat anders dan een oplichter die zich voor chirurg of psychiater uitgeeft. Het onvolprezen *Free Inquiry* had er in december 2021 een stukje over.

Priester Matthew Hood uit de agglomeratie Detroit in Michigan was in 1990 geboren, en kreeg in april 2020 een video-opname te zien van zijn eigen doop (en die van zijn tweelingbroer). Het viel hem op dat deken Mark Springer zei ‘Wij dopen u...’ in plaats van ‘Ik doop u...’. Matthew vroeg zich vaag af of dat wel in orde was, en in augustus van dat jaar vernam hij dat het Vaticaan op 6 augustus ondubbelzinnig had verklaard dat een doop met ‘Wij’ in plaats van ‘Ik’ ongeldig was. De reden zou zijn dat degene die de doop verricht, Christus vertegenwoordigt en niet namens een vaag collectief optreedt. Van pluralis majestatis heeft men in het Vaticaan geen kaas gegeten.

Je zou ook kunnen zeggen dat men in het Vaticaan Harry Pottertheologie bedrijft. Toverformule fout uitgesproken, dan geen of een heel ander effect. Het betekent ook dat de miljoenen die in de jaren 1980 en '90 met de toen populaire wij-formule gedoopt zijn, allemaal ongeldig gedoopt zijn, en natuurlijk ook dat alle dopelingen van Mark Springer tussen 1986 en 1999 gewoon heidenen zijn gebleven. Na 1999 stapte Springer namelijk weer over op de ik-versie van de doopformule.

Even voor de ongelovigen die niet op de hoogte zijn van de christelijke leer van het doopsel: als mensen worden geboren zijn ze in een staat van erfzonde. Volgens Augustinus is die erfzonde indirect een gevolg van de zondeval van Adam en Eva (met die verboden vrucht). De seksuele lust die ervaren wordt ten tijde van de verwekking of ejaculatie veroorzaakt deze zondige toestand. Het heeft niets te maken met DNA of genen. Dacht Augustinus. Het doopsel wast deze erfzonde weg, en maakt de gedoopte tot kerklid.

Naar roomse logica hebben al die pseudogehuwden zich bezondigd aan buitenechtelijke seks. Foei! Alle absolute in biecht door Hood gegeven tellen niet, en evenmin de sacramenten der stervenden die hij heeft toegediend in de drie jaar van zijn priesterschap. Hetzelfde geldt voor alle priesters die indertijd ook met de verkeerde formule gedoopt zijn. Het gevolg is vast dat er heel wat roomsen ‘ongedoopt’ zijn overleden en misschien wel met doodzonden beladen in de hel terechtgekomen zijn omdat hun biechtvaders ‘ongedoopt’ en dus onbevoegd waren.

Hood zat daar erg mee, en in overleg met zijn bisschop (die kennelijk zijn schoolkennis over het doopsel van begeerte was vergeten) is hij in sneltreinvaart opnieuw gedoopt, heeft opnieuw eerste communie gedaan, is opnieuw gevormd en ook opnieuw tot priester gewijd. De auteur John Dunphy van het *FI*-artikel wijst erop dat 2 Kor. 3:6 zegt dat het in Nieuwe Verbond niet om de letter gaat, maar om de geest. De r.-k. kerk had ook kunnen verordenen dat de wij-formule weliswaar niet mag, maar niet tot een ongeldige doop leidt. Volgens de r.-k. kerk impliceert Matt. 16:19 dat het de kerkleiding vrijstaat wetten vast te stellen of op te heffen, en dus dat men volledig vrij was hier een mouw aan te passen. Het Vaticaan heeft echter met feilloos instinct voor de meest absurde mensonvriendelijke oplossing gekozen.

Volgens deze logica is de doop van Jezus in de Jordaan ook ongeldig. Johannes de Doper heeft vast niet de correcte kerkelijke formule gebruikt. Hoe langer je erover nadent, des te absurder is het. Maar zouden de gewone gelovigen zich eigenlijk nog wat aantrekken van wat er in het Vaticaan bekokstoofd wordt?

Na de zaak-Hood overkwam andere priesters in de VS iets vergelijkbaars: in 2020 bleek de jonge priester Zachary Boazman in Oklahoma ook ongeldig gedoopt te zijn in 1992, en ene Andres Arango in Phoenix, Arizona, bleek meer dan 20 jaar fout gedoopt te hebben, waarna hij op 1 februari 2022 zijn ambt moest neerleggen. De parochianen vinden het onzin.

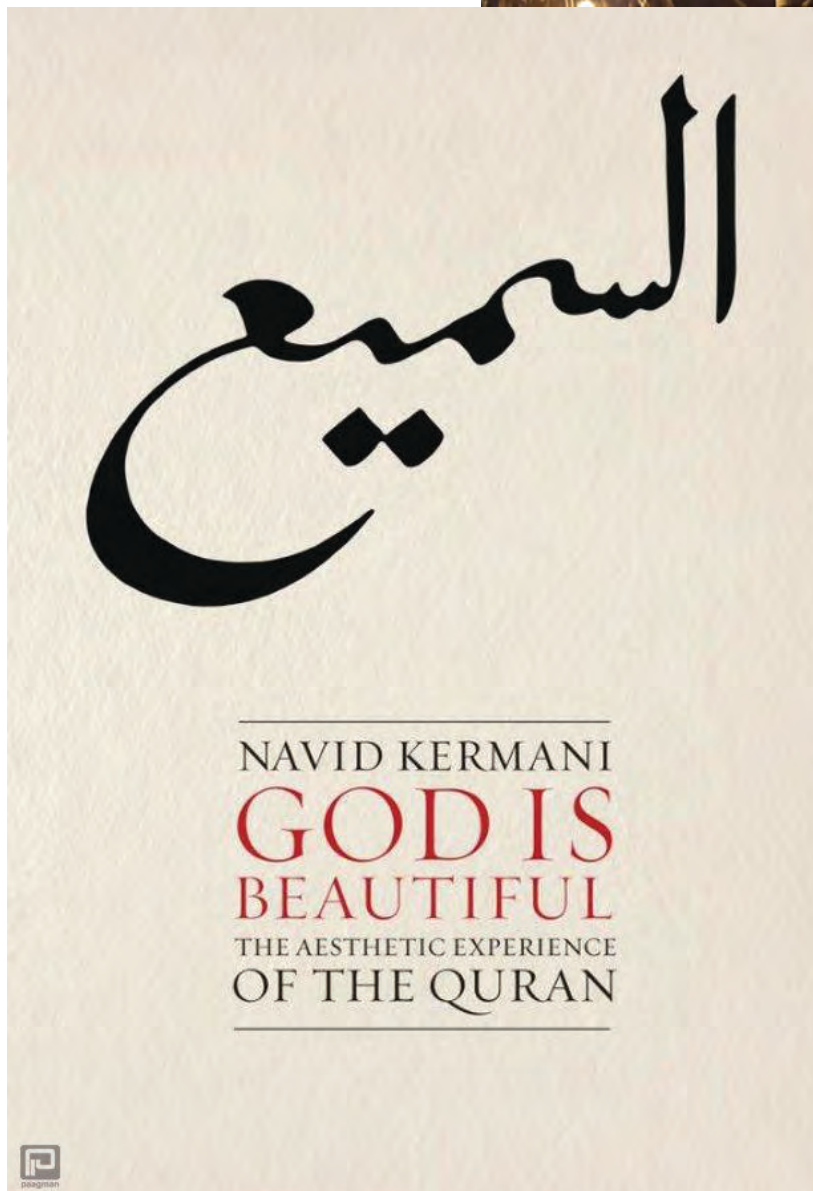

Dank als sleutel van religie

door **Anton van Hooff**

Wat is religie? Is zij een samenzwering van machtsbeluste bedriegers of zit er in ieder mens een religie-gen, dat wil zeggen een ingeboren neiging om zich aan een hogere macht te onderwerpen? De woorddoorsprong helpt niet verder. Het Latijnse woord *religio* zou te maken hebben met het werkwoord voor binden, *ligare*. Dan zou *religio* 'herbinding' betekenen. In zijn *Goddelijke onderrichting* (4,28) legt Lactantius dan ook een verband met 'boei van vroomheid', *vinculum pietatis*. Maar waarom dan het voorvoegsel 'her'? Wat wordt hersteld?

Hoewel er onder geestelijke leiders

zeker Groot-Inquisiteurs*) waren en zijn, die met religie mensen aan zich onderwerpen, is er ontegenzeggelijk een menselijke behoefte om geborgenheid te zoeken. Daarom komen we niet zo gemakkelijk van godsdienst af. 'Gebruik toch je verstand!' helpt niet. Wat is dan wel het geheim van godsdienst, dat kan worden ontmaskerd?

Is het de behoefte aan dankbaarheid, die moet worden vervangen door een tragisch besef? Deze remedie kwam bij me op bij het luisteren naar de vaste ochtenduitzending 'Aus Religion und Gesellschaft' van 4 februari op mijn favoriete Deutschlandfunk. Daarin betoogde de islamoloog Navid Kermani dat 'dank' de kern van elke godsdienst is. Inderdaad loopt zijn heilige boek, de Koran, over van dankbetuigingen aan Allah, die zelfs de kameel heeft geschapen. Ook christenen hebben er een handje van god voor alles te bedanken. Er is zelfs een lied, 'prachtig' volgens de EO, dat begint met 'Dank u voor deze nieuwe morgen' en eindigt met de potsierlijke zin: Dank U, o God, ik wil U danken/dat ik danken kan.'

De blijmoedigheid waarmee gelovigen het lijden bagatelliseren als onderdeel van gods onnaspeurlijke wegen, is mij gelukkig vreemd. Enkele dagen voor die radio-uitzending stierf een vriend met wie ik een hechte band had en bij wiens huwelijk mijn vrouw en ik getuigen waren. Hij was 54 jaar en vader van drie kinderen. Corona werd hem fataal. Bij zo'n aangrijpende slag van domme pech voel ik een eigen dankbaarheid: blij dat ik niet in een god geloof.

*) Zie: *De Groot-Inquisiteur van Dostojevski* door Anton van Hooff in De Vrijdenker 2021-08.

Dirk Verhofstadt in gesprek met Johan Braeckman

door **Karel D'huyvetters**

Dirk Verhofstadt in gesprek met Johan Braeckman. Een zoektocht naar menselijkheid, deel 1. Antwerpen/Amsterdam: Houtekiet, 2021, 416 blz., noten, register, 23,4 x 15,6 x 3,5 cm, ISBN 9789089249784, € 24,99 paperback; € 15,99 e-boek.

Om te beginnen moet het gezegd dat dit een broodnodig boek is. Uit mijn lang vervlogen jeugd herinner ik me allerlei zaken die men me meende te moeten meegeven 'voor het latere leven' (want, zo leerden we: *non scholae, sed vitae discimus*), maar waaraan ik zelden of nooit iets gehad heb, zoals daar zijn de volledige stamboom van Eleonora van Aquitanië († 1204), en de berekening van de oppervlakte van een schuine kegelsnede, om nog te zwijgen van de kwintencirkel. Maar met geen woord werd er gerept over (onder meer!) het ontstaan van de mens en met name de evolutietheorie, nochtans zonder enige twijfel het belangrijkste dat je als mens kan en zou moeten weten.

Johan Braeckman, die in staat voor de uitgebreide antwoorden op de vragen van sidekick Verhofstadt, weet perfect wat belangrijk is, en komt zo tegemoet aan een ernstig tekort bij zowat alle leeftijdsgroepen en alle lagen van de bevolking. Wat onze opvoedingssystemen schuldig verzuimden, brengt hij resoluut ter sprake, op een rustige, bevattelijke manier, die weinig ruimte laat voor twijfel. Daarbij gaat hij geen enkel tegenargument uit de weg, maar beijvert zich onverdroten om hardnekkige misverstanden uit te klaren en loze beweringen feilloos te ontcrachten.

Het gaat in dit boek om de kern van de zaak, de basis van alle kennis en elk inzicht. Vandaar dat dit een

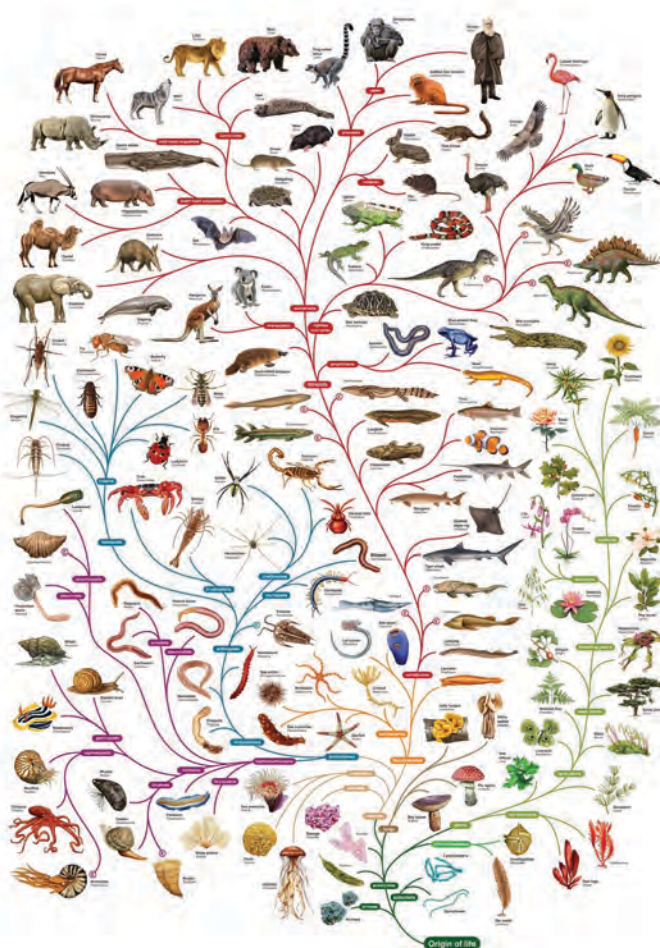

broodnodig, zelfs een noodzakelijk boek is voor iedereen. Voor jongelui is het een essentiële aanvulling op en fundering van de schoolse kennis, voor volwassenen en ouderen een afdoend antwoord op vragen die het leven zelf oproept, lang nadat die schoolse kennis in de vergetelheid beland is.

De evolutie

Het boek begint bij het begin, namelijk het begin van het leven. Waar komt de mens vandaan? Dat is geen triviale kwestie. Het antwoord op die vraag bepaalt grotendeels de context voor alle andere vragen die men kan stellen. Indien de mens, zoals de godsdiensten prediken, door een persoonlijke God geschapen is zoals wij nu erbij lopen, dan heeft dat allesomvattende gevolgen voor het leven en het heil van elk

individueel tot in de eeuwigheid, en tevens voor de structuur van onze samenleving. Indien dat integendeel een foutieve, volkomen uit de lucht gegrepen bewering is die door niets bevestigd wordt, zijn de gevolgen even alomvattend en drastisch. Er zijn altijd al filosofen en andere denkers geweest die het bestaan van goden of van een unieke God in twijfel getrokken, ontkend en bestreden hebben, veelal op grond van de ongerijmdheid van de religieuze leer. Darwin heeft een andere weg bewandeld. Vanuit zijn grote en diepe interesse voor de vele vormen die het leven aanneemt, is hij op zoek gegaan naar de mechanismen die verantwoordelijk zijn voor de enorme verscheidenheid van het leven, en de hoge graad van specialisatie, inzonderheid wat de zintuigen betreft. Dat heeft hem gebracht tot een gedurfde veronderstelling, namelijk dat de mens niet altijd be-

staan heeft, maar geëvolueerd is uit eerdere, niet-menselijke levensvormen. Bovendien heeft hij merkwaardigerwijs, zonder enige kennis van de genetica zoals wij die nu kennen, vastgesteld dat bepaalde kenmerken van levende wezens via de voortplanting overgedragen worden, en dat door die voortplanting via twee partners nieuwe individuen ontstaan die op bepaalde punten verschillen van hun ouders, en dat die verschillen erfelijk kunnen zijn. Dat is, ruwweg, de kern van de evolutietheorie. Die nieuwe individuen kunnen dan minder of juist meer geschikt zijn om te overleven in hun omgeving. De meest geschikte zullen meer floreren en een groter nageslacht hebben, dat al meteen beschikt over bepaalde goede eigenschappen, en vice versa. Op grond van die theorie kwam hij allengs tot de conclusie dat de mens het resultaat is van een zeer lange evolutie vanaf het eerste onooglijke levensbegin.

Dat was en is nog steeds in strijd met wat de godsdiensten als verplichte kennis opleggen aan hun gelovigen. Voor Darwin persoonlijk en familiaal was dat een jammerlijke kwestie, want zijn uitgangspunt was niet het bestrijden van de godsdienst, maar het verklaren van de verscheidenheid en complexiteit van de levende wezens op aarde. Zijn theorie had echter wel tot gevolg dat een van de fundamentele dogma's van het geloof, namelijk de schepping van de wereld en van de mens door God, zozeer in het gedrang kwam dat men er eigenlijk niet meer kon aan vasthouden. Zo is Darwin als het ware ongewild en onbedoeld de feitelijke grondlegger geweest van het wetenschappelijke atheïsme. Er is voor God geen plaats in de wetenschap. De Natuur gaat zijn gang volgens (voor mensen min of meer) begrijpelijke wetmatigheden, en de mens is daarvan een van de vele resultaten. Er is geen enkele reden om aan te nemen dat er een God is die de mens liefheeft, of door de mens wenst aanbeden te worden.

Dat inzicht was vanzelfsprekend niet meteen wijdverspreid, integendeel, het werd met een ongekeerde heftigheid bestreden, en dat is op vele plaatsen in de wereld zo tot op de dag van vandaag. Ook in 'beschaafde' gebieden zoals de V.S. is de evolutietheorie op zijn minst omstreden, en is religie nog steeds uiterst belangrijk. In de islam is er zelfs nauwelijks een begin gemaakt met de kennisname van de evolutietheorie, en bij moslims in geseculariseerde landen is het verzet ertegen formeel en onverzettelijk. Maar ook in ruime lagen van de bevolking in die landen weten slechts weinigen wat de evolutietheorie inhoudt, en is men zich dan ook niet bewust van de verstrekkende gevolgen ervan. Johan Braeckman laat niets onverlet om die kennis overal te doen doordringen, en daarvan is dit boek een zoveelste rijpe vrucht. Het belang van zijn inspanningen kan niet overschat worden.

Wel valt het op dat, althans vooral bij de vraagsteller, in deze context de nadruk vaak valt op het ontbreken van niet alleen een God die alles plant en schikt met als einddoel, de mens, maar zelfs van enige richting of progressiviteit in de evolutie. Het is duidelijk dat bij al de afzonderlijke kleine stappen die samen de evolutie vormgeven hebben inderdaad geen enkele vorm van gerichtheid op enig doel aanwezig was. De combinatie van het erfelijk materiaal van de beide partners verloopt weliswaar volgens de natuurwetten, maar is door haar complexiteit onvoorspelbaar in het resultaat. Maar uitdrukkingen als

'de mens is het resultaat van het toeval' kunnen aanleiding geven tot misverstanden. Gelukkig benadrukt Johan Braeckman wel tijdig dat 'het misleidend is om te stellen dat het louter aan het toeval te wijten is dat we hier op aarde rondlopen. Dat miskent de rol van de selectie in de evolutie.' (blz. 68) En dat 'de biologische structuren niet door louter toeval ontstaan, dat is een misvatting...' (blz. 99)

Mens en religie

In het tweede deel van dit boek gaat men uitvoerig in op de ontstaansgeschiedenis van de mens, zoals die kan worden gereconstrueerd aan de hand van fossielen van vroegere soorten. Dat verhaal dient als bewijsmateriaal voor de evolutietheorie zelf, en het is in al zijn onvermijdelijke onvolledigheid bijzonder fascinerend en uiterst overtuigend.

In het derde deel komt men dan bij de godsdienst terecht, of de religie, zoals de auteurs zeggen. Het is een zeer degelijke benadering, gebaseerd op talrijke bronnen. Persoonlijk meen ik dat men te veel aandacht schenkt aan een soort fundamentele religieuze ingesteldheid van de mens. Aangezien men altijd en overal religie terugvindt, moet dat wel een specifiek en universeel kenmerk zijn van de mens. Zo komt men dicht bij het 'God-gen' (wat onze auteurs evenwel niet beweren). Ik volg deze redenering niet. Me dunkt dat er daarbij andere krachten aan het werk zijn. Er zijn altijd al sluwe lieden geweest die inzagen dat ze hun medemensen konden misleiden met allerlei listen en bedrieglijke verhalen, en hen zover brengen dat ze deze perfide lieden gingen onderhouden, zodat die zelf niet meer hoefden te werken. Dat men mensen zo kan misleiden, dat lijdt geen twijfel, dat zien we voortdurend in de loop der tijd, en tot op onze dagen. Hoe groter het charisma, of hoe groter de middelen die ingezet worden, hoe meer kans op slagen. Dat is echter een algemeen kenmerk, dat absoluut niet beperkt blijft tot de religie. Reclame is daarop gebouwd, en politiek eveneens grotendeels.

Irrationalisme

Het volgende deel, dat handelt over het irrationalisme, sluit daarbij aan. Het is een groot pleidooi voor meer rationaliteit, vertrekkend van de eerste sporen van het deugdelijk en zindelijk denken in de Oudheid, en langs de wegen die de ontwikkeling van het rationele denken heeft gevolgd tot op onze dagen, en met talloze uitstekende voorbeelden, zowel van typische dwaasheid als van spectaculaire scherpzinnigheid onder de mensen. Ook hier is mijn persoonlijk aanvoelen enigszins verschillend van dat van de auteurs. Zo oppert Verhofstadt bijvoorbeeld dat 'irrationalisme een normaal bijproduct is van de wijze waarop onze hersenen nu eenmaal functioneren. (...) Foute opvattingen vloeien in zekere zin automatisch voort uit onze natuurlijke psychologische eigenschappen. Valt er dan eigenlijk wel iets aan te doen?' (blz. 276 vv.) Dat lijkt me een sterk overtrokken, bijna fatalistische benadrukking van de menselijke irrationaliteit, iets dat enkel met veel inspanning kan bestreden worden en waarschijnlijk nooit helemaal kan uitgeroeid worden. Zo zie ik het helemaal niet. Ik ben ervan overtuigd dat de mens integendeel van nature veeleer rationeel denkt, en dat de irrationaliteit veelal veroorzaakt wordt door een ontoereikende of ronduit irrationele op-

voeding, zowel schools als in de eigen omgeving. Maar dat is misschien slechts een kwestie van nuances in de formulering.

Het laatste hoofdstuk brengt een en ander samen onder het hoofd humanisme en atheïsme, strekkingen die fel negatief gecontrasteerd worden met religie en godsdienst, zonder evenwel de eigen positieve kenmerken en opdrachten van het vrijzinnig humanisme te vergeten.

Dat alles mag ons niet doen vergeten dat dit een zeer goed geschreven boek is, dat uiterst vlot leest, onder meer door de soepele techniek van vraag en antwoord, maar vooral door de overtuigingskracht van de aangevoerde argumenten. **Johan Braeckman** beheerst zijn materie meesterlijk, maar kent ook zijn 'tegenstanders' als zijn broekzak. Hij wordt evenwel nooit agressief, hautain of verwijtend, maar wijst altijd pijnlijk nauwkeurig waar het mis gaat, om dan even rustig en overtuigend de juiste weg te wijzen voor de nadenkende mens van vandaag. Dit boek lost niet alleen alle verwachtingen ruimschoots in, het is zelfs meer dan men zou durven verhoppen. Vandaar dat we graag en vol overtuiging herhalen dat het een broodnodig en absoluut noodzakelijk boek is voor iedereen die het ernstig meent met zichzelf, met onze maatschappij en met onze wereld. We kijken verlangend uit naar het vervolg.

Atheïsme en vrijdenken zijn geen levensbeschouwingen

door *Anton van Hooff*

In de NRC van 23/12 (p.18) pleitte Hanco Jürgens voor een zingevend humanisme onder de titel 'Atheïsme in Nederland mist smool'. De krant wees mijn reactie op dat warrige stuk af. Daarom geef ik die reactie hier in een aangepaste versie.

Al het begin van Jürgens artikel is aanvechtbaar: 'Het atheïsme is de meest succesvolle levensbeschouwing van deze tijd.' Ongodisme, het oud-Nederlandse woord voor 'atheïsme', is natuurlijk geen levensbeschouwing, op zijn hoogst een levensovertuiging. Het stelt alleen maar vast dat er geen enkel redelijk argument is om het bestaan van een god aan te nemen. Met dat inzicht kunnen de meeste Nederlanders tegenwoordig uitstekend uit de voeten. Als ze zich niet laten inpalmen door een moderne pseudoreligie, zoals antroposofie of complotdenken, hebben ze geen enkel probleem om antwoorden op levensvragen te vinden. Het gezonde verstand volstaat immers om waarden en normen te bepalen. Daarvoor zijn echt geen goddelijke geboden nodig. Integendeel: het 'gij zult niet doden' wordt juist door godsdiensten op losse schroeven gezet; moord in de naam van Jahweh, Jezus of Allah mag/mocht weer wel.

Hanco Jürgens

Waarom is Jürgens bezorgd dat er niets terugkomt nu de kerken massaal sluiten? Volgens hem wordt 'de vraag wat nu het cement is dat onze seculiere samenleving bijeenhoudt steeds prangender'. Van hem moet er een nieuw bindend verhaal, 'een atheïstisch narratief', komen. Maar zien we soms een volkomen losgeslagen maatschappij ontstaan? Ik neem juist ook de ontwikkeling van een nieuw collectief 'zondebesef' waar, op grond van rationele geboden zoals 'Gij zult het milieu niet schenden'.

Als Jürgens met 'levensvragen' bedoelt dat mensen moeten weten wat de zin van het individuele leven is, is

hij voor het 'atheïstisch narratief' op het verkeerde adres bij de twee instanties die hij noemt. Het Humanistisch Verbond heeft zoveel eerbied voor religie dat het jongensbesnijdenis niet eens afkeurt. Het onderhoudt warme banden met de Godzoekers van het Apostolisch Genootschap en met de weliswaar verlichte, maar wel besnijdende Alevieten. En op de Universiteit voor Humanistiek overheerst de spiritualiteit, tot verbijstering van bezoekende buitenlandse humanisten.

Ook het echte atheïstisch vrijdenken is geen levensbeschouwing, maar denken zonder dogma's of ideologie. Het is geen immoreel nihilisme, want uitgaan van de ratio houdt in dat alle mensen het recht hebben vrij te zijn,

in denken en doen. Per definitie komen vrijdenkers, eigen-wijs als ze zijn, tot zeer uiteenlopende antwoorden. Ze worden in hun houding hoogstens gestimuleerd door voordenkers, aan wie echter geen leergezag toekomt, zoals Eduard Douwes Dekker (Multatuli), erelid van onze vereniging, de oudste nog bestaande vrijdenkersvereniging ter wereld, Leo Polak, naar wie een bijzondere leerstoel aan de RUG is vernoemd, en Anton Constandse. Hem hoorde Jürgens op de tentoonstelling 'Vrijdenken in Nederland' op een krakerige geluidsopname de uitgangspunten van het atheïstisch humanisme noemen: redelijk en zedelijk.

door *Eelko de Vos*

Een van de dingen die ik me vaak heb afgevraagd, is waarom God sprak in het begin van de Bijbel. Hij zei "Er zij licht" en plop! Daar was het! Hij babbelt daarna nog meer over wat hij wenst te zien ontstaan.

Maar spreken houdt in dat er communicatie is. God is alleen, er is geen andere god dan God zelf, volgens de Joden, Christenen en Moslims. Waarom zou een godheid dan spraak of communicatie creëren of zelfs ambiëren? Er is geen reden om berichten over te brengen aangezien er geen ander is dan deze god. Communicatie is enkel nodig waar twee of meer entiteiten trachten samen te werken. Met deze God uit de Bijbel is dat niet het geval. Hij is niet eens een sociaal wezen aangezien er maar eentje bestaat. Morele zaken zoals liefde, empathie, altruïsme of zelfs haat en afgunst zijn God vreemd, aangezien er niets anders is dan hijzelf. Zo ook spraak, schrift of zelfs een knipoog.

God was voor de schepping van de mens niet eens anti- of a-sociaal, hij kende geen sociale concepten om-

dat die niet voor hem golden in zijn natuurlijke omgeving. Communicatie ontwikkelen zou compleet nutteloos zijn; gaat hij een beetje in het oneindige tegen zichzelf staan oreren? Ik zou dus willen stellen dat de eerste verzen van Genesis totaal niet logisch zijn qua conceptuele beschrijving van een eenzame God.

Er zijn talloze apologetische, theosofische en zelfs theologisch-historische excuses en verklaringen te verzinnen voor deze "communicatie ex nihilo". Maar ze zijn allemaal ad-hoc en snijden weinig hout. Het is daarom vreemd dat mensen deze almachtige God moeten volgen, als hij niet eens kan communiceren zoals mensen dat doen. Maar mogelijk verklaart het wel waarom hij ons geboden aanreikte die een maatschappij nog nooit extra sociale cohesie hebben gegeven en een afgezaagd moest sturen om cryptisch met ons te spreken over zijn bedoelingen. Het ligt niet in zijn natuur om te communiceren. Derhalve is God gewoon niet zo goed in communicatie, dat moge duidelijk zijn.

Vaccinatie tegen het wappievirus

Hoe rationaliteit wankelt

door **Floris van den Berg**

Waarom werkt de intuïtie van gelovigen altijd die kant uit, altijd in het nadeel van de mensen – tegen vaccinaties, tegen onderwijs voor meisjes, tegen geboortebepaling, tegen hygiëne, tegen emancipatie – waarom is dat niet omgekeerd? Rudy Kousbroek

‘Pandemie of plandemie, hoe sta jij erin?’, zo vroeg een verder alleszins normale kennis mij. Een vriend mailt mij de URL van een website waarop 58 Duitse medici bezwaar maken tegen coronavaccinatie en vraagt mij wat ik daarvan vind. Twee vrienden hebben zich niet laten vaccineren. Een vriend – die gek is op theater en cultuur, maar nu nergens heen mag – vult zijn tijd met demonstraties tegen de coronamaatregelen die voor hem uitjes zijn waar hij gelijkgestemden treft. Overal ziet hij bevestiging van het complot van de overheid om een totalitair regime te installeren. Weer een andere vriend, zonder enige relevante achtergrondkennis, schrijft opeens essays waaruit blijkt dat hij sceptisch staat tegenover de coronamaatregelen. En een collega roept dat we maar gewoon allemaal corona moeten krijgen en dat we er dan wel vanaf zijn.

Het besmettelijke wappievirus waart rond en tast het uithoudingsvermogen om rationeel te blijven van weldenkende mensen aan. Het virus komt angstaanjagend dichtbij. Ik ben net zo bang voor dit wappievirus dat de rationaliteit ondermijnt, als voor corona. Ik ben in ieder geval blij met mijn drie vaccinaties. Ik ben blij met de medische wetenschap die razendsnel vaccins heeft ontwikkeld, en met een effectieve organisatie van de volksgezondheid die de vaccinatie van de bevolking heeft geregeld. Ja, het kan altijd beter. Maar wie kijkt naar de geschiedenis van pandemieën en hoe die de mensheid hebben geteisterd, mag blij zijn in deze tijd te leven. Emotioneel raakt het me wanneer mensen die ik hoogacht, van het pad van de rede afraken. Het is alsof, wanneer je een interessant gesprek met iemand hebt, je gesprekspartner je opeens vraagt naar jouw sterrenbeeld om te bepalen hoe het met je gaat. Ik krijg dan kortsluiting in mijn hoofd. Ik kan die persoon dan onmogelijk nog serieus nemen. Maar ik weet ook dat mensen vaak vaten vol tegenstrijdigheden zijn. Filosofie is, idealiter, het streven naar het uitbannen van tegenstrijdigheden, zowel in opvattingen als tussen opvattingen en handelingen (zoals wanneer iemand zegt van dieren te houden, maar deze ook verorbert).

Goed, dan de plandemie. Degene die dat aan mij vroeg is een topsporter die ontzettend bezig is met haar

gezondheid. Zo iemand die meent door een goede gezondheid immuun te zijn voor om het even welke ziekte of aandoening. Door een goede gezondheid neemt het risico op tal van ziektes natuurlijk af. Maar je kunt niet alles uitbannen. Ook gezonde mensen kunnen kanker krijgen. Ook gezonde mensen kunnen corona krijgen. Misschien worden ze er niet heel ziek van (hoewel ook gezonde mensen ernstig ziek kunnen worden van corona), maar ze kunnen wel anderen besmetten. (Dit geldt alleen voor corona en niet voor kanker). Deze sportvrouw is blijkbaar van mening dat corona een complot is, een geplande pandemie, oftewel een plandemie. Complotdenkers menen dat de plandemie bedoeld is om de vrijheid van het individu te beteugelen en om een totalitaire overheid te implementeren. Hoe dat precies in zijn werk gaat en wie die overheid dan precies is, is vaag. Wappies menen dat het World Economic Forum met econoom Klaus Schwab de kwade genius is. Het is verbazingwekkend hoe je je door te klikken op links en video's op het internet kunt laten meeslepen in complottheorieën en dan kunt blijven denken dat jij juist degene bent die het bij het juiste eind heeft. Het ergst vind ik dat twee vrienden, bij wie het wappievirus knaagt aan hun rationaliteit, beweren dat ik hen met mijn nadruk op autonoom en kritisch denken heb aanzet tot deze dwaalweg. Ik vind dat een didactisch falen mijnerzijds. Zelfstandig proberen te denken is helaas geen garantie voor kritisch denken. Zelf denken is niet noodzakelijk kritisch denken.

Besmettelijke ziektes

Liberaal vrijdenker **David Van Turnhout** stuitte op discussiefora op tegenwerpingen van viruswappies en besloot zich in de geschiedenis van remedies voor besmettelijke ziektes te verdiepen teneinde tegenwicht te kunnen bieden aan de wappies. Het is echter vele malen eenvoudiger om twijfel te zaaien door ergens vraagtekens bij te plaatsen dan om precies uit te zoeken hoe het zit. De verenigingen van sceptici (zoals Skepsis) en antikwakzalverijverenigingen doen precies dat laatste: uitzoeken waarom wappieclaims geen hout snijden. Ik blijf ‘wappies’ zeggen omdat ik mij mateloos erger aan de arrogantie en onverantwoordelijkheid van al die lui die menen het beter te weten dan de consensus onder medisch specialisten. Wappies moeten zich schamen, ze overschatten hun eigen kritische denkvermogen schromelijk.

‘De medische vooruitgang van de afgelopen honderdvijftig jaar had ons doen vergeten hoe bedreigend virus-sen kunnen zijn.’ (p 9) Dat schrijft David Van Turnhout in de proloog van zijn boek *Hoe koeien mensen redden. De eeuwige zoektocht van de mens naar remedies*^[1] (2021). Wij meenden onschendbaar te zijn geworden voor besmettelijke ziektes. We dachten dat een pandemie iets uit het verleden was. Het succes van wetenschap en technologie maakte ons vatbaar voor hybris, overmoed. We meenden dat we alles onder controle hebben. Dat we, als er zich al een probleem voordeed, dat met meer technologie kunnen oplossen – en voor een deel is dat ook zo. Maar de mens en de mensheid blijven kwetsbaar, kwetsbaar voor pandemieën en kwetsbaar voor natuurgeweld. En dat natuurgeweld gaat toenemen door ons gedrag: het uitstoten van broeikasgassen. We weten dat wel, maar toch doen we er niets aan (behalve praten). Ook is duidelijk wat de ideale omstandigheden voor een pandemie zijn: veel mensen, veel interactie tussen mensen (reizen), veel mens-dierinteractie met een risico op zoönosen, een risico dat zich vooral voordoet in de intensieve veehouderij. En toch neemt de wereldbevolking toe, evenals het aantal reisbewegingen en de mondiale intensieve veehouderij. In de antieke filosofie was dit probleem al bekend: dat mensen iets doen waarvan ze weten dat het stom is, waarvan ze weten dat het slecht voor hen is. *Akrasia* is het Griekse woord hiervoor. De mensheid als geheel leidt onder *akrasia*, oftewel stupiditeit. Gek genoeg hangt *akrasia* niet samen met intelligentie: er zijn legio intelligente mensen die stomme dingen doen of idiote ideeën koesteren. Denk aan theologen, vleeseters en mensen, die ondanks alle kennis over klimaatverandering, menen hun vliegreis te kunnen rechtvaardigen.

Het is een zijsprong, maar het moet mij van het hart: mijn zoon zit op een prestigieus gymnasium dat inzet op uitblinken en waar veel kinderen uit de gegoede burgerij zitten. Mijn zoon is zo ongeveer de enige vegetariër, er wordt door de leerlingen en hun ouders gevlogen alsof hun leven ervan afhangt en het hebben van meerdere auto's per gezin is geen uitzondering. Hoe kan het dat zoveel stupiditeit en morele achterlijkheid is samengebalde in zo'n eliteschool? Natuurlijk, elders is het niet beter. Maar ik erger mij aan het ontbreken van het verband tussen enerzijds intelligentie en toegang tot kennis en anderzijds bewust zijn van de problemen in de wereld, rationaliteit en ethisch handelen. En ja, het zijn vaak aardige mensen. Aardigheid is, ik schrijf het vaker, een schromelijk overschatte deugd die juist veel onzin en immoraliteit toedekt.

Microbiologische misère

Van Turnhout doet verslag van de medische en morele vooruitgang van de mensheid. Ondanks de samengebalde stupiditeit van conservatieve krachten als religie en bijgeloof is het de mensheid met veel moeite gelukt, zich te onttrekken aan een deel van de ellende en pijn die voortkomen uit de aanvallen van virussen en bacteriën op onze gezondheid. Van Turnhout was geen expert op medisch of wetenschapshistorisch gebied voordat hij aan zijn studie voor dit boek begon. Hij heeft zich door de relevante wetenschapshistorische literatuur heen gewerkt en geeft een overzicht daarvan in heldere taal en in een vlot lopend betoog. Het is goed om te beseffen dat een

niet-deskundige prima in staat is om wetenschappelijke literatuur samen te vatten en binnen de kaders van de wetenschap te blijven. Maar wanneer een niet-deskundige een werk schrijft (om het even over welk onderwerp het gaat) dat indruist tegen de wetenschap, is er geen enkele reden om het serieus te nemen: pas als er wetenschappelijk bewijs voor is en er wetenschappelijke consensus over is, is het rationeel om iets als kennis te aanvaarden.

Microbiologische misère, zoals Van Turnhout het noemt, hoort bij de mens, pas in de laatste pakweg 150 jaar heeft de mens (soms) enigszins greep gekregen op besmettelijke ziektes, zowel door preventie (betere hygiëne en vaccinaties) als door remedies en medische zorg (bijvoorbeeld met beademingsapparatuur in het geval van corona). Wat een zegen om te leven ten tijde van de moderne medische wetenschap. Aderlating, waarbij bloed werd afgetapt, is eeuwenlang een veel voorkomen-de medische handeling geweest waarbij het voorkwam dat de patiënt doodbloedde. Tot diep in de 19de eeuw werd aderlaten gedoceerd. Ruim 700 jaar is deze medische praktijk beoefend. Een andere ‘remedie’ tegen besmettelijke ziektes was het aanwijzen en vermoorden van zondebokken. Van Turnhout schrijft: ‘De middeleeuwse samenleving vond met andere woorden geen andere oplossing voor het grootste medische probleem uit de geschiedenis [pandemieën], dan het vermoorden van Joden en het laten doodbloeden van de zieken.’ (p. 26). Toen George Washington een keelontsteking had opgelopen bestond de behandeling uit het aftappen van 3,75 liter bloed. Ook dat liep fataal af.

Van Turnhout beschrijft de geschiedenis van de strijd tegen besmettelijke ziektes zoals pest en cholera die de mensheid millennia lang hebben geteisterd en waar geen kruid tegen gewassen was. De wetenschappelijke geneeskunde is pas ongelofelijk jong en is ontstaan ondanks de actieve tegenwerking van mensen die een religie aanhangen. Religie heeft de onverbiddelijke gewoonte om altijd de verkeerde kant van de geschiedenis te kiezen. Rudy Kousbroek schreef al: ‘Bij dergelijke vraagstukken is de religieuze intuïtie [...] altijd meteen op mars, resoluut en zonder aarzelen, in de richting van de achterlijkheid.’^[2] Religie is een molensteen die de mensheid altijd enthousiast meezeult en weigert af te leggen. Iedere nieuwe generatie krijgt die molensteen weer omgelegd. De ontwikkeling van de wetenschappelijke geneeskunde en farmacie had ongelofelijk veel sneller en effectiever kunnen gaan wanneer er niet zoveel tegenwerking vanuit religieuze hoek was geweest. Ook vandaag de dag begrijpen mensen niet waarom een hoge graad van vaccinaties nodig is om een besmettelijke ziekte als corona uit te bannen. Mensen overschatten de gezondheidsrisico's van vaccinaties en onderschatten de risico's van ziekte voor zichzelf en voor anderen. De aantrekkingskracht van desinformatie is groot. Mensen doen zeer veel moeite om zichzelf te misleiden – wapies zijn doorgaans de godganse dag bezig met het opsporen van meer desinformatie en graven zich al klikkend dieper in in hun rabbit hole.

Rationaliteit

Een veelvoorkomende drogreden (waar ik mijzelf ook aan bezondig) is het appèl aan rationaliteit (*appeal to reason fallacy*). Zowel completdenkers als critici beroe-

pen zich erop kritisch en rationeel te zijn. Vaak beroepen ze zich op de traditie van de Verlichting waarin Kant opriep om je eigen verstand te durven gebruiken (*sapere aude*) en om alles zelf kritisch te onderzoeken. De tegenstelling is hier rationeel tegenover irrationeel. Beide kampen beweren rationeel te zijn en zien de opponenten als irrationeel. De drogreden is erin gelegen dat het beroep op rationaliteit nog niet betekent dat dit ook zo is. Je zult argumenten moeten aandragen waaruit blijkt dat jouw argumenten rationeel en redelijk zijn en dus dat jij rationeel bent. Het roepen dat jij rationeel bent is helaas niet genoeg.

De vraag die mij bezighoudt bij het lezen van *Hoe koeien mensen redden* is of dit boek wappies uit hun hol kan trekken of kan voorkomen dat mensen hun rationaliteit vrijwillig aan de wilgen hangen. De kans dat wappies door argumenten worden overtuigd, is klein. Wappie is een virus van de geest dat soms door de tijd in kracht vermindert waardoor mensen weer op het pad van de rede komen. Maar wie eenmaal is aangetast door het virus van de schijnwaarheid heeft grote kans op recidive als de volgende waanwerkelijkheid zich aandient. Richard Brodie schrijft hierover in *Virus of the Mind. The New Science of the Mind* (2009). Het komt zelden voor dat iemand slechts in één waanidee gelooft. Je kunt er vergif op innemen dat iemand die in astrologie gelooft, nog meer onzin aanhangt.

Je zou denken dat onderwijs het vaccin is tegen stupiditeit, maar helaas is onderwijs dikwijls juist een vorm van het inprenten van stupiditeit, veelal in de vorm van religie. Onderwijs zou idealiter moeten gaan over het leren kritisch te denken en het opdoen van zo goed mogelijke kennis. Filosoof Johan Braeckman benadrukt dat het overbrengen van aantoonbaar valse informatie (zoals religieuze kennisclaims) onethisch is: 'Het is immoreel om mensen te misleiden, zeker als dat moedwillig gebeurt.'^[3] Kritisch denken omvat tevens het leren inzien van jouw eigen beperkingen, bijvoorbeeld dat het niet waarschijnlijk is dat jij het na een avondje YouTube-

filmpjes kijken beter weet dan de wetenschappelijke experts. Een gevoel dat een filmpje of iets dergelijks op jou overtuigend overkomt, hoeft niet te betekenen dat het inhoudelijk goed is. Vergelijk het met een goocheltruc: je kunt er nog zo met je neus bovenop zitten en toch kun je niet verklaren wat je ziet gebeuren, zodat het lijkt alsof het magie is, terwijl je weet dat het niet zo is. Die terughoudendheid die mensen hebben (of zouden moeten hebben) bij het kijken naar een goochelaar, zouden zij ook moeten hebben bij het kijken naar video's met kennisclaims die van de wetenschappelijke consensus afwijken. Maar mensen krijgen een stuk (des)informatie, vaak doorgestuurd door een kennis – wat een stimulans is om ernaar te kijken – en beoordelen die informatie alleen aan de hand van hun (beperkte) kennis, zonder onderzoek te doen. Neem de filmpjes van mensen die claimen dat na vaccinatie hun arm magnetisch is waardoor een sleutel op hun bovenarm blijft plakken – zo lijkt het op het filmpje. Alsof dit een betrouwbare bron is van kennis.

Morele standaarden

Van Turnhout verhaalt over onderzoekers die de mensheid hebben genezen van tal van besmettelijke ziektes. Geneeskunde staat niet alleen, maar hangt samen met tal van andere wetenschappen en innovaties in de biologie, farmacie, scheikunde, ziekenzorg, volksgezondheid et cetera. Verontrustend is het om te lezen dat met de morele blik van nu een groot deel van het onderzoek uit het verleden immoreel is: er werden mensen aan tests onderworpen ook al was er een (onbekend) risico, lang niet altijd was die deelname vrijwillig. Van Turnhout schrijft: '[...] het valt al zeker niet te ontkennen dat het moeizame pad naar genezing zelf ontelbare slachtoffers heeft geëist.' (p. 232) Er ging ook geregeld wat mis waardoor de geneeskunde juist extra leed bracht in plaats van verlichting. Geneeskunde en farmacie leunden (en leunen) ook op experimenten op proefdieren, die onvrijwillig aan tests werden onderworpen, dikwijls zonder enige bekommernis om hun welzijn. Er zijn de afgelopen eeuw wel dierenwelzijnswetten gekomen, maar dierproeven vinden mondiaal nog steeds op grote schaal plaats. Toch zou het stom zijn om kennis te verwerpen die op onethische wijze is verkregen. Het is echter wél zaak om in de huidige wetenschap hoge morele standaarden te hanteren die een beperking opleggen aan mens- en dierproeven.

Naast het inzetten op het vinden van vaccins en het opzetten van grootschalige vaccinatieprogramma's is het belangrijk om in te zetten op structurele preventie om de kans op toekomstige pandemieën te verkleinen. Dit zijn enkele suggesties: 1) goed onderwijs dat mensen begrip bijbrengt van 1) a) wetenschap, b) kritisch denken, c) pandemieën, en d) het belang van vaccinaties. 2) het drastisch verminderen van ongezonde mens-dier relaties door het afschaffen van de veeteelt en overstappen op een plantaardig dieet, 3) het pogen de populatieomvang te verminderen, 4) het drastisch beperken van reisbewegingen, met name vliegen (ook nog vanwege de klimaatcrisis). De kans dat deze voorgestelde strategieën wereldwijd worden geïmplementeerd, is natuurlijk nihil. De kans dat pandemieën de mensheid blijven teisteren is daarom groot. Menselijke stomheid, het onvermogen van mensen om haalbare en logische maatregelen te nemen om groot ongeluk te vermijden, is grenzeloos.

Ik ben nog steeds blij met de kwaliteit van de medische wetenschap in onze huidige tijd. De samenleving worstelt met corona en met het vermogen om verstandig te blijven. Dat lijkt bij meer en meer mensen aan het wankele te zijn gebracht. Iedereen beroept zich op kritisch denken en eigen onderzoek. En daar gaat het fout. Van Turnhout draagt er met zijn grondig, maar toegankelijk en helder geschreven historisch overzicht in de traditie van de Encyclopedisten toe bij om door middel van wetenschappelijke kennis de wereld te verlichten en mensen het pad van de rede te wijzen. De hoeveelheid desinformatie die dagelijks via internet op ons afkomt is echter zo groot en zo aanlokkelijk dat een 'old school' boek daar niet veel tegenwicht aan kan bieden.

Ruzie of zwijgen

Als mensheid hebben we de geweldige vondst van de wetenschappelijke methode om kennis te vergaren, maar niet de mentale kracht om te leven binnen de lijntjes van de ratio. Er is van alles wat ons uit koers kan brengen. Er wordt door communicatiedeskundigen op gewezen dat het niet verstandig is om wappies wappies te noemen,

omdat je altijd moet zorgen om met hen in gesprek te blijven. Prima, ga je gang, maar mij lukt dat niet. Met mijn wappie vrienden en kennissen praten we gewoon niet meer over deze onderwerpen. Het is ruzie of zwijgen. Ik heb het geduld niet om zoveel stupiditeit te kunnen verdragen en altijd maar weer te moeten uitleggen. Ik word omringd door wappies en andere idioten – al valt het in mijn directe vriendenkring gelukkig behoorlijk mee. Het ontbreken van algehele rationaliteit is een bittere pil die mijn vertrouwen in de mensheid ernstig heeft ondergraven.

Of ik een laatste woord heb voor de wappies? Lees *Hoe koeien mensen redden*, stop met surfen, laat je vaccineren en ga wandelen. En een laatste woord aan allen: stop met vliegen en go vegan.

[1] De tweede druk heeft een nieuwe, meer aansprekende, ondertitel gekregen: Van pokken tot corona.

[2] Rudy Kousbroek, Hoger honing, 1997, p. 52.

[3] Dirk Verhofstadt in gesprek met Johan Braeckman, Een zoektocht naar menselijkheid. Deel 1 (2021), p. 311.

INGEZONDEN BRIEF

Wat ik tegen de berichtgeving van Roel van Duijn in De Vrijdenker heb

Er zijn inmiddels 2 opmerkelijke artikelen van Roel van Duijn verschenen in de Vrijdenker. 'Russische wolken en Nederlandse secteleiders' en 'Arabische complotverhalen', waar ik graag op in wil gaan. Blijkbaar is Roel van Duijn geobsedeerd geraakt door complotten, maar dan wel voorname-lijk complotten met een geopolitieke insteek, en vreemd genoeg ook door mensen die kritisch tegenover Israël staan. Ik kan gewoon niet geloven dat een politiek zo ervaren man zulke politiek onnozele verhalen kan produceren. Het lijkt wel een politieke beginnening. Hij schrijft dat hij overal "een fontein van complottheorieën" ziet. Hij gaat in op het neerhalen van MH17, de val van de Twin Towers en beschuldigt Abbas en Arafat in ons blad dat ze in complottheorieën over joden geloofden.

Hij maakt mensen belachelijk die niet een twee drie geloven dat in het MH17-verhaal Oekraïne onschuldig is. Dat doet hij ook met een volkomen belachelijke insteek dat "zionistische leiders" vooraf "wisten dat dat zou gebeuren". Quatsch natuurlijk.

Roel van Duijn beschuldigt de huidige leider van de Palestijnen Abbas maar ook de voorgaande leider van de Palestijnen Arafat van anti-semitisme. Waarom moet dat nu? Is dat relevant om daar in ons blad aandacht aan te besteden? Is wat Israël op dit moment doet niet veel relevanter om aandacht aan te besteden?

En dan neemt hij ook Café Weltschmerz op de korrel. Hij zegt dat die discussies "een voorbeeld zijn van redeneringen die ook verschijnen in Russische publicaties". "Westelijke secteleiders lopen regelmatig een stukje voor op Russische complotcampagnes".

Op Russische complotcampagnes is Roel van Duijn compleet gefixeerd. Hij heeft het over "een geheimzinnig bureau" in de buurt van het Kremlin (waar de CIA het ook altijd over heeft) en over Russische hackers. Hij schrijft dat Rusland zo graag "Sputnik V aan ons wil verkopen". "De verkoop van Sputnik V is van levensbelang voor de financiën van de Russische staat, met z'n belabberde economie". "De Russische trollen doen er alles aan om Sputnik V in de hele wereld te verkopen en daartoe Pfizer, de concurrent, in een slecht daglicht te brengen."

En zo gaat hij maar door. Dat er gewoon mensen bezig zijn met waarheidsvinding wil hij niet weten. Dat smerige complotten ook echt smerig zijn hoeft je ons sceptische lezers van De Vrijdenker ook niet uit te leggen. Ga er dan ook niet zo klakkeloos in mee, wil ik zeggen.

Ik wil afsluiten met een citaat van een facebook-vriendin die schrijft:

"Hoogopgeleiden delen vaak de sociale bubbel van best verstandige mensen die ervan overtuigd zijn dat ze goed geïnformeerd door het leven gaan met hun abonnement op Volkskrant en/of NRC, hun dagelijkse portie Nieuwsuur, Op1, hun lidmaatschap van en/of stem op een 'progressieve' partij, hun dedain voor 'populistische' partijen, hun adoratie voor Obama/Clinton/Biden en hun afkeer van Trump, hun vrees voor Poetin en inmiddels ook Xi Jinping, hun fascinatie voor White Helmets en Bellingcat, hun rotsvast vertrouwen in eigen regering en veroordeling van door Amnesty geselecteerde 'regimes', hun ongeloof als je ze uitlegt dat je er zelf anders in staat omdat ze op grond van je opleiding en werk 'common' sense verwachten, hun meestal niet uitgesproken afschrijving van jou uit hun bubbel, voor zichzelf of onderling vaststellend dat jij er best extreme denkbelden op nahoudt, terwijl jij alleen maar tegen imperialistische inmenging bent en de indruk hebt dat zij zijn opgehouden met kritisch nadenken, mogelijk omdat (politieke) carrières soepeler verlopen met een zekere naïviteit of lafheid.

Dáár ligt (volgens mij dan) de oorzaak van veel geopolitieke problemen: het weggijken, zelfs als internationaal recht met voeten wordt getreden. Ook wij krijgen de regeringen die we verdienen plus de 'kwaliteitsmedia' die zich als propaganda outlets van die regeringen gedragen".

Kortom, laten we ons bezig houden met echte complotten, complotten tegen de menselijkheid, zoals wat Bush uitspookte in Irak, Obama in Syrië en Blair in Libië. Daar werden wij met medialeugens misleid.

Rik Min, Enschedé, 11 januari 2022

Naschrift van de redactie: wellicht ten overvloede maken wij erop attent dat plaatsing van een ingezonden brief niet betekent dat de redactie met de inhoud instemt.

Tom van Ewijk – *Zonder blad voor de mond*

Uitgeverij Jasmijn, 213 pagina's

door **Enno Nuy**

Tom van Ewijk (1934) is oud-journalist en autodidact filosoof. Van zijn hand verscheen *Zonder blad voor de mond*, een verzameling essays van zeer diverse pluimage. Een aantal daarvan verscheen al eerder in zijn *Op de valreep* uit 2017 maar niet dan nadat hij ze behoorlijk bijschaafde, uitbreidde en actualiseerde. Welk onderwerp de schrijver ook kiest, hij bedient zich van mooie taal en vooral onderkoelde humor. Want ook al is het Van Ewijk ernst als hij over de islam, homofobie, de ruimtevaart, de evolutie of welk onderwerp dan ook schrijft, de humor is nooit ver weg. Soms in de vorm van sarcasme of ironie, vaak in de vorm van zelfspot en steevast door zijn toon die helder en duidelijk is maar tegelijkertijd ook door-drongen van betrekkelijkheidszin. Daardoor worden zijn teksten, zijn credo's nergens opdringerig of drammerig. Het afsluitende essay *Voor eeuwig de sigaar* is een heer-

lijke ode aan die rookwaar die alleen door de echte genietter begrepen wordt. En ofschoon ikzelf al decennialang niet meer rook en nooit echt een sigarenfanaat was weet Van Ewijk met humor en esprit te overtuigen hoe heerlijk zo'n sigaar zijn kan. En ronduit hilarisch zijn de overpeinzingen in *Tragische viezerik*. Overpeinzingen over de stoelgang, geen aspect daarvan wordt overgeslagen, het is als het ware een 'sociologie

van de stoelgang' geworden. Werkelijk onnavolgbaar is de wijze waarop Van Ewijk ontlasting als een metafoor voor macht beschouwt als hij zelfs Canetti opvoert die schreef: "De stront die van de ooit levende buit is overgebleven is met onze bloedschuld beladen en levert het bewijs van wat wij gedood hebben". En hij sluit af met: "Werkelijk alleen is de mens slechts met zijn stront. Daar zit je dan".

Deze bundel opent met een traktaat dat de schrijver, zo deelt hij ons mee, bij toeval opduikelde bij een antiquair in Toulouse. Dit traktaat, *Van de politijcken oft ploertendom* getiteld zou geschreven zijn door een zekere Meyster Diederick Suyveropdengraet in 1645, het bevatte voor die tijd opmerkelijke, ja zelfs gevaarlijke gedachten over het politieke bestuur van de regenten. Volgens van Ewijk gaat niemand minder dan Hugo de Groot schuil achter het pseudoniem Suyveropdengraet, hij heeft daar plausibele redenen voor. Plato, Aristoteles, Kant, Hegel en Schopenhauer passeren de revue en nog vele anderen. Opmerkelijk is dat Grotius in dit pamflet tal van fenomenen aan de orde stelt die ook heden ten dage zeer actueel zijn zoals de afkeer van politiek onder de bevolking, het afkalven van draagvlak voor het bestuur, de rol van religie en handel, discriminatie en slavernij, oorlog en vrede. En dan opeens staat er zo'n mooi aforisme als: "Maer wie slegs acht slaet op den staert en zijn ghekwispel en niet en

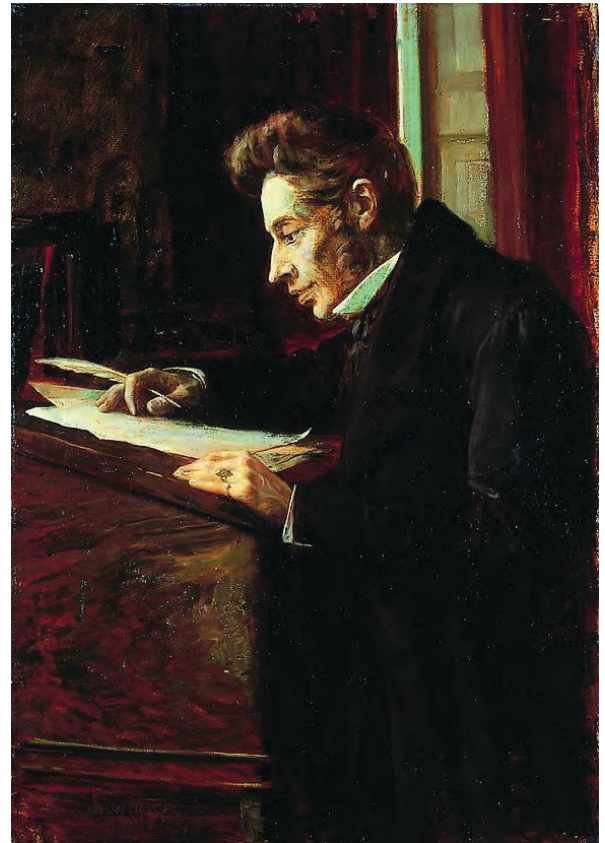

acht slaet op de grinsende tanden, die kent slegs den quaeden hond van achteren en niet van vooren”.

Wat leren we nu van zo'n eeuwenoud pamflet, vraagt Van Ewijk zich af: “Berust in het feit dat politiek het nooit zonder leugens kan stellen om eigen stommiteiten te verdoezelen of ze tot staatsgeheim te promoveren, en dat bij zaken van groot maatschappelijk gewicht, bijvoorbeeld een economische malaise of een epidemie, het om verzwegen redenen de vaste gewoonte is het volk te misleiden – of zeg maar gerust te belazeren – of om opzettelijk in te spelen op angstgevoelens. Daarbij zijn er politici aan de top die zelfs desgewenst hun geheugen kunnen uit-schakelen”. De beste reactie, aldus de schrijver, is zwijgende minachting. En prompt bekruipt me de gedachte dat ook Grotius een pseudoniem is. Voor een zekere Tom van Ewijk wellicht? Waar kun je nog zeker van zijn in deze dagen?

Godsdienst is fantastisch is een prachtig essay over religies die als bindmiddel zouden moeten functioneren maar al te vaak ont-aarden in splijtzwammen. De kwalificatie ‘fantastisch’ moeten we hier niet overdrachtelijk maar letterlijk nemen. Maar voor we bij die conclusie zijn aangeland schrijft van Ewijk: “Maar als de Deense filosoof Søren Kierkegaard in zijn *Johannes Climacus* zegt dat geloven begint met twijfelen, is het mijn ervaring dat twijfelen met geloven begint”. Een lange stoet van kerkvaders, filosofen en schrijvers trekt aan ons voorbij, van Ewijk introduceert de theofantast en citeert Thomas van Aquino, Marilyn French, Canetti en vele anderen en laat ons onder veel meer zien hoezeer religies de onderworpenheid van de vrouw aan de man cultiveerden. En, zo stelt de schrijver opgetogen vast, ook in deze schier eindeloze discussie blinkt Montaigne uit door zijn ‘moderniteit’ in denken, door zijn bijna natuurlijke achterdocht jegens talloze opvattingen die als vanzelfsprekendheden door het leven gingen.

Maar er is veel meer te genieten zoals in *Dierlijk duurt het langst*. Waarin van Ewijk Descartes een gevaarlijk denker noemt omdat met hem een wijze van gevoelloos denken opgang maakte die tot de dag van vandaag beoefenaren van de natuurwetenschappen beheerst. Dat Descartes dierproeven uitvoerde en zo'n enorme sadist was, wist ik niet. Je kunt je niet voorstellen dat een man als hij zo opzichtig in de fout gaat, simpelweg negeert wat hij met zijn eigen zintuigen waar kan nemen. En dat is dezelfde man die zegt: ik denk, dus ik ben?! Nee, dan preferer ik toch het motto van de schrijver van Ewijk zelf: “*Ik leef, dus ik ben*”. De schrijver laat ons zien dat zelfs iemand als Spinoza, die erkende dat dieren gevoelens hebben maar die ook van mening was dat “Een wet die het doden van dieren verbiedt, is veeleer gebaseerd op louter bijgeloof en op vrouwelijk medelijden dan op gezond verstand”. Merk op, zegt van Ewijk, dat Spinoza in één zinnetje vrouwen en dieren op een lager plan zet (dan mannen). Bovendien, zo gaat hij verder, liet Montaigne, voordat Descartes geboren was, al zien dat respect voor dieren op zijn plaats was, sterker nog, in veel opzichten overtreffen de dieren de mens, aldus de vermaarde essayist. Ook Schopenhauer meende dat wie wreed was jegens een dier geen goed mens kon zijn. Van Ewijk merkt fijntjes op: “Het cartesianisme heeft in de heldere vriesnacht van zijn denkwereld het menselijk gevoel in de kou laten staan. Descartes heeft daartoe de aanzet

Søren Kierkegaard aan zijn bureau, geschilderd door Luplau Janssen

gegeven. (--) Hoe funest de invloed van zijn denken op onze omgang met dieren is geweest, wekt verbijstering”. En van Ewijk sluit dit essay af met de woorden: “Maar hoe volmaakt we ook zullen worden, de aap in ons zullen we niet kwijtraken. Dierlijk duurt het langst”.

Van Ewijk neemt de tijd om zijn verhaal vorm te geven, zijn essays meanderen en ze zijn alle zonder uitzondering goed geschreven. En ofschoon de schrijver bij tijd en wijl cynisch dreigt te worden en sombert, is hij toch altijd weer op zoek naar een uitweg uit die somberte. Hoewel hij constateert dat er weinig aanleiding is om al te vrolijk te worden van de menselijke soort, ontgaat hem tegelijkertijd niet het individu, dat zo vaak wel degelijk aanleiding is tot vreugde, bewondering en liefde. Onze canons en geschiedenisboeken worden gevuld met talloze personen en namen maar de mooiste en liefste mensen zullen we er niet tegenkomen. Je hoeft het niet in alles met van Ewijk eens te zijn om toch te genieten van zijn essays. En dat is een direct gevolg van zijn schrijfstijl, zijn gevoel voor betrekkelijkheid, zijn mildheid en humor. Van Ewijk laat zich hier zien als een eigenzinnig man met een geheel eigen kijk op de dingen. We zouden meer van dezulken moeten hebben.

Roomse 'spijt'

Rede van **Christopher Hitchens**

vertaald door **Jan Willem Nienhuys**

Kader:

Op maandag 19 oktober 2009 organiseerde Intelligence Squared een discussieavond in Londen met als onderwerp 'Is de katholieke kerk een kracht ten goede voor de wereld?' Sprekers pro waren aartsbisschop John Onaiyekan van Abuja in Nigeria en de conservatieve politica Ann Widdecombe (die in 1992 was overgestapt naar de r.-k. kerk). De tegenstanders waren de bekende publicist Christopher Hitchens en de acteur/auteur Stephen Fry. Gespreksleider was journaliste Zeinab Badawi.

Na Onaiyekan was Hitchens aan de beurt (met daarna Widdecombe en Fry). De volle twee uur, maar ook de indrukwekkende toespraak van Hitchens alleen (ongeveer 20 minuten) zijn makkelijk op Youtube te vinden (1), maar voor zover bekend nog nooit volledig op schrift gesteld. De hier volgende vertaling door Jan Willem Nienhuys wordt gepubliceerd met toestemming van The Estate of Christopher Hitchens.

Wel, monseigneur, dames en heren, broeders en zusters en Zeinab, die iets deed wat ik bijna nog nooit ervaren heb, ze complimenteerde me met mijn overhemd net voordat we opkwamen, en ik kon op mijn beurt haar complimenteren met haar blouse, die u nu kunt bewonderen, zeggende dat ik ooit Norman St John-Stevas, nu Lord Stevas of Fawsley zag met net zo'n shirt op de tv, en zijn interviewer vroeg hem: 'Goh, wat een mooi overhemd, waar heeft u dat vandaan?' en Stevas antwoordde toen: 'Vindt u het mooi? Ik noem het geplette kardinaal.' (1A) Ik kan daaraan toevoegen, in de geest van broederschap die ongetwijfeld deze hele avond zal doordringen, dat het bestaan alleen al van Lord Stevas of Fawsley (1B) bewijst hoe breed de kerk wel is.

Het spijt me echter dat ik moet beginnen met het oneens te zijn met Monseigneur. Als je een serieuze volwassene bent, en je verschijnt om de Katholieke Kerk in het openbaar te verdedigen, ten overstaan van een ontwikkeld en belezen gehoor, dan moet je gewoon beginnen met een groot aantal welgemeende verontschuldigingen en verzoeken om berouw en vergeving. [applaus]

Nu zou je kunnen vragen, en helemaal terecht, broeders en zusters, wie ben ik dat ik dat mag zeggen? Welnu, in het Grote Jubeljaar 2000 lichtte de zegsman van het Vaticaan bisschop Piero Marini een complete verontschuldigingspreek toe van Zijn Heiligheid de paus, die de hele kerkgeschiedenis tot dat Jubeljaar besloeg. Bisschop Marini zei, en ik citeer letterlijk: 'Gegeven het aantal zonden dat we hebben begaan in de loop van twintig eeuwen, moeten verwijzingen ernaar noodzakelijkerwijs nogal bondig zijn.' Nou, ik denk dat bisschop Marini dat wel goed had. Ik moet ook bondig zijn, maar ik vind dat hij wel erg summier was.

Bij die gelegenheid, het was 12 maart 2000, als u het op wilt zoeken, smeekte Zijne Heiligheid om vergiffenis voor onder andere de Kruistochten, de Inquisitie, de vervolging van het joodse volk, onrecht jegens vrouwen – dat is meteen al de helft van de mensheid – en de gedwongen bekering van inheemsen, speciaal in Zuid-Amerika.

En dat volgde op een hele reeks van eerdere spijtbetuigingen, althans een soort spijtbetuigingen, afkomstig van wijlen paus Johannes Paulus, die een zeer indrukwekkend en ernstig man was – dat geef ik volgaarne toe. Dat waren 94 – tel ze maar na – openbare erkenningen door hem van verbijsterende misdaden en fouten en domheid en wreedheid en beledigingen van het gezond verstand, die – ik zal bondig zijn, net als bisschop Marini – liepen van de Afrikaanse slavenhandel (spijt betuigd in 1995) tot de erkenning dat Galileo gelijk had over het stelsel van de zon en de aarde en andere hemellichamen, dat was 1992 (2) en ik zou daaraan willen toevoegen – ach nee, dat is te makkelijk – beter laat dan nooit, o, nou heb ik het toch gezegd; tot geweld en marteling, gelegaliseerde marteling, die was gelegaliseerd en geïnstitutionaliseerd door de paus van Rome gedurende de Contrareformatie, dat kwam in 1995 en voor het stilzwijgen tijdens Hitlers Endlösung of Shoah, en ook in 1999, vlak voor het Jubeljaar begon, voor excuses wegens het levend verbranden op het centrale plein in Praag van de grote Tsjechische protestant Jan Hus. (3)

Sinds dat grote feest van vergeving dat begon, pardon, culmineerde in 2000, dat feest van vragen om vergeving, hebben de pausen ook nog gevraagd om vergiffenis voor de plundering van Constantinopel, en de massamoord op Byzantijnse christenen in april 1204, als deel van de Vierde Kruistocht; de banvloek over al deze orthodoxe christenen als ongelovigen, ketters en mensen die buiten het heil der kerk stonden werd pas in 1964 opgeheven, daar wil ik ook uw aandacht op vestigen. Hij drukte ook spijt uit voor de moord op en gedwongen bekering van de Servische orthodoxe christenen in de Bal-

kan gedurende de Tweede Wereldoorlog (3A). En daar houdt het niet op. Er zijn kleinere maar even belangrijke bekentenissen van slecht geweten. Daar zijn onder meer spijt over de verkrachting en marteling van wezen en andere kinderen in door de kerk geleide scholen in bijna elk land ter aarde, van Ierland tot Australië.

En ik ben blij te zien dat de helse – ik kies mijn woorden met zorg – marteling van het voorgeborchte (limbo) wordt of misschien wel is heroverwogen. Dat is de wrede en domme oplossing van Sint Augustinus voor een niet-bestaand afvalprobleem, namelijk de bestemming van zielen van ongedoopte kinderen. Tot op heden kregen katholieke ouders te horen dat dat [de plaats] is waar hun ongedoopte kinderen heen gingen. Dat is een soort marteling die misschien nog wel erger is dan fysieke marteling. Het schijnt dat dit stukje Augustiniaans sadisme wordt gereviseerd. (4)

Maar denk eraan dat dit komt van een kerk die breed gezien niet kan dwalen. We wachten nog op een meer directe bekentenis, bijvoorbeeld – ik geef nu mijn eigen voorstellen nu we toch bezig zijn – ik zou graag horen dat de kerk het Concordaat met Adolf Hitler introk, het eerste verdrag dat hij ooit tekende, waarin de kerk het alleenrecht op onderwijs in Duitsland werd gegeven, in ruil voor het opheffen van de Katholieke Centrum Partij, waardoor de nazipartij de vrije teugel kreeg. Ik zou zelf ook excuus vragen voor het Verdrag van Lateranen met Mussolini, ook het eerste verdrag dat die fascistische dictator ondertekende. En ik denk dat ik ook nog eens goed zou willen nadenken over de eerwaarde Jozef Tiso, het hoofd van de nazistische Slowaakse marionettenregering; dat was een priester. En over de Kroatische nazi-regering, de Ustaša-staat van Ante Pavelić die opereerde onder volledige klerikale bescherming in vermomming, net zoals de regimes van generaal Franco en de dictator António Salazar. En wat ik ook zou willen, ik denk echt dat ik daar vergiffenis voor zou moeten vragen, ik denk dat de Duitse kerk niet gevraagd zou moeten hebben dat Hitlers verjaardag elk jaar tot aan zijn dood vanaf de kansel gevierd moest worden.

Dit zijn heel ernstige zaken, die je niet kunt afwimpelen met verwijzingen naar incidenteel katholiek liefdadig werk. (5) Maar ik vraag uw aandacht niet enkel voor de excuses, dames en heren, maar ook voor de ontwijkende

en eufemistische vorm ervan. Joseph Ratzinger, de huidige paus, die door sommigen, door katholieken, wordt beschouwd als Plaatsbekleder van Christus op aarde, zegt over de indianen, die indianen die werden afgeslacht tijdens het proces van bekering in Brazilië, nadat hij zijn excuses aan ze had aangeboden, dat het niettemin in herinnering gebracht moet worden dat voordat we ze kwamen bekeren, zij stilzwijgend de komst van de kerk verwachtten. Dat is geen erg oprechte manier van excuses aanbieden, vindt u niet?

In zijn commentaar, een van de weinige die hij gegeven heeft op de systematische verkrach-

ting, marteling en mishandeling van kinderen in katholieke instellingen, zei hij dat het een ernstige crisis is, waar wij bij betrokken zijn en daarna sprak hij ook over 'de noodzaak dat we deze slachtoffers de meest liefdevolle pastorale zorg geven.' Sorry hoor, maar die hadden ze al, en zeggen dat dit het antwoord is dat je moet geven, na de afschuwelijke bekentenis die je hebt gedaan, dat is niet verantwoordelijkheid nemen in welke volwassen zin dan ook.

Zeggen dat kindermisbruik geïnstitutionaliseerd was, hoe kan ik dat durven te zeggen, hoe kan ik zoiets bewijzen? Nou, ik vraag aan Monseigneur, aan Ann Widdecombe: waar is kardinaal Bernard Law nu? Waar is de kardinaal-aartsbisschop van Boston? Men eiste verontwaardigd zijn aftreden, uiteindelijk door vijftig leden (6) van de kerk, en alle leken van Massachusetts. Die eisten dat hij vervolgd zou worden voor het bevorderen en beschermen, en voor verbergen en verontschuldigen en verdedigen van mensen wier misdaden tegen kinderen te weerzinwekkend zijn om in detail te vertellen. En hij is nu niet binnen de jurisdictie van Massachusetts, zoals u wellicht weet. Hij is de aartspriester van de kerk van Santa Maria Maggiore in Rome (7), persoonlijk aangesteld door de paus, als een van zijn vele belangrijke erebaantjes, en in 2005 was deze man, op de vlucht voor justitie, en voor [een aanklacht wegens] medeplichtigheid aan de smerigste misdaad die een mens zich kan voorstellen, een van degenen die in conclaaf stemden om te beslissen wie de volgende plaatsbekleder van Christus op aarde zal zijn. Ik weet het niet, maar ik denk dat ik toch graag een beetje meer schaamte hierover zou willen zien. Ik zou graag vernemen dat men de realiteit van dit soort dingen meer onder ogen ziet.

Dit is een belangrijke zaak, zoals ik al zei. Ann Widdecombe valt vaak, en volgens mij terecht, het klimaat van moreel relativisme en 'alles moet kunnen' aan dat de postmodernistische hedonistische cultuur bevordert. Ik ben vaak blij dat ze daarop wijst. Maar de verkrachting en marteling van kinderen kunnen niet gerelativeerd worden, dat kun je niet afdoen als iets van een paar slechte priesters. Het kan al helemaal niet worden goedgepraat door de afzichtelijk foute bewering van sommige katholieke conservatieven dat dit allemaal niet gebeurd

zou zijn als men geen homo's in de kerk had toegelaten. Sorry hoor, homo's in de kerk is ook al ouwe koek.

Het is erger, veel erger dan pornografie en ook erger dan grove taal op de tv. Het is een misdaad, een misdaad die roept om straf. Wij aan deze kant van het huis (8) zouden liever sterven dan zo'n misdaad bekennen, en als we eraan schuldig waren zouden we zelfmoord plegen. Dat is precies het ene waarvan de kerk zich vrijpleit, onder deze paus. Hetzelfde eufemisme, namelijk de term 'sommige christenen' zien we in alle excuses voor de Kruistochten, de Inquisitie, de antisemitische pogroms en de hele rest: sommige christenen vervielen in fouten, sommige christenen lieten zichzelf bedriegen door op deze manier tegen het evangelie in te gaan.

Wel, antisemitisme was de officiële kerkleer tot 1964. Denkt u niet dat dit iets van doen heeft met de publieke opinie in Oostenrijk, Beieren, Polen en Litouwen? Dat het joodse volk collectief werd beschuldigd, als schuldig aan deicide, aan moord op god in de persoon van Jezus van Nazareth. En die banvloek tegen hen werd niet eerder opgeheven dan in 1964, ruim nadat de daders van de Holocaust in wereldse rechtbanken terecht hadden gestaan en terecht gestraft waren voor hun daden.

Hoe kan deze kerk zeggen dat ze moreel superieur is? Ze heeft al moeite genoeg om de morele en ethische gevoelens van gewone mensen in praktijk te brengen, en ze kan er niet toe komen om serieus spijt te betuigen. Ik zal u zeggen waarom. Omdat, en ik citeer weer de encyclieken, men van de Kruistochten, en van de medeplichtigheid aan de Holocaust, en van de politieke en diplomatieke alliantie met het fascisme, van al die dingen zegt: 'Geweld werd begaan, maar – ik benadruk dit expliciet – 'in dienst van de waarheid'.

Tweede Kruistocht, Slag bij Inab, 1147-1150, miniatuur van Jean Colombe, 14^e eeuw

Hoe is een spijtbetuiging mogelijk, hoe is enig begrip of vastberadenheid om het goed te maken mogelijk, wanneer de oerzonde, zogezegd de *radix malorum* [=wortel van alle kwaden], de *fons et origo* [=bron en oorsprong] van het hele probleem er primair in bestaat dat deze kerk gelooft dat ze een waarheid bezit die wij niet hebben, en

dat ze een God-gegeven recht, een volmacht, een mandaat des hemels heeft om andere mensen te vertellen wat ze moeten doen, niet alleen in het openbaar, maar ook in hun privéleven. Totdat dat verandert, totdat die fantastische en sinistere en ongegronde claim is veranderd, zullen deze misdaden zich herhalen, en dan gedeeltelijk ontkend en gedeeltelijk toegegeven wanneer het te laat is om er iets aan te doen, en dan in de doofpot gestopt. Achter al deze misdaden en ellende zit de ontkenning van wat wij aan deze kant van het huis (8) stellen, namelijk dat het ene kleine kaarsvlammetje van hoop dat onze soort heeft, onze arme, naakte, tweebeinige (9) primaten, een zoogdierensoort waarvan u vanavond twee zulke uitnemende voorbeelden heeft aan deze kant van het huis en ook geen slechte aan de andere kant, is de ongehinderde intelligentie, de methode van vrij onderzoek en filosofie en wetenschap, en de weigering om te erkennen dat wie dan ook je dat kan verbieden. Dat ene ding is, kan ik wel zeggen, als het niet onaantastbaar en heilig is, dan toch wel essentieel en de kerk is er altijd tegen geweest en is er nog steeds tegen. Nu wil ik in het kleine beetje tijd dat ik nog over heb nog wat extra spijtbetuigingen noemen die we hopelijk in de nabije toekomst te horen krijgen.

Er komt een tijd dat de kerk zal zeggen dat het haar spijt, met uitleg en halfbakken vragen om vergeving voor dingen die ze nu doet. De wedertoelating tot het bisschopsambt van Richard Williamson (10), een lid van Marcel Lefebvres fanatieke sekte, de zogeheten Priesterbroederschap Pius X. Williamson werd gevonden in een reactionaire quasi-fascistische instelling in Argentinië waar hij zich verborgen hield. Hij geloofde al heel lang dat – kort gezegd – de Holocaust niet gebeurd was, maar dat de joden Christus hadden gedood, met andere woorden genocide nee, deicide ja. Hij was zeer terecht enkele jaren eerder geëxcommuniceerd, samen met enkele anderen van zijn schorriemorrieclub, maar Joseph Ratzinger heeft hem weer toegelaten in de kerkgemeenschap, want dat deze man, deze leugenaar en bedrieger en racist, bij de kerk hoort, is in verband met de eenheid van de kerk belangrijker dan alles wat hij gezegd en gedaan heeft en waarvoor hij staat. Is dit schandaal niet om van te huilen zo erg?

Ik denk dat er excuses zullen komen voor wat er in Rwanda gebeurde, het katholiekste land van Afrika, een van de meest katholieke landen van de wereld (11), waar priesters en nonnen en bisschoppen terecht staan omdat ze vanaf preekstoelen en radiostations en in kranten hebben aanzet tot de massamoord op hun broeders en zusters. De paus zweeg over deze verschrikkelijke zaak en iedereen in Rwanda weet dat en nooit is er een spijtbetuiging geweest voor deze schande.

We blijven in Afrika. Ooit zal er vol schaamte worden toegegeven dat een fout is gemaakt door te zeggen dat aids slecht is als ziekte, heel slecht, maar toch niet zo erg als condooms en zeker niet zo immoreel. [applaus] Ik zeg dat in aanwezigheid van Monseigneur en ik zeg het in zijn gezicht: de prediking van zijn kerk is verantwoordelijk voor de dood en het lijden van miljoenen van zijn broeder- en zuster-Afrikanen, en daar zou hij zijn excuses voor moeten aanbieden en schaamte tonen. [applaus]

Voor de veroordeling van mijn vriend Stephen Fry wegens zijn aard, voor wat gezegd is: 'Jij kunt geen lid

zijn van onze kerk, je bent geboren in zonde.’ [applaus] Op dit punt horen we soms een weerzinwekkend stukje casuïstiek: ‘Ja we haten alleen maar de zonde, niet de zondaar.’ Stephen is, het spijt me te moeten zeggen, niet helemaal als andere meisjes, het is zijn aard. In feite is hij als andere meisjes, want voor zover ik weet is hij dol op jongens. Hij wordt niet veroordeeld voor wat hij doet, maar voor wat hij is. Je bent een kind dat gemaakt is naar Gods beeld, o nee, je bent het niet, je bent een flikker en je kunt niet bij onze kerk horen en je gaat niet naar de hemel. Dit is schandelijk, het is onmenselijk, het is obsceen en het komt van een zootje hysterische sinistere maagden die al verraad hebben gepleegd jegens de hun toevertrouwde kinderen van hun eigen kerk. [applaus] Schande! Schande!

Ten slotte, onder deze paus, als het al niet erg genoeg was dat hij de Latijnse mis weer probeerde te herstellen om de waanzinnige fascistische volgelingen van aartsbisschop Lefebvre te gerieven, maar dat hij ook weer aflaten (12) is begonnen aan te bieden zoals kardinaal, eh bisschop Ratzinger, eh de paus, ik noem hem de paus, wat geeft het ook, wil doen.

Als je het katholieke jeugdfestival in Sydney in Australië bijwoont, waar ik laatst was, krijg je een bepaalde kwijtschelding van vagevuur of hel, dat kan tijdelijk zijn, maar als je vaak komt en veel geeft kun je mogelijk volledige vrijstelling krijgen van eeuwige straf, waarvan ze evenmin iets weten als u of ik. Dit is schaamteloze en openlijke aflatenhandel en het is dezelfde verleiding als werd aangeboden aan degenen die met de Vierde Kruistocht megingen – waarvoor recent excuses werden aangeboden – en die onderweg alle joden vermoordden en die het Byzantijnse christendom plunderden toen ze in Constantinopel aankwamen om daarna de Arabieren en moslims te vermoorden. Hun werd het paradijs beloofd als ze stierven terwijl ze deze vreselijke misdaden tegen de menselijkheid begingen. Maar als je begrijpt wat ik bedoel, de stimulus, de drijvende kracht om deze misdaden te begaan was het geloof in de zekerheid, het geloof dat een goddelijke volmacht je het recht geeft om alles te doen waar je zin in hebt, en dat geloof is de zonde die moet worden verdreven en vernietigd en waarvoor op de een of andere spijt moet worden betoond. Nou wens ik [Badawi tikt met een lepeltje tegen haar glas om het naderende eind van de spreektijd aan te kondigen] – da’s OK, schat – Ik wens niets slechts toe aan mijn medepriesters of medezoogdieren, zelfs als deze priester of dit zoogdier beweert dat hij geheimen kent die ik niet weet. Zelfs dat kan ik vergeven want ik leef in een land waar zij het niet voor het zeggen hebben, hun wetten zijn niet van toepassing en ze kunnen me niet stiekem op de brandstapel zetten, net zo min als ze mijn vrouw kunnen bevelen geen contraceptie te gebruiken of Stephen te vertellen dat hij een beest is.

Dus ik zie helemaal niet uit naar de dood van Joseph Ratzinger, of wie dan ook, echt niet, behalve om één iet-siepiet-sige reden die ik aan u moet bekennen. Als hij sterft, dan is er een behoorlijk lange tijd totdat het conclaaf bijeen kan komen, waarbij kardinaal Law misschien ook deelneemt. (13) Ze kiezen dan een nieuwe paus, en dat duurt soms maanden tot er witte rook komt, en gedurende die hele tijd, die hele periode – die verrukkelijke heldere tussentijd – is er niemand op aarde die claimt onfeilbaar te zijn. Is dat niet heerlijk? Alles wat ik

nu aan het eind wil voorstellen is dit: dat als de menselijke soort tot de volle hoogte wil stijgen die bij zijn waardigheid en intelligentie past, dan moeten we allemaal streven naar een toestand waarin die conditie permanent is. Ik denk dat we daarmee moeten beginnen. OK, dank u wel voor uw uitnodiging. [applaus]

Noten

1. De toespraak van Hitchens is te zien op <https://www.youtube.com/watch?v=cRsaxXrik3w>, het is een deel van een twee uur durend debat dat hier te zien is <https://www.youtube.com/watch?v=JZRcYaAYWg4> (noot van de redactie)

1A. De desbetreffende interviewer was David Frost, en ‘crusheid cardinaal’ betekent ook ‘geplet fluweel in de kleur kardinaalsrood’. Zeinab had een blouse aan van paars geplet fluweel.

1B. Lord Stevas of Fawsley (1929-2012) was een rooms-katholieke en conservatieve politicus, van wie iedereen wist dat hij homoseksueel was, maar die er nooit expliciet voor uitkwam. (noot van de redactie)

2. De kerk beweerde dat Galilei beloofd had geen speculaties meer te schrijven over de beweging van de aarde. Galilei meende dat zijn getijdentheorie een dusdanig onweerlegbare bewijs was van zowel de aardbeweging in een baan om de zon als de draaiing van de aarde om haar eigen as, dat die belofte niet meer telde. Zijn bewijs was echter volkomen fout, en bovendien in strijd met wat er bekend was over de getijden en ook met Galilei’s inzicht in de aard van eenparige beweging en eigenlijk gewoon onbegrijpelijk. Dit was echter voor de kerk irrelevant; men zal het trouwens niet gesnapt hebben. De werkelijke reden voor het proces was waarschijnlijk dat Galilei de paus belachelijk had gemaakt.

3. Jan Hus was een volgeling van John Wycliffe, preekte tegen vele misstanden in de katholieke kerk, maar werd in Konstanz terechtgesteld in 1415. Op het grote plein in Praag waar ook de beroemde astronomische klok staat, staat sinds 1915 een groot gedenkteken voor Hus.

3A. Zie mijn artikel De Roomse Holocaust in De Vrijdenker 2018-05.

4. Een document dienaangaande werd op 21 april 2007 gepubliceerd. Daarin stond dat er gewoon niets bekend is over ongedoopte overleden zuigelingen, maar dat je het beste mocht hopen.

5. Onaiyekan had in zijn toespraak op zulk werk gewezen.

6. 58 voornamelijk parochiegeestelijken.

7. In die hoedanigheid was Law burger van het Vaticaan, dat met de VS geen uitleveringsverdrag heeft. Law bezocht de VS nog in 2015 en stierf in 2017.

8. Van de zaal uit gezien stond Hitchens uiterst rechts, links daarnaast zaten Fry en Badawi en de andere twee links daar weer van.

9. Hitchens verwijst naar Shakespeares King Lear, derde akte, scène 4, waar Lear zegt: ‘Unaccommodated man is no more but such a poor, bare, forked animal ...’

10. Richard Nelson Williamson, geboren 1940. Hij werd in 1988 en opnieuw in 2015 geëxcommuniceerd wegens het wijden van bisschoppen zonder toestemming. De eerste excommunicatie (maar niet zijn schorsing als bisschop) werd opgeheven 21 januari 2009, waarna W. prompt op de Zweedse tv zijn Holocaustontkenning verkondigde. Hij werd kort daarop Argentinisch uitgezet wegens Holocaustontkenning. De paus weigerde W.’s schorsing als bisschop op te heffen als die zijn Holocaustontkenning niet introk – wat deze niet deed. Hitchens noemt hem Roger in plaats van Richard.

11. Ruim de helft van de Rwandezers is katholiek. In vrijwel heel Latijns-Amerika zijn de percentages hoger.

12. De officiële leer van de rooms-katholieke kerk is dat een aflaat een vervanging was en is voor de ‘aardse’ middeleeuwse straffen voor bepaalde zonden, en dat die geen betrekking kan hebben op eventuele straffen die de gestorven ziel ondergaat. De gewone gelovigen en vele priesters weten dit meestal niet.

13. Toen Ratzinger in 2013 aftrad, was Law over de 80 en mocht hij niet meer meedoen aan het conclaaf.

Religieus vogelschouwen

door **Anton van Hooff**

Al vaker heb ik getuigd van mijn waardering voor de Deutschlandfunk. Hierin sta ik niet alleen; ook Vincent Bijlo prees onlangs in de NRC deze echte publieke nieuwszender, d.w.z. uitzendingen zonder reclame, songs en ‘gezellig’ geneuzel. In het vaste dagelijkse programma komt na het nieuws van half tien ’s morgens steeds ‘Aus Religion und Gesellschaft’, een programma dat me altijd weer sterkt in mijn ongelooft. Op 21 december kwam de Canadese vogelaar Julia Zarankin aan het woord. Haar ‘birding’, verzekerde ze, was meer dan het waarnemen van onze gevleugelde vrienden. Het gaf haar een echt religieuze ervaring.

Bij deze mededeling kreeg ik een historisch déjà vu: vooral in de Romeinse oudheid was het schouwen van de vogels een godsdienstig instituut. Zo kreeg Romulus en niet Remus het koningschap over de Stad, want voor hem kwamen twaalf gieren over, terwijl zijn broer het met zes moest doen. De vogelschouw werd een vast instituut. Bij belangrijke staatshandelingen moest de augur (vogelroeper) een auspicium, vogelschouw uitvoeren. Met een staf tekende hij een vlak in de hemel of op de grond af en observeerde daarin het gedrag van vogels, respectievelijk vliegende exemplaren of kippen. De eeuwenlange ervaring had het college van auguren ‘geleerd’ welke bewegingen gunstig waren en welke onheil aankondigden. De magistraat die auspicia liet uitvoeren, diende zich hiernaar te richten; zijn ambtshandelingen vonden dan onder zijn auspicia plaats. Vandaar dat wij nog steeds zeggen dat iets ‘onder de auspiciën’ van iemand of iets plaatsvindt.

Julia Zarankin leidt wel niet de goddelijke wil van de vogelvlucht af, maar het waarnemen bezorgt haar wel een religieuze gewaarwording. Ach, als je wilt geloven, zit god overal, dus waarom niet in een meesje?

Romeinse augur

Aan de vooravond van de zeeslag tegen de Carthagers bij het Sicilische Drepana (tegenwoordig Trapani) in -249 tijdens de Eerste Punische Oorlog weigerden de Romeinse orakelkippen te pikken. Admiraal Claudius Pulcher schopte de beesten toen overboord met de woorden: ‘Als ze niet willen eten, drinken ze maar.’ Natuurlijk leed de vloot een nederlaag.

Vogelaars uitkijkend naar ‘vroege vogels’

door **Kenneth van Oost**

Er is in Vlaanderen sprake van een machtsstrijd tussen de onderwijskoepels of -netten onderling en tussen hen en de staat. Vooral het Katholiek Onderwijs Vlaanderen gedraagt zich bijzonder vijandig.

Wat voorafging...

In de Vrijdenker van september 2021 heb ik in het artikel 'Schoolstrijd' de versmelting en verwevenheid van het Katholiek Onderwijs (KO) met het sociaal-culturele leven in België geschetst. Dat dit als een gif door het gemeenschapsbestaan is getrokken, manifesteert zich nog steeds. Nu dat de eindtermen (omschrijvingen van basis-kennis, inzichten en vaardigheden waarover een leerling moet beschikken bij afronding van een opleiding) aan een opfrisbeurt toe zijn, de laatste dateert van 1997, gaan het Katholiek Onderwijs en de Steinerscholen op de rem staan. Zij vragen om de eindtermen nog voor het begin van het nieuwe schooljaar (september 2021) te schorsen en daarna, na een inhoudelijk oordeel, ook te vernietigen. Daarvoor stapten zij naar het Grondwettelijk Hof. Het Hof oordeelde dat een schorsing nu, zou leiden *"tot het doorkruisen van de organisatie en de planning van de scholen en van de leerkrachten op een ogenblik dat zij niet meer in de mogelijkheid zijn om nog fundamenteel bij te sturen."* De definitieve uitspraak laat nog op zich wachten.[1] Intussen heeft de praktijkcommissie die de invoering van de nieuwe eindtermen in de tweede en derde graad van het secundair onderwijs moet volgen, de verwachting uitgesproken tegen maart 2022 een tussentijds rapport klaar te hebben.

De hemel wacht

Het is toch een raar gegeven, het gros van de scholen stelt de leerplannen niet zelf op, dat doen de netten en koepels die pedagogische ondersteuning geven. Men mag dus aannemen dat het KO bij het opstellen van de eindtermen deel uitmaakte van de groep die de beslissingen nam en dat het KO uiteindelijk ook de eindtermen mee goedkeurde! Alles nu abrupt willen afbreken getuigt van een diepe minachting voor allen die de eindtermen samen hebben opgesteld. Vanwaar die ommekeer? De globale context waarin het onderwijs vandaag opereert, verandert voortdurend en mijns inziens zoekt vooral het KO een weg terug om te vermijden dat kinderen tot kritische burgers in de maatschappij van morgen evolueren. Hoe anders is de opstelling van de Vlaamse bisschoppen te verklaren, nu het plan op tafel ligt om in het schoolvak godsdienst minder de nadruk te leggen op uitwisseling

met andere culturen en religies en weer meer te leren over de verhalen uit de bijbel en de rituelen van de mis? Dat is het aan de leerlingen onthouden van kennis die hen zou leren te leven met andere mensen! Deze neiging vormt een groot kwaad, temeer omdat kinderen zelf lijken aan te geven (in de godsdienstles) open te staan om te leren over hoe om te gaan met pijn, verdriet en verlies en wat goed en kwaad is en meer lijken te willen weten over andere culturen en religies, over wie de anderen zijn en hoe men met hen kan samenleven en -werken? Leerlingen lijken te verlangen naar onderwijsdoelen, nodig om te evolueren naar een mondiale sociale transformatie, weg van het wij-zij denken dat de overhand dreigt te krijgen.

Wie kan nu de vraag naar intermenselijke, humanitaire wereldburgerschap-educatie weerstaan? Blijkbaar zijn dat de onderwijsinstituten, leraren en scholen, die elkaar dwarszitten. Waarom alles wat volstrekt zinvol is bij het opbouwen van een gezonde levensstijl, deze te onderhouden en te versterken, terzijde schuiven ter bevordering van een proces waarin kinderen worden gedwongen te leven naar dogmatische geloofswaarden? Waarom het kind überhaupt naar een katholieke school sturen? Omdat toen wij nog kinderen waren ons geleerd werd ons te voegen naar de wereld van onze ouders? We lijken het volkomen natuurlijk te vinden dezelfde beperkingen en pijnlijke en vernederende ervaringen aan onze kinderen op te leggen waarmee wij destijds de wereld ingingen, met als enig doel, blijkbaar, zich conformeren aan een bedrieglijk maatschappelijk (religieus) systeem. Mensen lijken dit te aanvaarden als zijnde traditie; het geeft een gevoel van veiligheid en respect en vormt het kader voor de eigenlijke sociaal-culturele doelstelling. Deze naïeve, beminlijke volgzzaamheid uit zich in rituelen en taboes die gedachten en gedrag voorschrijven die op den duur een grote macht over ons krijgen. Dit komt niet alleen doordat anderen eenzelfde pad volgen, maar ook doordat religie ons de weg vergemakkelijkt naar persoonlijke veiligheid en zekerheid. Binnen het religieuze kader vormt het leven van mensen een aaneenschakeling van eerst teleurstelling en onvolmaaktheid en dan van hoop en rechtvaardigheid, met één belangrijk alge-

meen motto ... doe goed zonder veel moeite te nemen om over dingen na te denken ... de hemel wacht! Handelen naar eigen inzicht vermindert doordat een beter sociaal-cultureel bindmiddel wordt gevonden in de gemeenschappelijkheid van gelijkgestemden. Het is niet zozeer het geloof waar we mee bezig zijn, maar het soort gedrag dat ons in staat stelt allerlei aanvaardbare vormen van intermenselijk contact aan te gaan. Religie, en dat geldt ook voor haar vertegenwoordiger het KO, wil kinderen de kennis en vaardigheden aanreiken, niet zozeer om hen inzicht te verschaffen en keuzemogelijkheden te bieden maar om hen waarden bij te brengen. Ik begrijp tot op zekere hoogte wel de kritiek die het KO heeft ten aanzien van de nieuwe eindtermen. De uitvoerende macht (de staat) streeft, door pluralistische onderwijsdoelen voorop te stellen, naar voor elk kind haalbare einddoelen. Dat wil zeggen, aldus het KO, dat leerlingen veel zullen leren over alles, maar over niets meer grondig. Bij deze brede vorming voor iedereen zal de keuze niet vallen op onpartijdigheid of neutraliteit maar vooral op inclusiviteit, multiculturalisme, integratie, tolerantie en pluralistische filosofische en politieke opvattingen. Tegen deze tendens biedt het KO actief weerstand.

... verstandig handelen...

Het gaat hier echter om belachelijke nuances. De vooropgestelde doelen zijn gericht op een leefwereld waarin kinderen een gezonde levensstijl kunnen opbouwen en onderhouden. Ruimte is voorzien voor het opbouwen van een duurzaam mentaal welbevinden door met wetenschappelijk onderbouwde concepten de samenhang tussen gedachten, gevoelens en gedrag te onderhouden en te versterken. Aan leerlingen wordt getoond door middel van wiskunde, wetenschap en technologie (STEM) [2] dat er verschillende verschijningsvormen van materie en energie bestaan. En dat levende systemen worden gekenmerkt door vier basiseigenschappen: specifieke organisatievormen, homeostase, voortplanting en (biologische) evolutie. De essentie van onderwijs is kinderen leren hoe in de wereld van morgen te staan, maar van het KO valt terzake geen verstandig handelen te verwachten. Daarom bewegen religie en godsdienst zich niet voorwaarts in de richting van het logisch rationalisme? Waarom het geloven blijven verdedigen? Is het echt niet mogelijk om

de biologische evolutie te onderschrijven en het dwangmatig verdedigen van intelligent design [3] te vermijden? Wat dit betreft heeft religie niets geleerd.

Het ligt in de aard van het geloof om met gebed en ritueel een snelle verlichting van het lijden aan te bieden en al hebben kinderen twijfels, als het geen enkel effect sorteert wordt het zelfs voor de kerk moeilijk. Dat is bijvoorbeeld nu het geval, nu leerlingen actuele situaties tegen het licht houden. Zij onderkennen problemen, maar zien dat er geen zinvolle oplossingen worden gevonden. Er wordt weliswaar aandacht geschonken aan morele waarden en normen en aan rechten en plichten maar jongeren ervaren dat de sociale geldigheid daarvan alsmaar vermindert en dat het gevoel van frustratie toeneemt. Zou iemand kunnen zeggen hoe godsdienst (en het KO) in deze verschil kunnen maken? Van het KO is geen mea culpa te verwachten als een bepaald punt in de competentie "Historisch Bewustzijn" een kant op gaat die het voor de docent ongemakkelijk maakt! Zullen leerlingen tevreden zijn met de uitleg over de vrouwonvriendelijke standpunten van de Taliban of de gedachten die achter de verontrustende manier zitten waarop de staat Texas (USA) abortus benadert? [4] Dit zijn geen kwesties van zomaar wat filosoferen. De leerlingen zijn zich slechts vaag bewust van met welke religieuze of ideologische heftigheid scholen, netten en koepels proberen ouders te overtuigen te kiezen voor hun leerplannen. Maken de school, directie en leraren de leerlingen duidelijk, aan de hand van de vooropgestelde leerplannen, welke ideologie en geloofsovertuiging aan het onderwijs ten grondslag liggen? Weten ouders en leerlingen hoe de school haar leerdoelen en leerinhouden zal invullen? Bij het KO komt het er op neer dat leraren en docenten de christelijke waarden en normen meenemen in hun lessenspakket. Leidt het tot betere resultaten als leerlingen op de hoogte zijn van de onderliggende ideeën? Wat is de meerwaarde van christelijke waarden en normen in de wiskundeles, bij lessen optiek, textiel of koel- en warmtetechniek?

Het onderwijs mag best geloofswaarden zoals respect, verwondering, naastenliefde en solidariteit overdragen maar zijn dat ook geen algemene deugden? Het KO, in zijn streven om de eigenheid van zijn onderwijsvorm niet te verliezen, gebiedt kinderen zich te beperken tot zich bewust zijn van tot welk deel van de wereld zij willen behoren. Maar die wereld is grotendeels verknijpt en de mens is gedoemd om de ongemakken van pijn, armoede, koude, hagel en storm te dragen. Misschien is het wel zo dat alles wat kinderen in het KO aangeleerd krijgen het verhaal is dat wij kennen uit de preken: hoe de mensheid haar oorspronkelijke, verheven staat verloor en hoe het aanvankelijk aangename leven veranderde in de eeuwige klaagzang en een benauwend bestaan ...! Wil het KO de oorspronkelijke paradijselijke begin-toestand van de wereld herstellen? Kinderen leren het goede te doen en een goede opleiding te genieten om zich zo van een hard bestaan te verlossen? Aan het einde der tijden zal god dan een nieuwe wereld scheppen en voor de brave kinderen, goede leerlingen en ijverige studenten het nieuwe paradijs installeren. De wereld, zo leren de kinderen, zal niet altijd bepaald blijven door zonde, voedsel- en watertekort, economische regressie, financiële crisis, inkomensongelijkheid en grotesk machtsmisbruik. Deze zullen na het Laatste Oordeel allemaal volledig verdwijnen. In het nieuwe Eden is de klimaat-

opwarming tenietgedaan, vrije meningsuiting vanzelfsprekend, het zwoegen van de fabrieksarbeider definitief voorbij. De wereld krijgt zijn onschuld terug!

Lieven Boeve, directeur generaal van Katholiek Onderwijs

Zo zal het natuurlijk *niet* gaan!

Het Katholiek Onderwijs kan een aantal principes formuleren, maar hebben die ook nut in het geval dat kinderen op school geconfronteerd worden met ernstige (inter)nationale noodtoestanden? Zullen leerlingen begrijpen dat de Taliban, die leven volgens de regels van hun religie, zelf verantwoordelijk zijn voor hun gedrag en de (eventueel rampzalige) consequenties daarvan? Kinderen kunnen zeggen dat het een zelfgekozen hel is, maar druist die opstelling niet in tegen het gebod dat men iemand niet mag veroordelen? Wat als de Taliban oordeelt dat hun inzicht helder is en het welzijn van Afghanistan als natie en de persoonlijke mogelijkheden ten goede komt? Zulke verschillen in mening moeten kinderen constructief kunnen benaderen! Mogen zij dat? Jezus stelt dat een mens zelfstandig moet denken. Hij veroordeelt het klakkeloos volgen van ideologieën of het zich laten meeslepen door mensen die zeggen het te weten. Is het katholicisme dan geen ideologie en zijn katholieke schooldirecties en leraren niet de mensen die juist het kritisch denken bij kinderen willen onderdrukken? Geloven zegt men, is vertrouwen! Hoe kunnen kinderen hun leraren, en andere mensen, vertrouwen als de gebeurtenissen in de wereld telkens opnieuw de waarden en normen van het geloof onderuit halen? Geloven in de toekomst, vertrouwen dat alles goed komt? Kinderen moeten al bijzonder diep gelovig zijn om dit alles zomaar voor waar aan te nemen!

Het verontrust mij te zien hoe schoolkinderen in deze harde wereld van toenemende onzekerheid, onveiligheid en ontmoediging ook nog zorg moeten dragen voor de vreemde en de zieke! Waar zijn de ruimte en tijd

om op zoek te gaan naar onszelf; naar wie het kind écht is? Het lijkt erop dat het katholiek onderwijssysteem faalt, met name in dat het niet lukt zijn waarden en normen consequent toe te passen en te laten toepassen. Dwingt dit niet tot de noodzaak zijn leerplannen opnieuw te doordenken? Hoezeer het ook probeert de kinderen ervan te overtuigen te leven, te doen en te handelen volgens de christelijke waarden en normen, de maatschappelijke orde is van dien aard dat vanuit praktische overwegingen de christelijke manier van leven niet reëel is. De meeste mensen hebben totaal geen behoefte aan het krijgen van orthodoxe raadgevingen waarmee zij de hectiek van de dag te lijf zouden kunnen gaan. Stress op het werk, de kinderen van en naar school brengen, de alsmat toenemende verkeersdruk; er is van alles wat de mens verontrust; om hem gerust te stellen zullen oppervlakkige woorden en zinnen van barmhartigheid, zachtaardigheid of vergevingsgezindheid geen soelaas bieden. Het moet duidelijk zijn dat vrij veel aan de aandacht ontsnapt van de christenstroming binnen de maatschappelijke- en onderwijscontext. Veel van de werkelijk bestaande eigenaardigheden, de mens eigen, worden nog niet eens door de naaste familieleden en vrienden opgemerkt! Ook moet duidelijk zijn dat er meer nodig is dan alleen maar een goed gesprek tussen pastoor en mens of tussen leerling en leraar om noodzakelijke informatie over te brengen.

Als het gaat om het verwerken van onplezierige of met schaamte en angst beladen ervaringen: de mens, het kind dat door sociaal-culturele en/of etnisch opgelegde beperkingen door weinig anderen aanvaard wordt, zal weinig hebben aan de christelijk geïnspireerde interpretaties van warme en intermenselijke relaties noch aan de adviezen om tot een hogere levensbevrediging en een betere mentale gezondheid te komen. De mens, het kind zal enkel op *overleven* gericht zijn. Het is eenvoudig niet mogelijk om voor het met wanhoop en verbittering geschreven leven oplossingen te bieden die op de christelijke geloofsovertuiging geschoeid zijn. Daarvoor heeft het Christendom ons te zeer de hoop op zelfbepaling ontnomen. En te vaak leiden religieuze denkbeelden tot uitsluiten van anderen. Ook al is onze pijn nog zo diep, er mag niet worden voorbijgegaan aan de smart en ellende die anderen ondervinden.

[1] Uitspraak volgt vermoedelijk in het najaar 2021.

[2] STEM, Engels acroniem voor Science, Technology, Engineering en Mathematics.

[3] Intelligent Design, pseudowetenschappelijke opvatting die stelt dat bepaalde kenmerken van het universum en het leven het best kunnen worden verklaard als het werk van een (bovennatuurlijke) "ontwerper".

[4] Wet is sinds 01-09-2021 van kracht. Verbiedt zwangerschapsafbreking nadat de hartslag van de foetus kan worden vastgesteld. Er is geen uitzondering voor slachtoffers van verkrachting en incest. Ook wel de *heartbeat law* genoemd.

Een goed gesprek

door **Gerhard Elferink**

Al weer heel wat jaren geleden ging bij mij 's avonds de telefoon.

'Met God', zei een niet onvriendelijke stem aan de andere kant van de lijn.

'Met welke God?', vroeg ik, 'Karel?'

'Laat het grappen maken aan de grappenmakers over', diende de enigszins gepikeerde stem mij van replek. 'Hier spreekt de échte God, hier spreekt de Almachtige.'

Ik was uiteraard nogal beduusd maar herstelde mij snel. 'Waar heb ik deze buitengewone eer aan te danken? Als ik mij niet vergis was de laatste keer dat u zich rechtstreeks tot een mens richtte op de berg Sinai. En dat is toch al gauw ruim drieduizend jaar geleden. Daarna liet u het steeds aan anderen over om namens u tot ons te spreken. En het verschijnen was toch weer meer iets voor uw echtgenote, althans de aardse moeder van uw zoon, die op de meest afgelegen plekken aan ongeletterde, ondervoede boerenkinderen verscheen. Alhoewel, daar is ook al een tijd niets meer van vernomen.'

'Je kunt best wel eens gelijk hebben', antwoordde het Opperwezen. 'Maar daar ga ik nu verder niet op in. Ik bel omdat ik zeer geïnteresseerd ben in dat clubje van jullie. Die vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte. Ik houd jullie al meer dan anderhalve eeuw, als ik mij niet vergis en dat doe ik nooit, in de gaten. In het begin heb ik er weinig aandacht aan besteed, maar de laatste tijd begin ik daar anders over te denken. Ik vind het zo gek nog niet om op jullie aarde helemaal afgeschaft te worden. Of liever gezegd, ik zou het toejuichen! En daar zijn jullie goed mee bezig. Ik denk dat ik jullie voortaan mijn volle zegen geef.'

'Alles goed en wel', probeerde ik het nog een keer.

'Maar waarom belt u mij en niet onze voorzitter?'

'Dat is een aloude goede gewoonte van mij', ging de Volmaakte verder. 'Sla er mijn geschiedenis maar op na, dan zul je zien dat ik altijd indirect werk. Daarom snap ik bij wijze van spreken ook niet, wat ik natuurlijk wel doe, ik snap immers alles, waar die paus het vandaan haalt dat ik exclusief aan hem, en aan niemand anders, mijn ware bedoelingen bekendmaak. Integendeel! Veel te direct. Nu jij er toch over begonnen bent. Is de aardse moeder van mijn zoon ooit aan een paus, koning, keizer of andere hooggeplaatste hotemetoot verschenen? Nee dus.'

'Zoals jij weet sta ik er sinds vele, vele jaren helemaal alleen voor', vervolgde de Eeuwige zijn betoog. 'Vroeger was ik één van vele goden. Een hele clan was het. En iedereen had zo zijn of haar eigen taak. Je kon het zo gek niet bedenken of er was wel een god of godin voor. Het was een vrolijke bende. Je had de Griekse, die later ook nog Romeins werden, de Egyptische, de Perzische en noem verder maar op. En smijt mij die Germanen ook niet weg. Dat waren echte rauwdouwers!

Ik ben in den beginne begonnen als een onbeduidend godje van een stelletje rondtrekkende geiten- en schapenhoeders. Een paar honderd man, dus makkelijk te overzien. Ik had volop tijd voor allerlei pesterijtjes. Als die zandhappers iets uitspookten wat mij niet aanstond, stuurde ik er een plaag op af of, in overleg met een collega, een andere stam. Lieten wij ze tegen elkaar knokken. Zo heb ik ze ook veertig jaar in een gebied laten rondlopen waar je vandaag de dag bij wijze van spreken met een beetje TomTom in een dag doorheen rijdt. Een prachtige tijd. En wat je ook niet vergeten mag, alles was nog zo overzichtelijk.

Ik moet er wel op wijzen dat voor mij tijd een andere dimensie heeft dan voor jullie mensen. Als je eeuwig bent, zoals ik, maakt tijd niet zo veel meer uit. Dit in tegenstelling tot jullie, die altijd tijd tekort komen.

Nu ik er toch over begonnen ben, geeft mij dit een mooie gelegenheid één van jullie misvattingen recht te zetten. Ook voor mij is het verleden passé en de toekomst er nog niet. Ook voor mij geldt alleen het 'nu'. Het 'nu' dat zich als het ware ononderbroken in de toekomst invreet. De toekomst wordt 'nu' en het 'nu' wordt verleden. En dat gaat maar door en door.

Hieruit valt te concluderen dat het niet mogelijk is door de tijd te reizen of de toekomst te voorspellen. In iets dat er niet is kun je niet reizen noch valt er meer over te zeggen dan in de vorm van prognoses op basis van opgedane ervaringen. Jullie wetenschappers moeten de uitkomsten van hun mathematische formules niet zonder meer op de werkelijkheid loslaten. Met name jullie fysici moeten zo nu en dan hun rekenmodellen de modellen laten en eens gewoon om zich heen kijken. Wat meer filosoferen over de aardse werkelijkheid en zorgen dat ze niet van die werkelijkheid losraken. Als een bepaalde theorie niet meer blijkt te kloppen, moet je die theorie aanpassen en niet proberen een loopje met de werkelijkheid te nemen. Erop toezien niet in de eigen theorieën en mathematische formules verstrikt te raken, is ook een wezenlijk onderdeel van de wetenschap!

'Dus u vindt dan onze fysici verkeerd bezig zijn', onderbrak ik zijn monoloog.

'Nee, integendeel', ging de Tijdloze verder. 'Ze zijn heel goed bezig en hebben al heel veel bereikt. Hoe denk je dat ik anders met jou zou kunnen communiceren? Vroeger moest ik mij behelpen met een brandende braambos. Wat een gehannes!

Nee, als je het juist bekijkt hebben jullie wetenschappers ongelooflijke vooruitgang geboekt. Chapeau! Maar de toekomst ligt niet kant-en-klaar in een andere dimensie voorverpakt en wordt niet als de inhoud van een soort roomspuit op ieders levenspad gespoten. Noch kun je met een bepaalde gave in die dimensie kijken om zo de toekomst in een preview voor je te zien afspelen. Allemaal lariekoek!

In werkelijkheid bestaat er noch toekomst noch verleden. Beide zijn slechts producten van jullie brein. Toekomst is het denkbeeldige dat vooraf schijnt te gaan aan het steeds voortschrijdende 'nu'.

Als je met de trein van A naar B reist, ligt B er al. B is een realiteit. Gaan jullie evenwel in tijd van vandaag naar morgen, dan is morgen er nog niet. Morgen vormt zich gaandeweg, maar is dan geen morgen meer maar 'nu'. De toekomst wordt gaandeweg een steeds hernieuwend 'nu'.

Mozes ziet God in het brandende braambos, verm. van Dirck Bouts, ca. 1465

Het verleden bestaat evenmin. Je kunt het definiëren als een ononderbroken aaneenschakeling van gebeurtenissen die 'overgaan' in een steeds voortschrijdend en veranderend 'nu'. Die gebeurtenissen zijn onomkeerbaar verdwenen en maken in meer of mindere mate nog slechts deel uit van jullie herinneringen.

Dit totale proces is te omschrijven als de ware tijd. Metaforisch voor te stellen als een kapotte ritsluiting. Alles in de kosmos is voortdurend in beweging, tot in de atomen aan toe. Elk volgend moment is door die bewegingen net iets anders dan het vorige, en deze continue verandering definieert tijd. Tijd is beweging. Tijd is verandering. Zonder dit alles is er geen tijd. Tijd houdt op te bestaan als er in de kosmos niets meer beweegt, niets meer gebeurt. Dan is er geen tijd meer en, goed doordenkend, ook geen materie, het door massa ingesloten 'niets'.

Maar dit is nog lang niet het geval. Er is tijd en zolang er tijd is komt alles zoals het komt, en alles gebeurt zoals het gebeurt. Ik heb, buiten de vaste structuren van de kosmos om, niets van te voren uitgestippeld. Dat maakt het voor mij ook nog een beetje spannend. Stel je voor dat alles al sinds het begin der tijden vast zou liggen. Dat zou toch pas écht de dood in de pot zijn! Laten al die zogenaamde waarzeggers, en andere volksmisleiders op dit gebied, zich dat goed in hun oren knopen!

Zo, dat lucht op. Het is goed dat ik het een keer duidelijk heb kunnen verwoorden.

Voor jullie verre voorvaderen was de aarde een platte schijf, niet veel groter dan zij konden overzien en voorstellen. Dus heel beperkt. En dit alles op de ruggen van

een berg op elkaar gestapelde schildpadden. Aan fantasie heeft het die voorvaderen van jullie nooit ontbroken!

Maar van lieverlee ontdekten jullie steeds meer van de aarde. De wereld werd steeds groter, tot jullie het zelfs in de gaten kregen dat de aarde een bol is. En daarbij bleef het niet. Jullie aandacht verplaatste zich naar het heelal, dat zich daarna alsmaar uitbreidde. En wij goden hadden, volgens jullie, alles gemaakt en, wat nog erger is, wij bestierden het ook nog steeds. Wat zoveel wil zeggen dat wij de zaak draaiende moesten houden. Klaar ben je! Tot overmaat van ramp kwamen jullie mensen ook nog op het onzalige idee om steeds meer van mijn collega's af te schaffen, met als gevolg dat ik er nu helemaal alleen voor sta. Van een vrolijke, onbezorgde tribale god ben ik inmiddels geëvolueerd in een zwaar overwerkte Heerser van het Heelal. Ik geef toe het is een loopbaan waar elke machtsgeile aardse politicus alleen maar van kan dromen. Maar wel een kolossale last. Heb jij enig idee hoe groot dat heelal is?

'Enigszins', waagde ik voorzichtig in te brengen.

'Nou dat denk ik niet', brieste de Oneindige. 'Jullie hebben nog maar een fractie ontdekt. Neem van mij aan dat aan dat hele heelal geen einde komt. Het is net als ik, oneindig! Gelukkig ben ik overal tegelijk, dus reizen hoeft ik niet. Want zelfs met de snelheid van het licht, of zoals sommigen van jullie denken: de snelheid van neutrino's, zou zoiets niet mogelijk zijn.'

'Maar er zijn toch nog wel een paar andere nog wel bestaande goden, zoals de Hindoegoden', probeerde ik de Schepper op te beuren.

'Breek mij de spreekwoordelijke bek niet open over die Hindoes! Daar heb ik helemaal niks aan. Die zitten daar maar een beetje op de Himalayatoppen rond te hangen. Maar als er wat gebeuren moet, zijn ze niet thuis. Veel te druk met allerlei familieperikelen en wie nou welke vorm van wie is. Nee, ik sta er écht alleen voor en daar heb ik zo langzamerhand genoeg van.

En dan die voetballers! Dat is écht iets van de laatste jaren. Vroeger zag je het nauwelijks. En dan bedoel ik al die voetballers die mij de spreekwoordelijke oren van mijn spreekwoordelijke kop zeuren om hen te helpen bij het maken van een doelpunt. Zit ik net in een verre uithoek van het heelal erop toe zie dat een supernova ordentelijk ontploft, beginnen godgelovige voetballers weer te zaniken om mijn hulp bij het scoren. En wat doe je dan? Het zijn per slot van rekening je trouwste gelovigen. Dan ga je je toch ook weer met dat spelletje bemoeien, met als gevaar dat het met die supernova helemaal mis kan gaan.

Het groeit mij zo langzamerhand boven mijn spreekwoordelijke hoofd. Weet je, jongen, vroeger werd er keurig op een zaterdag of zondag gevoetbald en wat later ook nog wel eens op een woensdag. Maar tegenwoordig is er bijna elke dag wel ergens een wedstrijd. Ach, het wordt mij allemaal te veel.'

'En de grootste kneuzen bidden het hardst', vervolgde de Alziende. 'Er zijn gasten bij die schieten zo belabberd slecht dat zelfs ik er geen chocolade van kan maken. Maar ja, zo'n jongen heeft nu eenmaal het volste vertrouwen in mij, dus dan wil je hem ook weer niet in de steek laten.

En dan dat bedanken van die gasten nadat ze gescoord hebben. Naar boven kijken en met twee wijsvingers naar boven wijzen, terwijl ik gewoon achter hen ben. Want ik

ben die ben, dus ik ben achter ze, naast ze, onder ze, voor ze en natuurlijk ook wel boven ze, maar het geeft wel aan welk een rare voorstelling die gozers van mij hebben.

Ik moet er natuurlijk wel voor waken niet partijdig te zijn. Dat valt nog niet eens zo mee, want mijn gelovigen zal eerlijkheid worst wezen. Die denken alleen maar aan zichzelf. Persoonlijke zaligheid noemen zij dat. Voor mij ligt dat wel iets anders. Ik heb een reputatie op te houden. Dus ik tracht mijn assistentie zo goed mogelijk over beide partijen te verdelen. Zo steek ik ook wel eens een spreekwoordelijk handje toe bij een actie van een ongelovige die er helemaal niet om gevraagd heeft. Let daar de volgende keer maar eens op. Alleen hoop ik wel dat jij het voor je houdt. Mijn achterban is oh zo gevoelig in dit soort zaken. Alleen zij kunnen, denken ze, op mijn ondersteuning rekenen en alleen zij komen later in de hemel.

Nu ik toch bezig ben, wil ik nog een tweede misvatting rechtzetten. Mijn gelovigen beweren te pas en te onpas dat mijn wegen ondoorgrondelijk zijn. Ten eerste is dat een uitspraak met een innerlijke tegenstelling. Als er wordt beweerd dat mijn wegen ondoorgrondelijk zijn, is er in elk geval één weg niet ondoorgrondelijk, namelijk de doorgrondelijkheid dat ik ondoorgrondelijk ben. Hoe kun je nu met droge ogen beweren dat ik ondoorgrondelijk ben. Dat kun je toch niet weten! Ik ben immers ondoorgrondelijk! Misschien ben ik in al mijn ondoorgrondelijkheid wel helemaal niet ondoorgrondelijk. Wat vind jij ervan? Ben ik ondoorgrondelijk? Nee toch. Voor zover jullie de raadselen van de kosmos hebben ontcijferd ben ik volkomen doorgrondelijk. En voor de zaken die jullie nog niet doorgronden wens ik jullie veel wijsheid en doorzettingsvermogen toe. Ook die krijgen jullie gegarandeerd eens in de smiezen.

Zoals ik al zei, verloopt alles in het universum binnen de marges van wat jullie de natuurwetten noemen 'at random'. Met uitzondering van zo nu en dan het voetbal laat ik alles zijn gangetje gaan. Ik overzie het geheel. Ik verlies mij niet in details. Ik bemoei mij niet met afgeleide gebeurtenissen. Ook niet waar het leven en dood betreft. Enig idee welk een scenario het vergt om een mens te laten overlijden door hem met zijn auto met fatale gevolgen op een tegenligger te laten klappen nadat hij eerst in botsing is gekomen met een reiger? Ik kan je verzekeren dat het gigantisch complex is. Die reiger hoeft maar een fractie te laat in te vliegen en de kans is weer verkeken. Ga dat maar eens rustig zitten overdenken. Je zult merken dat het je na korte tijd al begint te duizelen. Het gaat bij dit voorbeeld weliswaar slechts om het doen en laten van twee mensen en een vogel, maar je zult er spoedig achter komen dat ieder leven van deze drie in een kolossaal netwerk van allerlei handelingen en gebeurtenissen is verweven. Om de drie in die mêlée van mogelijkheden precies op het juiste moment met elkaar in contact te brengen zou voor mij met een serie ingrepen her en der nog wel kunnen lukken. Maar breidt dit scenario eens uit naar het doen en laten van al die miljarden en miljarden mensen en andere dieren op jullie planeet! Voor een dergelijk draaiboek zouden zelfs alle goden en godinnen die ooit verzonnen zijn bij lange na niet toereikend zijn.

Het is dus volstrekte waanzin dat ik alles in mijn spreekwoordelijke hand zou hebben. Mijn gelovigen zijn op

veel punten zo ongelooflijk naïef. Ze beweren van alles en nog wat zonder ook maar een moment de samenhang der dingen te overdenken.

Nee, ik roep geen enkel mens of ander dier tijdig of vroegtijdig tot mij. Als iemand bij het onvoorzichtig oversteken van een straat wordt overreden en komt te overlijden is dat alleen te wijten aan zijn eigen roekeloosheid en moet men mij dat op geen enkele manier in mijn spreekwoordelijke schoenen schuiven. Ik sta er volkomen buiten! Mijn naam is Haas, zagezegd.

Zo word ik ook alom geprezen als er weer een dictator het loodje heeft gelegd. Volgens de gelovige logica moet ik daar wel achter zitten aangezien er niets op aarde en in het heelal gebeurt zonder dat ik daarbij betrokken ben. Maar zo'n dictator is vaak al tientallen jaren aan de macht geweest. De gelovige logica doordenkend moet dat dan ook met mijn goedkeuring zijn gebeurd. Wat is het nu: ben ik een beschermer of een bestrijder van tirannen? Als je alle feiten door de eeuwen heen op een rijtje zet, ben ik eerder een beschermer dan een bestrijder van despoten. Maar zo'n conclusie wordt dan maar gemakshalve terzijde geschoven omdat die niet strookt met het beeld dat godgelovigen van mij hebben, of beter gezegd, van mij willen hebben.

De werkelijkheid is dat ik noch in het ene noch in het andere geval ook maar de geringste invloed uitoefen. Men kan veel over mij zeggen, maar dat ik mijn spreekwoordelijke oren bij jullie mensen te luister zou leggen en aansluitend zou laten hangen, gaat maar in heel uitzonderlijke gevallen op. Het voetbal bijvoorbeeld. De belangrijkste bijzaak van jullie beschaving.'

'Begrijp je nou waarom ik dolgraag van alles af wil?', doorbrak de Rechtvaardige de ingevallen stilte. 'Die gelovigen van mij houden er de meest bizarre denkbeelden op na. Hoewel mijn spreekwoordelijke handen dikwijls jeuken om, zoals ten tijde van het Oude Testament, weer eens direct in te grijpen, weet ik mij tot nu toe nog steeds te bedwingen. Maar dat valt niet mee als je op niemand terug kunt vallen.'

'Maar u hebt toch nog een zoon', trachtte ik de Voorzienigheid moed in te spreken.

'Ja, ik heb inderdaad nog een zoon, maar sinds zijn tripje naar jullie aarde is hij nooit weer helemaal de oude geworden. Zwaar getraumatiseerd teruggekomen. Nee, veel heb ik niet meer aan hem. Ik vraag hem wel eens het voetbal van mij over te nemen. Jij hebt daar per slot van rekening een tijdje rondgelopen. Jij kent alle 'ins en

outs' van die aardbewoners. Jij kent hun hang naar brood en spelen, houd ik hem dan voor. "Juist omdat ik er geweest ben, pa", zegt hij dan steeds. "Juist daarom zet ik geen poot meer in dat tranendal". Ik kan hem geen ongelijk geven. Dus die glorieuze terugkeer van mijn zoon kunnen jullie gevoeglijk op jullie buik schrijven!

De laatste tijd gaat het wel weer wat beter met hem en maakt hij zich verdienstelijk door op exoplaneten een spreekwoordelijk oogje in het zeil te houden. En dan in het bijzonder die planeten in verre zonnestelsels waar ook leven voorkomt. En geloof mij, die zijn er plenty. Er zijn ook talrijke waar zelfs menselijk leven voorkomt. Nou ja, menselijk. De meesten verkeren nog in het stadium van de mensachtigen. Die zijn nog lang niet zover. Jullie fascinatie voor invasies van aliens is dus je reinste lariekoek. Ze leven, zagezegd, nog in het paradijs. Nu moet je je daar niet teveel van voorstellen. Ze gaan evenzogoed dood als de ratten. Daar staat tegenover dat zij fokken als de konijnen, dus vroeg of laat worden zij ook dáár wel de dominerende soort.

Een tijdje geleden kreeg ik van mijn zoon te horen dat ze op één van die exoplaneten het vuur hebben bedwongen, zoals dat heet. Ik dacht meteen: daar heb je het al! Vuur is voor beginnende mensen heel belangrijk maar ook de start van veel ellende. Vroeg of laat zijn ze zover met dat bedwingen dat ze het kampvuur ontdekken en op een kwade avond komen bij het gezellig knappend houtvuur de tongen los en worden de eerste existentiële vragen gesteld. Waar komen wij vandaan? Waar gaan wij naar toe? En vooral: waartoe zijn wij hier? Je kent dat wel. Houd het scherp in de gaten, heb ik mijn zoon voorgehouden. Voor je er erg in hebt, hebben zij ons ook dáár uitgevonden en begint het hele gelazer weer van voren af aan. Zo is het bij jullie op aarde ook begonnen. Je kunt het maar beter gelijk in de kiem smoren. Een zondvloed of zo erover heen en dan niet weer zo weekhartig een paar laten ontsnappen in een ark. Met dergelijke zaken moet je, heb ik intussen wel geleerd, geen pardon kennen.'

'Ik wil nog graag even terugkomen op wat u zei over uw aanwezigheid in het heelal', probeerde ik het gesprek een andere wending te geven. 'U bent die u bent en wel overal tegelijk, als ik het goed heb. Een oud-oudoom van mij zei altijd: God is overal, zelfs nog in mijn pijpendopje.'

'Een wijs man, die oud-oudoom van jou', stak de Alwijze zijn bewondering niet onder stoelen of banken. 'Hij doorzag mijn ware aard tot in de finesses. Inderdaad, ik ben altijd overal, dus ook in iemands pijpendopje, al ben ik wel blij dat er minder pijp wordt gerookt want zo'n dopje is niet bepaald een oord waar je je graag ophoudt.'

Die astronomen van jullie begrijpen nog lang niet alles van de kosmos. Ze komen gigantisch veel massa en energie 'tekort'. Donkere materie en donkere energie noemen ze dat. Leuk geformuleerd, overigens. Die zogenoemde donkere materie en donkere energie moeten volgens hen overal voorkomen en overal actief zijn. Maar waaruit het bestaat en wat het is, weten jullie bolle-

bozen niet. Daarvan hebben ze geen enkel benul. Wat denk jij ervan? Ik geef je een aanwijzing. Wie is er nog meer ondetecteerbaar en toch overal aanwezig en werkzaam?

'Bent u dan misschien datgene wat onze sterrenkijkers donkere materie noemen?', floepte het bij mij er uit. 'Als je het zo wilt definiëren', schaterde de Onzichtbare, 'dan ben ik dat inderdaad. Ik ben datgene wat jullie wetenschappers niet kunnen doorgronden. Al hebben zij wel goed in de gaten dat er aan hun waarnemingen en berekeningen iets ontbreekt. Wat zij donkere materie noemen, dat ben ik, of eigenlijk wij, want mijn zoon speelt ook nog een, zij het bescheiden, rol. Dat verklaart ook dat ik overal in het heelal aanwezig ben en daar mijn invloed in het verborgene laat gelden, de zogenoemde donkere energie. Capito? By the way, die oud-oudoom van jou staat mij nog wel helder voor de Heilige Geest. Ik zag hem nog weleens toen ik mij nog met de hemel bezighield.'

'Bezighield?', vroeg ik geschrokken. 'Doet u dat dan niet meer?'

'Als je mij belooft het niet verder te vertellen, zal ik je een nieuwtje toevertrouwen', vervolgde de Alziende op dicteersnelheid. 'De hele hemel bestaat niet meer. Afgeschaft!'

Het duurde enige tijd voor het opzienbarende nieuws goed tot mij doordrong.

'Afgeschaft? Hoe dat zo?', kon ik na een poosje uitbrengen.

'Kijk het zit zo, jongen. In tegenstelling tot wat mijn gelovigen graag geloven, werd er nooit aan de hemelpoort, die overigens nooit bestaan heeft, geselecteerd. Elke ziel kon er zo in, in die hemel. En dat werd meer en meer een probleem. Enig idee hoeveel miljarden zielen er in de hemel zaten sinds de eerste mens, zoals jullie dat noemen, over een ziel beschikte? Ik noem dat liever het zelfbewustzijn of de persoonlijkheid, maar dat doet er nu verder niet toe. Dus vanaf de Homo Erectus, of daaromtrent. En wat er dagelijks wel niet allemaal bijkwam! En er ging nooit iets af! Het bleef maar aanzwellen. Het breidde zich maar uit en uit. Het kon zo niet langer.

En hoe houd je die massa's zielen bezig? Goed, ze zijn onafgebroken op zoek naar eerder overleden familieleden. Sommige optimisten zelfs naar Adam en Eva! Een volkomen kansloze bezigheid. Ik geef het je te doen in die wriemelende, non-materiële, massa iets te vinden waarvan je geen idee hebt hoe het er nu uitziet. Of beter gezegd, er helemaal niet uitziet.

Goed, het hield al die zielen wel bezig, maar is dát het nu wat je je als het eeuwige leven voorstelt? Ik denk het niet. De allervroomsten onder hen wilden mij wel onafgebroken in woorden prijzen en lof toezingen, maar ja geen mond, dus dat hield niet over. Ook het idee dat er in de hemel eindeloos op harpen zou worden getokkeld te mijner eer en glorie moet naar het rijk der fabelen worden verwezen. Geen je weet wel voorhanden. Dus ook daar kwam nooit iets van terecht.

Kortom, er moest wat gebeuren. En na lang wikken en wegen kwam ik tot de conclusie: Weg met die hele handel! Als het eenmaal weg is, kraait er geen haan meer naar. En dat is nou het mooie van god zijn. Je kunt het! Je kunt dingen laten ontstaan, maar evenzogoed laten verdwijnen! En floeps weg was de hele hemel. Overgegaan in een andere energievorm. Wat een opluchting! Wat een zorg minder!

‘En weten uw gelovigen daar al van?’, opperde ik voorzichtig nadat de Almachtige zijn euforie weer enigszins te boven was.

‘Dat is nou mijn probleem’, zuchtte de Algoede. ‘Hoe vertel ik het aan hen die zo’n groot vertrouwen in mij hebben. Het geloof in een eeuwig leven, in een hemel, is toch de voornaamste reden waarom zij überhaupt in mij geloven. Dat kan ik ze niet aandoen. Dus heb ik besloten het voor mij te houden. Het maakt toch niets uit. Het is immers een geloof en geloof duidt erop dat je het niet zeker weet, maar hoopt. Nou, die hoop blijft er onveranderd, of er nu wel of geen hemel is. En eenmaal overleden komt het ook niet aan het licht, want dan is er niets meer, dus ook de overledene niet. En geen nabestaande die daar enig weet van kan hebben.’

‘Maar u draait uw gelovigen wel een rad voor ogen. U vertelt ze de waarheid niet’, wierp ik de Eerste Oorzaak tegen, een lichte irritatie onderdrukkend.

‘Wie draait wie een rad voor ogen, jongen? Wie heeft wie verzonnen? Wie gelooft er tegen beter weten in in een leven na de dood? Jullie mensen toch. Ik ben er toch dankzij jullie. Moet ik jullie illusie dan verbreken? Nee, jullie zijn de eerst aangewezenen om aan alles, inclusief mij, een einde te maken. Ik blijf daar wijselijk buiten.’

‘U hebt dus de hemel afgeschaft. Maar hoe zit het dan met de hel?’, gooide ik het gesprek over een weer iets andere boeg.

‘De hel, beste jongen, is in feite het hele heelal. Overal in de kosmos ondervindt het leven een vijandige omgeving. Alleen onder zeer specifieke omstandigheden is er leven mogelijk, en ook dan is het niet veel meer dan wat je een ‘stabiele labiliteit’ zou kunnen noemen, om eens een zegswijze van jou te gebruiken.

Voor jullie aarde komt er nog iets specifiek bij. Jean-Paul Sartre en Thomas Hobbes hebben het al eens dusdanig verwoord dat ik er niets meer aan heb toe te voegen. “De hel dat zijn de anderen” en “Homo homini lupus est” (De mens is de mens een wolf).

Als ik de hel zou afschaffen, zou ik alles moeten afschaffen, en dat doe ik niet! Het werk van vele miljarden jaren geef je niet zo maar op. Trouwens het fascinerende schouwspel van het universum kan best zonder leven. Miljarden jaren was er geen spoor van leven te bekennen en ook toen al verliep alles keurig binnen de structuur die vanaf het begin deze kosmos kenmerkt.

Dit alles neemt niet weg dat jullie op aarde wel degelijk de mogelijkheid hebben een deel van die hel onschadelijk te maken. Jullie wetenschappers zijn daar goed mee bezig. Maar jullie menselijke aard weet altijd alles weer in een onzalige richting om te buigen. Mijn zoon heeft tijdens zijn aardse uitstapje nog geprobeerd een mentaliteitsomslag te bewerkstelligen. Wees elkaars naaste en niet elkaars wolf, hield hij jullie voor. We zijn nu zo’n 2000 jaar verder en wat is er van al die mooie voornemens terecht gekomen? Mondiaal gezien maar bar weinig.’

‘Maar er zou een moment kunnen komen dat u zich gedwongen ziet ook de hel, oftewel het heelal, af te schaffen?’, trachtte ik de diepste roerselen van mijn gesprekspartner bloot te leggen.

‘Natuurlijk, zou ik dat kunnen. Ik kan immers alles’.

‘Ook een steen maken die u niet kunt optillen?’, vroeg ik plagerig.

‘Ja natuurlijk, jongen. Laatst heb ik nog puur voor de ontspanning zo’n steen gemaakt en tegelijk bepaald dat ik hem niet kon optillen. En verdomd het lukte. Ik kon het niet!

Prompt daarop heb ik weer bepaald dat ik die steen wel kon optillen, en zie, dezelfde steen vloog omhoog als een veertje en is nu een gigantische asteroïde. Als je alles kunt, kun je ook bepalen dat je iets niet kunt. Dat lijkt een innerlijke tegenstelling, maar is het niet. Gewoon een kwestie van de zaak in eigen hand houden. Zo zie je maar weer dat een god niet voor één gat te vangen is’.

‘Maar het gaat mij er niet om dat ik van alles en nog wat afschaf, maar dat ikzelf eindelijk eens wordt afgeschaft! Het lijkt mij zo mooi om er gewoon niet meer te zijn. Gewoon opgeheven.

Jullie atheïsten, al prefereer ik de naam godvrijen, zijn eigenlijk de enigen die dat voorstaan. Die, zogezegd, weten wat ik wil. Die mijn échte stem vertolken. Mensen, beste mensen, stop met dat godsgeloof. Schaf die laatst overgebleven god nu eindelijk ook eens af. Jullie doen God er een groot plezier mee.’

‘Kan ik geen lid worden van jullie vereniging?’, ontglipte het de hoorbaar bewogen Onbewogen Beweger na een kort zwijgen.

‘Lid? Lid van onze vereniging?’, liet ik mij in opperste verbazing ontvallen. ‘Dat lijkt mij geen goed idee. Een lid inschrijven waarin wij niet geloven lijkt mij problematisch.’

‘Heb jij ook weer gelijk aan. Weet je wat, ik zal mij vanaf nu volledig op het verspreiden van het atheïstische gedachtengoed richten. Kranten- en tv-redacties bewerken, en dat soort zaken.’

‘En ons inspireren’, vulde ik aan.

‘Natuurlijk, jullie inspireren’, mompelde de Grote Inspirator. ‘Afgesproken. Het was mij aangenaam, maar nu stop ik ermee. Ik moet weer aan de slag.’

‘Laat nou in uw eigen naam dat voetbal eens het voetbal!’, kon ik hem nog naropen.

‘Ik geloof dat ik dat inderdaad toch maar moet doen’, klonk het uit de verte, waarna de verbinding werd verbroken.

Een paar dagen later zag ik op tv weer een godgelovige voetballer een doelpunt maken. Het was een slecht schot, maar trof toch doel omdat de bal miraculeus en volstrekt onhoudbaar voor de keeper werd afgeketst. Hetgeen mij toch weer te denken gaf.

Wat mij ook te denken gaf is de gerezen twijfel of het ‘goede gesprek’ wel écht via het reëel bestaande telefoonnet plaatsvond en niet de inhoud was van een zeer realistische, visionaire droom. Een in godsdiensten niet ongebruikelijk verschijnsel.

[Dit stuk werd eerder in ons blad gepubliceerd, namelijk precies tien jaar geleden. Red.]

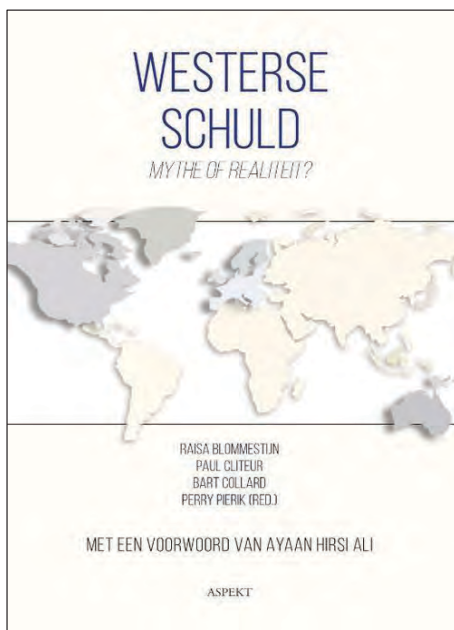

Blommestijn, Cliteur, Collard, Pierik - *Westerse schuld*

Uitgeverij Aspekt, 232 pagina's

door **Enno Nuy**

In de inleiding zetten de vier redacteuren zich al meteen af tegen “veelal linkse auteurs (die) niet geassocieerd willen worden met auteurs die het publiek als ‘rechts’ of ‘conservatief’ zou kunnen classificeren”. De toon is meteen maar gezet. De inleiding is van Ayaan Hirsi Ali en is in het Engels. Merkwaardig als je bedenkt dat zij het Nederlands bepaald wel machtig is. Zij benadrukt de rol die

Frits Bolkestein en Paul Scheffer hebben gespeeld in het migratiedebat. Een rol die ik niet zal ontkennen.

Maar je kunt wel degelijk met hen van mening verschillen over de oplossingsrichtingen die zij voorstaan. Hirsi Ali bewees dat het wokeisme in Amerika bezit heeft genomen van de geesten van professoren aan topuniversi-

teiten, van grote bedrijven en van bijna de gehele mainstream tv en de pers. Ik denk dat ik zelf de Amerikaanse media behoorlijk op de voet volg en ik ben bepaald niet overtuigd in dit opzicht door Hirsi Ali. Met uitzondering van met name de universiteiten en niet alleen die in de VS. Daarvandaan komen zeker verontrustende en alarmerende geluiden. In het navolgende mijn commentaar per auteur.

Paul Cliteur

Cliteur (1955, jurist en filosoof, hoogleraar universiteit Leiden) stelt dat de westerse beschaving universeel is en niet enkel gestoeld op kolonialisme of imperialisme. Hij baseert zijn essay op het gedachtegoed van Philippe Nemo (1949, Frans filosoof) die stelt dat de superieure westerse beschaving zich niet hoeft te schamen voor haar kolonialisme omdat er geen kwade bedoelingen achter staken. Ik begrijp niet hoe iemand als Nemo dit met droge ogen kan beweren, noch dat Cliteur hem hierin klakkeloos lijkt te volgen. Ik zou zeggen, lees de geschiedenis van de Banda eilanden van Marjolijn van Paegge en deze idiote stelling is in kort bestek en onmiddellijk van tafel geveegd.

Bovendien is Cliteur nogal hybride in zijn formuleringen. Letterlijk schrijft hij: “Kan men dus zeggen dat

het Westen niet kwaadaardiger was dan andere beschavingen? Heeft het Westen dus niet meer schuld dan andere culturen? Deze bewering lijkt mij juist.” Hij laat hier meteen op volgen dat als niet-Westerse culturen over kernwapens zouden hebben kunnen beschikken, ze die heus ook zouden hebben ingezet. Tja. Cliteur concludeert vervolgens dat Europeanen geen reden hebben om zich meer te schamen dan Chinezen, Arabieren of Afrikanen. Ik meen dat Cliteur hier onzin verkoopt. En vraag me bovendien af waarom Amerika niet ergens in dit rijtje is opgenomen.

Nee, zegt Cliteur, wij moeten trots zijn op onze zoektocht naar waarheid, voorliefde voor vrijheid, de eis van universaliteit, ons gevoel voor geschiedenis en de kritische geest. Zou openhartige zelfreflectie misschien ook een mooie deugd voor het Westen kunnen zijn, Paul Cliteur? Ik hoor hem er niet over.

Cliteur heeft de zes specifieke Westerse waarden van Nemo heilig verklaard: de constitutionele staat, democratie, intellectuele vrijheid, kritisch gebruik van de rede, wetenschap en vrije markteconomie gebaseerd op private eigendom. Ik zou bij de eerste en de laatste waarde evenwel grote vraagtekens willen plaatsen maar kan daar in dit bestek nu niet dieper op ingaan. In dit rijtje ontbreekt nog de eis van universaliteit waar Cliteur het graag over heeft, wat mij betreft het meest aanmatigende standpunt dat een wetenschapper in kan nemen. Maar geen nood, Cliteur houdt daar wel degelijk aan vast in zijn verdere betoog. Zijn slotconclusie is dat wij ons niet hoeven te schamen maar weerbaar moeten worden. Alsof we dat niet allang zijn! In navolging van Baudet, spreekt ook Cliteur van oikofobie.

Paul Cliteur (foto R. van Elst)

Bart Collard

Ook Bart Collard (1988, buitenpromovendus aan de Universiteit van Leiden) wijst de noodzaak van Westerse erkenning van schuld af omdat schuld in zijn ogen niet overdraagbaar is. Wie heeft nu nog schuld aan kolonialisme? Nou, zou ik zeggen, als rattenvanger Baudet opzichtig bloemen legt bij het standbeeld van J.P. Coen, laadt hij toch serieuze verdenking op zichzelf.

Collard beroept zich graag op de historicus Piet Emmer en bestrijdt dat Nederland rijk zou zijn geworden aan kolonialisme, maar hij mist het punt waar het echt om gaat. Opnieuw verwijs ik naar de kleine studie over de Banda eilanden van van Pagee. De VOC erkende geen enkele morele afweging maar beriep zich maar wat graag op God de Schepper. Ook de door ons zo bewonderde Hugo de Groot had weinig op met dat deel van de wereld dat niet tot het christelijke West Europa behoorde. Letterlijk adviseerde Hugo de Groot aan de VOC dat God het halen van goederen uit andere werelddelen nu eenmaal bedacht had: “het ene volk voorziet in de behoefte van het andere”. Dat was de goddelijke werkelijkheid van Hugo de Groot, van de VOC en kennelijk ook van Bart Collard.

Maar dit alles staat los van de zo noodzakelijke islamkritiek en wat mij betreft van de noodzaak van een kritische geest tegenover alle monotheïstische religies. Want laten we wel zijn, de christelijke moraal is een angstleer, de islamitische moraal is gebaseerd op volstrekte onverdraagzaamheid jegens anders- of niet-gelovenden en de joodse moraal is gebaseerd op een tragische reeks misverstanden over uitverkoren zijn en een specifiek door god toegezegd stukje land.

Dan menigt Collard zich in die mistige geschiedenis van Cliteur, Baudet en FvD inzake vermeend antisemitisme. Nu is het oppassen geblazen. Ik persoonlijk zou Cliteur nooit beschuldigen van antisemitisme of racisme maar wie zich graag en gretig inlaat met de rattenvanger en complottheoreticus Baudet, heeft wel degelijk wat uit te leggen. Wat Collard niet begrepen heeft, is dat je in een vlek nooit moet wrijven. Ik vind zijn bijdrage aan dit boek zeer ondermaats.

Willem Vermaat (foto: R. van Elst)

Willem Vermaat

Vermaat (1989, dierethicus en docent milieuwetenschappen) heeft zijn bijdrage *Westerse schuld als vals narratief* getiteld. Hij meent dat de discussie over universele liberale waarden zou moeten gaan. Hij baseert zijn ver-

haal deels op de standpunten van de Internationale Socialisten, een obscure groep linksige dogmatische activisten, afkomstig uit het trotskisme. Is dat een beweging waarvan je kunt veronderstellen dat ze enige substantie heeft, een significante groep burgers vertegenwoordigt? Wat mij betreft zeker niet.

Volgt een heldere analyse waarin Vermaat Baudet en de zijnen de maat neemt en laat zien dat lang niet iedereen gebukt gaat onder die vermeende zelfhaat. Vermaat eindigt zijn bijdrage als volgt: “Trap niet in het narratief dat het Westen overal de schuld van geeft, maar trap evenmin in de verheerlijking van het Westen. Uiteindelijk gaat het erom dat we liberale waarden centraal stellen: die van vrijheid en democratie voor iedereen”. Wat mij betreft een genuanceerde en relativerende bijdrage aan dit boek over Westerse schuld. Alleen begrijp ik de titel niet zo goed.

Rumy Hassan

Hassan (geboortjaar onbekend) is senior lecturer aan de universiteit van Sussex met multiculturalisme als aandachtsgebied. Zij focust met name op de islamitische nieuwkomers die proberen te integreren in de Britse samenleving. Uit de beschikbare data is af te lezen dat het merendeel van de islamitische burgers zich het meeste thuis voelt bij de Labour-partij. Omdat deze partij in belangrijke mate op dat deel van het electoraat steunt, is het tegenspreken van breed gedragen, regressieve en onverlichte opvattingen in Labourkringen niet erg populair. Dit heeft geleid tot een zeker cultureel en moreel relativisme.

De sharia, vrouwenbesnijdenis en gedwongen huwelijken passeren de revue en vervolgens richt Hassan de aandacht op Europa als een ‘platform’ voor de derde wereld. Grote aantallen mensen van over de hele wereld emigreren immers naar Europese landen. Voor veel emigranten ligt een economisch perspectief ten grondslag aan die trek naar elders. Tegelijkertijd ervaren veel oorspronkelijke ingezetenen van de Europese Unie die intocht uit den vreemde als onaangenaam en ongewenst.

Hassan refereert aan Popper die in zijn *The open society and its enemies* helder aangeeft dat tolerantie niet tot het opheffen van tolerantie mag leiden en dat in het uiterste geval onderdrukking en geweld zijn toegestaan ter verdediging van de tolerantie.

Raisa Blommestijn

Blommestijn (1994) is jurist en filosoof aan de universiteit Leiden en zij stelt dat doorgeslagen diversiteitsdenken in het hedendaagse ‘woke-gedachtegoed’ een belangrijke manifestatie van het westers schuldcomplex is.

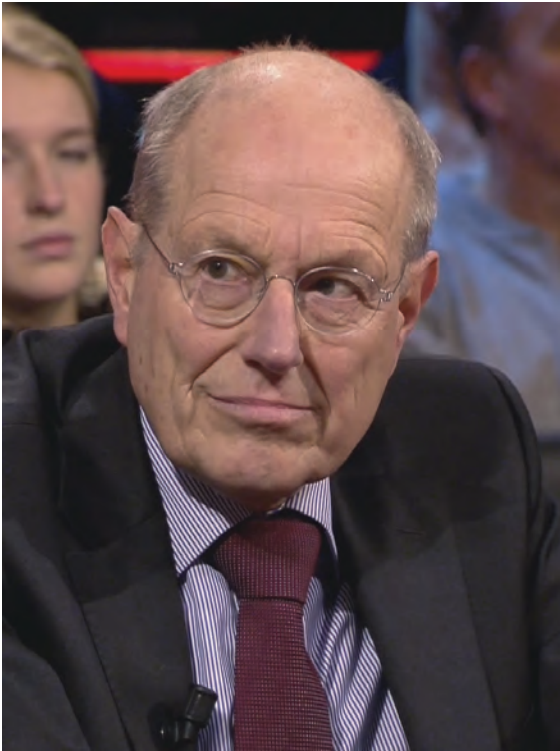
Ook zij ziet een cultuurzwakte in het Westen en vindt de bevestiging daarvan in de reacties op het ont-hoofden van een Franse leraar die de euvele moed had cartoons over de islam te gebruiken in zijn geschiedenisles. Maar hier ontgaat Blommestijn toch iets essentieels: de verwijten van islamofobie kwamen volgens mij niet zozeer van autochtone Europeanen maar van islamitische groeperingen en hun vertegenwoordigers.

Dat er diversiteitsofficers worden aangesteld op universiteiten is nog tot daar aan toe maar wanneer dat beleid onttaart in een cancelcultuur van onwelgevallige meningen dan leidt de beoogde inclusie inderdaad tot exclusie, daarin moet ik Blommestijn gelijk geven. En uit-

eindelijk is ook de vrijheid van meningsuiting in het geding.

Maar data betreffende dit fenomeen ontbreken helaas, veel verder dan wat hap snap casuïstiek komen we jammer genoeg niet. Dat neemt echter niet weg dat het diep treurig is dat je aan een universiteit niet zou kunnen discussiëren over de stelling dat een vrouw iemand is die menstrueert, of over de rol van religie in de publieke ruimte, over de rol van de vrouw in het gezin of over het beperken van migratie zonder beschuldigd te worden van vooringenomenheid of erger. Blommestijn schetst de huidige praktijk van een academische cancelcultuur tot en met fysieke intimidatie en obstructie.

Ik ben het geheel eens met schrijfster dat het hier om zorgwekkende ontwikkelingen gaat en ik wil haar zelfs volgen als ze dit laakbare wokeïsme ziet als de consequentie van een schuldreflex. Een doorgeslagen reflex. Tegelijkertijd heb ik de indruk dat er veel mensen op onze universiteiten rondlopen die geen flauw benul hebben van wat het betekent academisch onderwijs te volgen of te geven.

Piet Emmer

Piet Emmer

Piet Emmer (1944, hoogleraar geschiedenis van de Europese expansie) is vooral bekend geworden door zijn publicaties over het slavernijverleden van het Westen. Terrecht wees en wijst hij op de slavenpraktijk in Afrika en de Arabische wereld ruim voordat de eerste zwarte slaaf door Europese handelaren werd getransporteerd en verkocht. Probleem daarbij is dat er over die niet-Westerse slavenhandel vrijwel niets aan het papier werd toevertrouwd.

Emmer laat zien hoe ministers en andere ambtsdragers het signaleren van andere dan Westerse slavenhandel interpreteren als het bagatelliseren van die Westerse slavenpraktijken. Ook historici hebben nogal eens moeite met objectief onderzoek op dit terrein.

Emmer maakt aannemelijk dat er tamelijk creatief is omgegaan met cijfers die het belang van de slavernij voor de Nederlandse economie zouden kunnen ondersteunen. Waar hij zich bezondigt aan ongefundeerde aannames is als hij zonder meer stelt dat onderzoek naar de economische bijdrage van slavenhandel en slavernij aan de Nederlandse economie niet alleen een wetenschappelijk doel had, maar bovenal is gebruikt om de Nederlander aan te zetten zich te schamen voor zijn welvaart, omdat die gebaseerd zou zijn op uitbuiting. Ik blijf toch enorm veel moeite houden met zulke samenzweringstheorieën. En ik meen dat Emmer met deze verdachtmakingen buiten de wetenschap treedt, een verwijt dat hij sommige collega-onderzoekers meent te moeten maken.

Dan volgt veel onnavolgbaar millimeterwerk en beticht Emmer de samenstellers van de vaderlandse canon van leugens. Slaven kregen, aldus Emmer, anders dan beweerd, wel degelijk betaald voor hun arbeid, alleen niet in geld. En hij geeft dan een voorbeeld waarin slaven in de negentiende eeuw gemiddeld 94,57 gulden aan voedsel en 13,58 gulden aan kleding en huishoudelijke artikelen ontvingen inclusief medische hulp, huisvesting en het gebruik van een moestuin. Was dat per maand of per jaar? Dat vertelt Emmer er niet bij. Was het toereikend? Geen idee. Was het een bevredigende quid pro quo? Het blijft gissen.

Emmer begrijpt niet waarom wij ons nu nog steeds zouden moeten schamen voor de slavernij van toen. Er zijn nog heel wat andere terreinen te noemen waar schaamte gepast zou zijn maar we horen de nazaten van al die gemaltraiteerde groepen nooit klagen, zegt Piet Emmer. Ik zou wensen dat hij zich beperkte tot zijn vakgebied. De vraag of wij ons moeten schamen voor gedrag van onze voorvaders in het verleden is geen zaak van enkel historici. Zij moeten vooral zoveel mogelijk objectieve en verifieerbare data aanleveren inclusief coherente en onderbouwde analyses daarvan. Of we ons daarvoor moeten of willen schamen, dat maken we zelf wel uit.

Perry Pierik

Pierik (1965) is historicus en uitgever en heeft een proefschrift over de beide wereldoorlogen geschreven. Hij noemt de massale knieval van de blanke medemens ten aanzien van *people of colour* de nieuwe culturele revolutie naar communistische snit. Toe maar. En de EU is de grote motor achter deze ideeënstrijd. En voorstanders van de EU zijn in de ogen van Pierik vooral tegenstanders van de natiestaat. Van mij mag hij dat zeggen maar het is natuurlijk grote onzin te stellen dat hele volkstammen opeens de natiestaat zouden willen afzweren.

Maar Pierik dendert door en stelt onomwonden dat de bewoners van het Westen worden ontkoppeld van hun geschiedenis, ja zelfs van hun geslacht, en herschapen tot de nieuwe Europeaan. Opnieuw: toe maar. En dan komt de uitsmijter van Pierik: "Dit proces wordt nog eens versneld door grote migratiestromen die excessieve vormen hebben aangenomen." Hierna heb ik eigenlijk geen zin meer om verder te lezen.

Dan volgt een uitgebreide tekst over de Frankfurter Schule waarna Pierik moeiteloos doorschakelt naar de Brexit. Samenhang? Non-existent.

Volgens Pierik hebben wij een te radicale les uit de Tweede Wereldoorlog getrokken en daarom zou de les

uit het communisme aan onze aandacht zijn ontsnapt. En, beweert Pierik, het gegeven dat het identiteitsvraagstuk nu zo hoog op de agenda staat heeft alles van doen met de invloed van de Frankfurter Schule en de gebrekkige afhandeling van het communisme. Tja, dit soort abracadabra is aan mij niet besteed.

Natuurlijk zijn er meer idioten dan verstandige mensen en een verband willen zien tussen BLM en de klimaatverandering is inderdaad eerder een kenmerk van verstandsverbijstering dan een zinvolle bijdrage aan enige discussie. Maar Pierik kan er zelf ook wat van: “Zo wordt de hele CO₂-kwestie en temperatuurschommelingen inzet voor de herbevolking van Europa”. Hier haak ik definitief af, niet alleen vanwege de grammatica. Ik wil u de laatste zin van de bijdrage van Pierik niet onthouden: “*Blame and shame* is het wapen van de ongeletterden en de beulen en zal nimmer een stabiele toekomst opleveren waar ons gekrenkte continent zo intens naar verlangt”. Ten derde male: toe maar.

Hans Moll

Moll (1947) is oud-journalist bij onder andere de NRC. Hij wijst er op dat er tijdens het (post-)koloniale geweld aan beide zijden gruweldaden werden verricht. Vervolgens gaat hij dieper in op de relatie tussen Indonesië en Nederland ten tijde van de politioele acties.

Het relaas van Moll komt in mijn ogen neer op het huilende jongetje dat tegen zijn moeder snikt: “mama, hij slaat terug”. Moll heeft er moeite mee als een historicus de alleszins verdedigbare stelling poneert dat geweld van onderdrukkers moreel en historisch volstrekt niet vergelijkbaar is met dat van onderdrukten.

Volgens Moll is eerlijke geschiedschrijving niet alleen in Indonesië maar ook in Nederland een luxe. Volgens mij kletst hij hier uit zijn nek.

Ik heb er nooit aan getwijfeld dat ook de Indonesiërs zich schuldig hebben gemaakt aan geweld tegen eigen burgers maar hoe je het ook wendt of keert, het blijft een feit dat wij daar niets te zoeken hadden en de ernst en zwaarte van het door ons toegepaste geweld kan op geen enkele wijze worden gerelativeerd of gebagatelliseerd door geweld van Indonesische zijde.

Floris van den Berg (foto: R. van Elst)

Floris van den Berg

Van den Berg (1973) stelt zichzelf voor als filosoof en dus veganist en atheïst. Hij opent zijn bijdrage aan dit boek met de stelling dat wie geen veganist is, schuldig is aan de dierenholocaust. Zo, dan weet u meteen waar u staat, ik ook. En hij voegt er aan toe dat wie een grotere ecologische voetafdruk heeft dan het Eerlijk Aandeel schuld heeft aan de ecologische ineenstorting. En hij voegt hier aan toe: “Zo simpel is het”.

Voor hem is speciësisme*) discriminatie op basis van soort. Het massaal doden van dieren voor voedsel is moreel onaanvaardbaar, op zich een stelling waar weinig tegen in te brengen valt. Schuld, merkt Van den Berg op, is afhankelijk van de morele opvattingen van een samenleving en die kunnen veranderen.

Ook is het evident dat we niet alleen voor ons handelen verantwoordelijk zijn maar ook voor onze opvattingen. Als je opvattingen koestert waarvan je wel kunt nagaan dat ze niet kloppen, ben je schuldig aan het koesteren van zelfgekozen misvattingen. Denk aan religie, alternatieve geneeswijzen, klimaatscepsis, Corona-scepsis en carnisme. Kritisch denken kan de mens hier tot correctie van zijn misvattingen brengen maar kennelijk is dat voor veel mensen te veel gevraagd.

Voor Van den Berg is het onmogelijk om de westerse cultuur in zijn totaliteit te verdedigen. Elk debat over schuld is blind als je niet tenminste de molensteen van schuld aan de dierenholocaust aflegt. Zijn devies luidt dan ook: Woke up. Go vegan.

Slotsom

Laat ik benadrukken dat ik niets moet hebben van het zo populaire wokeïsme. Ik beschouw het als een onzinnelijke en contraproductieve denktrant die weinig van doen heeft met een echt kritische geest. Het is dogmatiek van de kwalijkste soort waarbij de vrijheid van meningsuiting onmiddellijk het onderspit delft.

Tegelijkertijd zou ik het als een vorm van beschaving zien wanneer we het standbeeld van J.P. Coen uit de openbare ruimte zouden verwijderen maar dat heb ik elders al uitgebreid toegelicht.

Deze publicatie heeft me behoorlijk teleurgesteld, het is een wat hybride boek geworden waarbij de bijdragen van Collard, Moll en Pierik niet voldoen aan enige academische toets. Dan had ik liever een bijdrage van Baudet of een van zijn apostelen gelezen. Laat hem maar uitleggen waarom ze moord en brand schreeuwen dat ze als antivaxxers worden buitengesloten, zichzelf als de nieuwe joden beschouwen en tegelijkertijd alle niet-Europese angstvallig buiten de deur willen houden, buiten willen sluiten.

*) Speciësisme is de term voor het verschijnsel van discriminatie tussen wezens op basis van hun soort, doorgaans discriminatie van diersoorten door de mens. (uit Wikipedia; noot van de redactie)

Een Uittocht uit Joodse gevangenschap

door **Anton van Hooff**

Als een Exodus uit geestelijke en maatschappelijke gevangenschap beschrijft Deborah Feldman (*1986) haar bevrijdende ervaringen nadat ze zich losmaakte van de Chassidische gemeenschap. *Exodus* is de titel van haar nieuwe boek, dat een vervolg is op *Unorthodox: The Scandalous Rejection of My Hasidic Roots* van 2012. Daarin ging het om het vluchten uit de verstikkende Chassidische enclave in Brooklyn, waar het lezen van boeken verboden was en ze werd opgezaagd met een constant schuldgevoel. Volgens de Chassidim – er leven er zo'n 100.000 in New York – heeft God de andere vol-

keren alleen geschapen om de Joden te vervolgen. Alleen als ze zuiver blijven, kunnen de Joden de dreiging weerstaan. Dat hadden geassimileerde Europese Joden niet gedaan. Daarom was 'Auschwitz' hun verdiende loon.

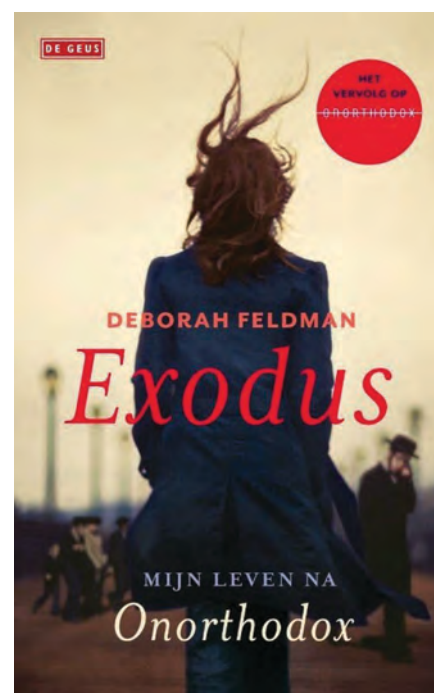
Het kostte Feldman de grootste moeite een normale 'hedonistische' Amerikaan te worden. Ze week uit naar Europa en wel naar Berlijn. Daar kon ze zich langzaam innerlijk vrijmaken van de religie, die troost zou moeten bieden, maar in feite het trauma bestendigt. 'De Joods-orthodoxe wereld probeert het verleden niet te verwerken, ze blijft er zich eerder aan vastklampen.'

In Berlijn ervaart ze de weldadigheid van 'een levendige intellectuele gemeenschap waar mensen openlijk met elkaar discussiëren'. Hier ontmoeten elkaar Joden, Palestijnen en Duitsers, die allen verlies en verdriet hebben meegemaakt. Daar hoeven Palestijnen niet aan Duitsers te bewijzen wat hun is aangedaan. Gedeelde smart is immers halve smart.

Feldmans vertrek is onderdeel van een massale uittocht uit de orthodoxe gemeenschap. Die kan zich niet meer inkapselen en een leefwijze uit de achttiende eeuw handhaven sinds de smartphone de muren poreus heeft gemaakt. Vergeefs hebben de rabbi's geprobeerd het gebruik te verbieden. Velen verlaten nu het schip, maar het zinkt niet, want de 'de ultra-orthodoxe gemeenschap is nog extremistischer geworden'.

Geschreven naar aanleiding van het vraaggesprek dat NRC op 3 december publiceerde naar aanleiding van het verschijnen van:

Deborah Feldman: *Exodus. Mijn leven na Onorthodox*. (*Exodus, Revisited*), De Geus, 349 blz. € 20,-; oorspronkelijke titel: *Exodus, Revisited: My Unorthodox Journey to Berlin*.

Wir haben es nicht gewusst!

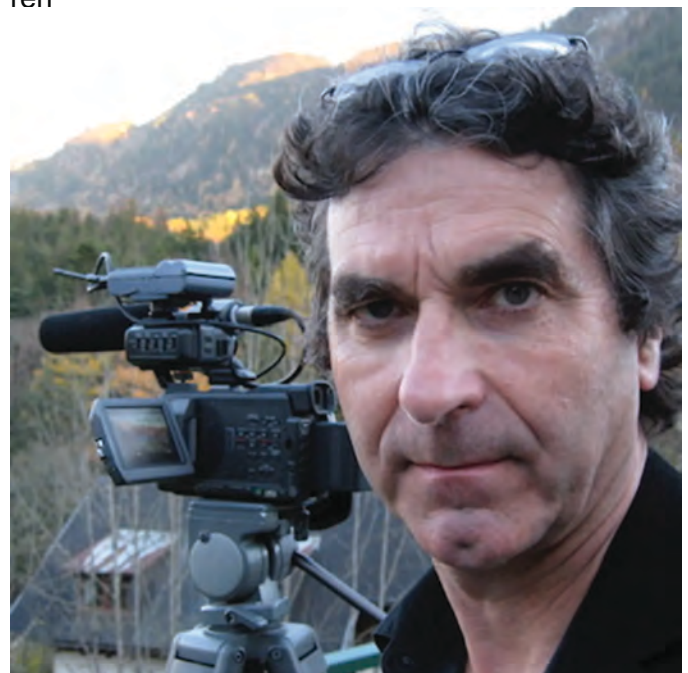
door Maarten Gorter

Ik weet nog goed hoe aartsbisschop Simonis in 2010 bij Pauw & Witteman met droge ogen zei: “wir haben es nicht gewusst” toen hem vragen werden gesteld over het seksueel misbruik binnen de RKK. Dat Simonis overduidelijk de historische betekenis van deze zin niet begreep was pijnlijk om te zien. Als je deze zin namelijk in Duitsland uitsprekt, dan wordt je meteen als een huichelaar gezien en bij mij kwam meteen de vraag op: “Zegt Simonis nu eigenlijk dat hij het *wel* wist?” Het is immers bekend dat veel Duitsers wel degelijk iets afwisten van de holocaust, terwijl zij na de oorlog “wir haben es nicht gewusst” zeiden. Dat de meeste Duitsers verdomd goed wisten wat zich afspeelde in hun Reich heeft de regisseur Luke Holland in zijn laatste documentaire *Final Account* (2020) duidelijk gemaakt. Holland heeft van 2008 tot zijn dood in 2020 meer dan 300 interviews afgenomen met Duitsers. Van SS-ers tot poetsvrouwen en van boeren tot kampbewakers. Het kostte Holland (die zelf van Duits-Joodse afkomst is) veel moeite om het uit te de mensen te krijgen maar vrijwel iedereen ging overstag: “Ja ik wist ervan, Ja ik deed niks, terwijl ik dat wel had moeten doen, Ja ik voel mij schuldig”. Het was soms ronduit pijnlijk om deze vaak dik in de 90 zijnde mensen deze “biecht” te zien doen. Na het zien van deze film dacht ik meteen: “Had Simonis deze film nu maar gezien”, Simonis is echter op exact dezelfde dag(!) overleden als de premiere van de film: 2 september 2020. Niet iedereen in de documentaire voelde schuld, een in 1914 geboren SS-er zegt dat hij nog steeds trots is op zijn strijd en op de Führer. Toen Holland hem over de holocaust vroeg zei deze hoogbejaarde man: ‘Ik wist niks maar Adolf wist ook niks, anders had hij er wel voor gezorgd dat de Joden werden verdreven en niet vermoord!’. Deze quasi-holocaustontkennende variant van Wir haben es nicht gewusst bewijst voor eens en altijd dat Simonis ethisch, historisch en menselijk faalde door zijn optreden bij Pauw & Witteman. Het kan echter altijd erger, zoals toen in 2002 de Amerikaanse krant Boston Globe voor het eerst bekendmaakte dat er op grote schaal seksueel misbruik plaatsvond binnen de RKK; William Donohue als voorzitter van de Catholic League deed deze bevindingen af als ‘anti-katholieke vijandigheid’, ‘laster’ en ‘leugens’. Een paar jaar later gaf Donohue het seksueel misbruik gedeeltelijk toe, het was echter volgens hem allemaal de schuld van homo’s, zij zouden “de kerk hebben geïnfilteerd”. Vergeleken met Donohue zou je Simonis nog als beschaafd kunnen zien en in tegenstelling tot Donohue heeft Simonis wel excuses voor zijn uitspraken gemaakt. Excuses waren er ook in Hollands documentaire, een in 1927 geboren SS-er toonde oprecht spijt en berouw en wilde zijn fouten goedmaken. Hij geeft in het gebouw van de Wannsee-conferentie (waar de nazi’s besloten tot de *Endlösung der Judenfrage*) een lezing aan scholieren over het gevaar van antisemitisme en racisme. Tot mijn schrik gin-

gen de scholieren sterk te keer tegen deze oude man, ze noemen hem laf dat hij niet trots is op zijn “diensten voor Duitsland”. Een andere scholier schreeuwt nog naar hem dat als zijn SS de oorlog had gewonnen: “Er nu geen rovende Albanezen in Duitsland waren”. Is dit een laatste pijnlijke waarschuwing die Holland ons nog mee wilde geven? Dat “wir haben es nicht gewusst” door jongere generaties vervangen wordt door *wir wissen nichts*. Steeds minder jongeren weten wat de holocaust is en het lijkt steeds normaler te worden om wat je zelf meemaakt te vergelijken met de jodenvervolgung; vaccinatieweigeraars (Baudet), boeren (Farmers Defence League) en zelfs Ongehoord Nederland over hoe in hun ogen de rechten van de autochtone bevolking worden afgepakt (Zwarte Piet). Tot slot is het spijtig dat Holland niet meer onder ons is, want ik heb nog wel een idee voor wat hij als volgende documentaire had kunnen doen: honderden interviews met priesters, pastoors en bisschoppen over het seksueel misbruik. Met als doel tot het verkrijgen van nieuwe bekentenissen en dat de we voor eens en altijd kunnen afrekenen met de weggijkmentaliteit. Want de waarheid zal uiteindelijk altijd naar boven komen, soms zelfs 75 jaar later in een *final account*.

Oud SS-er uit 1927 tijdens zijn lezing voor scholieren

Luke Holland

DE AUTEURS VAN DIT NUMMER

Harry Ansems (1945) is rechtsfilosoof en evolutionist. Hij studeerde Nederlands recht en rechtsfilosofie aan de Universiteit van Tilburg en werkte als docent rechten aan de Fontys hogescholen.

Floris van den Berg (Naarden 1973) is milieufilosoof aan de Universiteit van Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. Van hem verschenen diverse boeken, zoals *Hoe komen we van religie af?*

Karel D'huyvetters (België 1946) was bijna veertig jaar als ambtenaar verbonden aan de Leuvense universiteit. Daarna wijdde hij zich aan de studie van de filosofie van Spinoza en de verspreiding van zijn gedachtegoed, richtte de website Spinoza in Vlaanderen op en vertaalde werken en brieven van Spinoza.

Gerhard Elferink (Twente 1943) is voormalig farmaceut en oud-bestuurslid van De Vrije Gedachte.

Maarten Gorter (Amstelveen 1994) is redacteur van de Vrijdenker, studeert Staatsrecht en is autodidactisch student op het gebied van geschiedenis en politiek, is actief in de Vereniging Historisch Amstelveen en ondersteunt activiteiten voor ouderen met dementie.

Christopher Hitchens (Portsmouth 1949 – Houston 2011) was een Brits-Amerikaanse journalist, publicist en literatuurcriticus.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-

voorzitter van De Vrije Gedachte. Zijn nieuwste boek heet *Tirannenmoord, Van Caesar tot Hitler*.

Jan Willem Nienhuys (Den Haag 1942) was universitair docent wiskunde (T.U. Eindhoven), is schrijver en vertaler en is secretaris van Skepsis en redacteur van Skepter.

Enno Nuy (Aerdts 1950) is ondernemer en oud-hoofdredacteur van De Vrijdenker.

Kenneth van Oost (België 1960) is internationaal werkzaam geweest in de logistiek, is geïnteresseerd in progressieve politiek, de problematiek individu-collectief, memetics; is lid van de Gentse Cultuurvereniging.

Herman Reimes was als jongere een overtuigd christen fundamentalist. Ontkeerd tijdens zijn tewerkstelling in een psychiatrische inrichting (als gewetensbezwaarde dienstweigeraar). Werkzaam geweest als werktuigbouwkundig constructeur. Gaf na zijn veertigste regelmatig liederenrecitals als bariton. Als gepensioneerde ging hij schrijven over milieubehoud en religie en liet hij een vijftal boeken het licht zien, met als recentste *Realistisch omgaan met religie*.

Eelko de Vos (Den Haag 1971) is een kubernetes cloud-engineer, ex-bestuurslid van stichting SF Report en stichting Hoogbegaafd! en heeft aan de TU Delft gestudeerd met als afstudeerrichting Kunstmatige Intelligentie.

De kartoens zijn van de Turnhoutse cartoonist **Gie Campo** ("Gier").

Allen hartelijk dank voor hun bijdrage(n)!

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de hoofdredacteur op het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm hetzij op de website of Facebookpagina.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur

bereikbaar zijn.

- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.
- Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
- A.u.b. niet te veel noten; alleen eindnoten.
- Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
- Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
- Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
- Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
- Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
- Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
- Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen. Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijgedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudo-wetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden